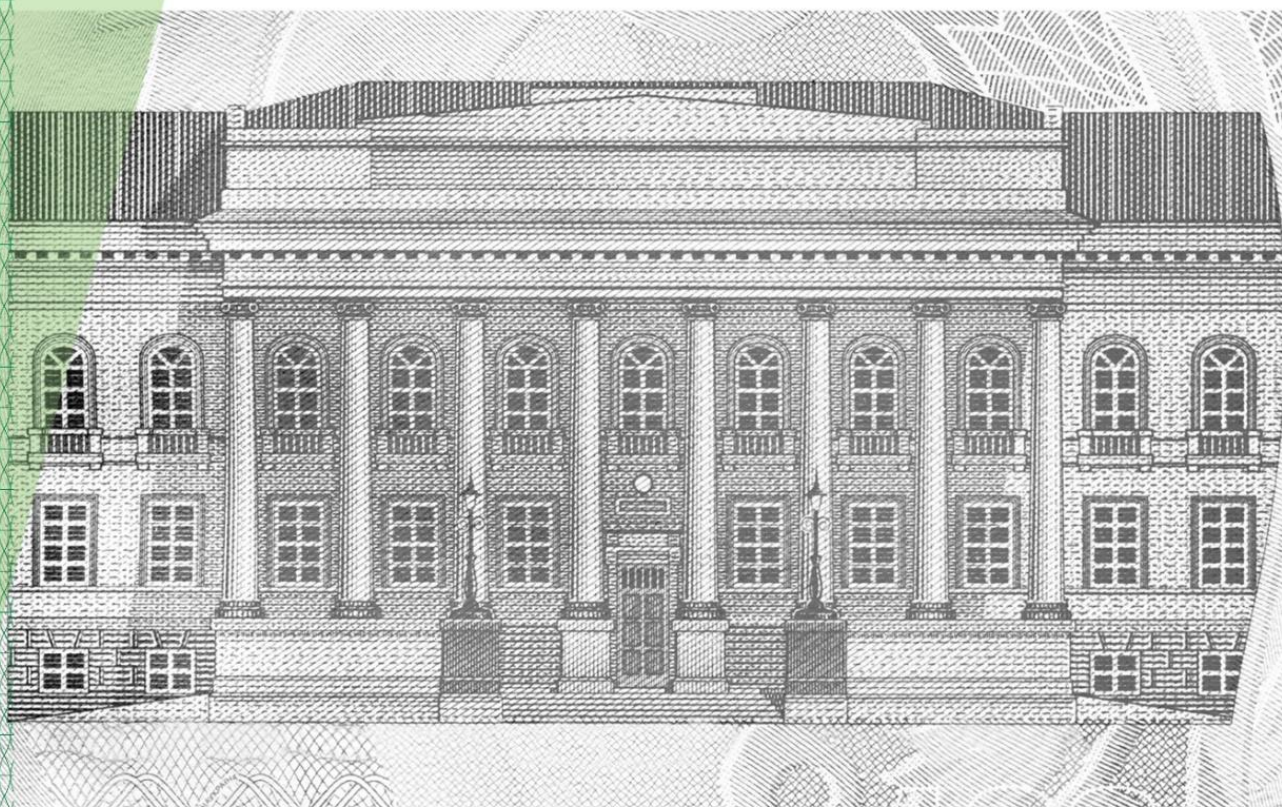

Національний
банк України

Звіт про фінансову стабільність

Грудень 2019 року

Звіт про фінансову стабільність (далі – Звіт) – ключова публікація Національного банку України (далі – Національний банк). Його мета – проінформувати про наявні та потенційні ризики, які можуть загрожувати стабільності фінансової системи України. Головну увагу приділено системним ризикам банківського сектору. Також Звіт містить рекомендації органам влади і банкам стосовно того, як протидіяти ризикам та сприяти підвищенню стійкості фінансової системи до них.

Звіт адресовано насамперед учасникам фінансового ринку та всім, хто цікавиться питаннями фінансової стабільності. Він допоможе зрозуміти, які виклики стоять перед економікою та фінансовою системою України та яким може бути їхній вплив на фінансову стабільність у країні. Його оприлюднення підвищує прозорість та передбачуваність макропруденційної політики, допомагає сформувати довіру суспільства до неї, відтак сприятиме Національному банку в управлінні системними ризиками.

Цей Звіт схвалено Комітетом з фінансової стабільності Національного банку України 13 грудня 2019 року.

Зміст

Головне	4
Індекс фінансового стресу	6
Частина 1. Зовнішні умови та ризики	7
1.1. Тенденції зовнішнього середовища	7
Частина 2. Внутрішні умови та ризики	10
2.1. Макроекономічні та фінансові ризики	10
2.2. Реальний сектор та пов'язані ризики	13
Вставка 1. Рівень закредитованості корпорацій в Україні	16
2.3. Ринки нерухомості та пов'язані ризики	17
Вставка 2. Результати опитування з іпотечного кредитування	20
2.4. Домогосподарства та пов'язані ризики	22
Частина 3. Умови та ризики банківського сектору	24
3.1. Карта ризиків банківського сектору	24
3.2. Ризики капіталу та результати стрес-тестування	25
Вставка 3. НБУ запроваджує вимоги до капіталу під операційні ризики	28
Вставка 4. Банки повинні тримати капітал під валютні ОВДП	30
3.3. Ризики високої частки державного капіталу в банківському секторі	31
Вставка 5. Нові підходи до визначення системно важливих банків в Україні	35
3.4. Ризик споживчого кредитування	36
3.5. Якість кредитного портфеля	39
Вставка 6. Шляхи скорочення портфеля непрацюючих кредитів	41
3.6. Фондування та ризики ліквідності	42
3.7. Ризики прибутковості	43
3.8. Зміни регуляторного середовища	45
Рекомендації	47
Абревіатури та скорочення	50

Головне

Банківський сектор залишається у хорошому фінансовому стані. Банки високоприбуткові, рентабельність капіталу сектору є рекордною. Цього року відрахування до резервів будуть найнижчими за більш як десятиріччя. Низька вартість кредитного ризику зберігатиметься найближчими роками, адже макроекономічні умови сприятливі, боргове навантаження реального сектору прийнятне, а доходи домогосподарств стрімко зростають.

Проведене у 2019 році стрес-тестування показало, що у системі залишається кілька банків, зокрема два державних, із суттєвими проблемами. Вони можуть потребувати значних обсягів капіталу за несприятливим макроекономічним сценарієм. Їхня фінансова стійкість є низькою, фінустанови вразливі до можливих криз. Державні банки залишаються у фокусі уваги НБУ, оскільки вони є значущими для банківської системи. НБУ очікує швидких рішень незалежних наглядових рад, спрямованих на розчищення балансів від непрацюючих кредитів, зміну бізнес-моделей, оптимізацію операційних витрат.

Ключовим середньостроковим викликом для банківського сектору стане очікуване зниження прибутковості. Темпи зростання операційних доходів банків уповільнюються після надзвичайно високого приросту в 2018 році. НБУ очікує подальшого зниження процентної маржі та спреду та зменшення темпів зростання комісійних доходів. Тому оптимізація та контроль операційних витрат ставатимуть ключовими для українських банків.

Судові суперечки, пов'язані з націоналізацією Приватбанку, тривають. НБУ і надалі вживатиме необхідних дій для захисту інтересів держави в судах та збереження фінансової стабільності. Надалі здійснюватимуться всі необхідні заходи для стягнення з колишніх власників збанкрутих банків збитків, завданих державі та вкладникам.

Макроекономічна ситуація сприяє стабільності фінансової системи. Ключове досягнення 2019 року – входження показника інфляції до визначеного НБУ цільового діапазону. Політика НБУ надалі буде спрямована на утримання темпів зростання споживчих цін на цільовому рівні. Це дасть змогу банкам ефективніше здійснювати ціноутворення пасивів та активів, а отже, загалом сприятиме відновленню довгострокового кредитування бізнесу та населення.

Рентабельність реального сектору стабілізувалась, боргове навантаження в цілому на прийнятному рівні. Збільшується кількість підприємств, які планують залучити банківське фінансування. Зниження відсоткових ставок стимулюватиме відновлення кредитування. Існують два ключових ризики, що можуть в середньостроковій перспективі погіршити платоспроможність сектору. Перше – це збільшення витрат на оплату праці, які зростають швидше, ніж доходи підприємств. Друге – це падіння цін на окремі експортні товари. Найгірша кон'юнктура для підприємств металургії: галузь є операційно збитковою за результатами першого півріччя.

Для відновлення іпотечного кредитування потрібно вирішити кілька фундаментальних проблем первинного ринку нерухомості. Він є вкрай непрозорим, а домогосподарства-інвестори не мають дієвих механізмів захисту своїх прав. Оскільки цей ринок є соціально важливим, його регулювання має бути таким же жорстким, як і регулювання банківського сектору. Має бути забезпечено повну прозорість структур власності девелоперів, вони повинні нести відповідальність за невчасне виконання будівельних робіт. Без упорядкування первинного ринку житлової нерухомості відновлення іпотеки буде вкрай повільним попри очікуване зниження відсоткових ставок.

Споживче кредитування стрімко зростає. Банки все більше послаблюють стандарти схвалення кредитних заявок. Окремі фінустанови дуже активно розширюють свою присутність у цьому сегменті та намагаються агресивно збільшити частку на ринку. На думку НБУ, банки недостатньо консервативно оцінюють ризики за незабезпеченими

споживчими кредитами. Оцінки ймовірностей дефолтів та втрат у разі дефолтів навіть у поточних макроекономічних умовах є заниженими. Попри те, що рівень проникнення таких кредитів на сьогодні є меншим, ніж 5% від ВВП, темпи їх зростання є вкрай високими. За дев'ять місяців 2019 року відношення нових споживчих кредитів до приватного споживання сягнуло майже 9%. Кредитування стає помітним чинником внутрішнього споживання. Щоб не допустити накопичення системних ризиків, НБУ планує запровадити підвищені ваги ризику для таких кредитів від початку 2021 року. Про числові значення ваг ризику буде повідомлено найближчим часом.

Від початку 2020 року банки мають сформувати першу частину буфера консервації капіталу на рівні 0.625% і довести цей показник до 2.5% протягом наступних трьох років. Системно важливі банки до кінця наступного року мають сформувати буфер системної важливості. Частково це послабить занепокоєння НБУ з приводу фінансової стійкості державних банків і знизить ризики капіталу для сектору загалом.

Доларизація фінансової системи залишається високою. У стратегії макропруденційної політики НБУ визнав, що це один із системних ризиків української економіки. У грудні було прийнято два важливі рішення, спрямованих на дедоларизацію банківських балансів. Норма обов'язкових резервів за коштами клієнтів в іноземній валюті буде збільшена до 10%, а за гривневими вкладами знижена до нуля. Також змінено підходи до оцінки кредитного ризику за валютними ОВДП українського уряду. Вони тепер не будуть вважатися безризиковими й оцінюватимуться за загальними правилами. По суті, банки повинні будуть утримувати капітал під такі інвестиції.

НБУ і далі оновлює підходи до банківського регулювання з метою посилення фінансової стійкості сектору. Найближчим часом будуть затверджені правила розрахунку нового нормативу довгострокової ліквідності NSFR, а також мінімальних вимог до капіталу на покриття операційних ризиків. У планах на 2020 рік – гармонізація структури регулятивного капіталу із євродирективами та розроблення положення про вимоги до капіталу на покриття ринкових ризиків. Впровадження всіх нових правил не буде швидким, а передбачатиме тривалий кількарічний перехідний період. Це дасть змогу банкам спланувати потребу в капіталі та відповідно адаптувати свою дивідендну політику.

Ключовим викликом для НБУ в наступному році стане розбудова інституційної спроможності для регулювання ринку небанківських фінансових послуг. Новоприйнятий закон про "спліт" визначає, що від липня 2020 року НБУ стане регулятором, зокрема, страхових, лізингових та фінансових компаній, кредитних спілок та кредитних бюро. Регуляції для небанківських установ будуть розроблені з урахуванням положень законодавства Європейського Союзу. Ключові питання, яким НБУ приділятиме особливу увагу – прозорість структур власності компаній фінансового сектору, якість їхнього корпоративного управління, а також дотримання законодавства у сфері захисту прав споживачів та фінансового моніторингу.

Індекс фінансового стресу

Індекс фінансового стресу (ІФС)¹ майже рік перебуває на відносно низькому рівні. Однак після рішення суду першої інстанції стосовно націоналізації Приватбанку наприкінці квітня ІФС певний час зростає, зокрема через погіршення ліквідності банківського сектору. Корпоративний субіндекс за останнє півріччя теж незначно зріс – восени акції агрокомпаній дещо втрачали в ціні. Протилежний тренд мав субіндекс державних цінних паперів. Його значення протягом останнього року зменшилося, сигналізуючи про послаблення суверенних ризиків. Субіндекс валютного ринку відзначався підвищеною волатильністю, проте це не вплинуло на тренд ІФС.

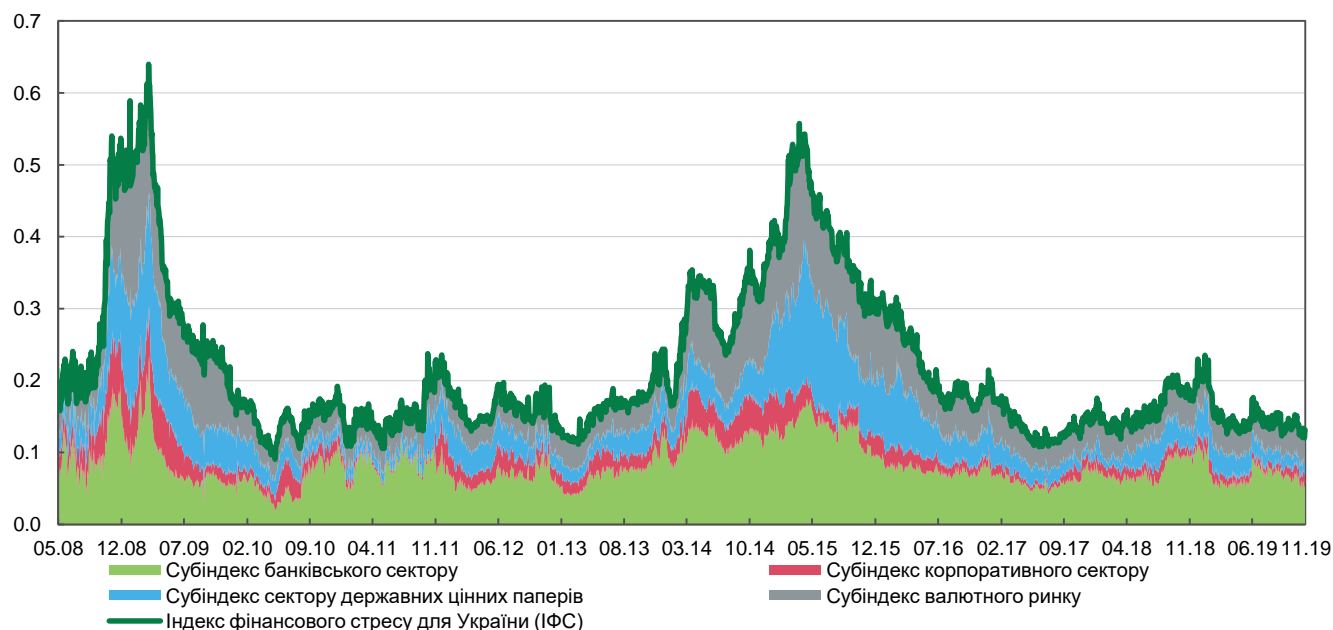
ІФС відображає виключно поточний стан справ у фінансовому секторі і не вказує на майбутні ризики в короткостроковій чи довгостроковій перспективах.

Графік ІФС1. Індекс фінансового стресу

Джерело: НБУ.

Графік ІФС2. Внески субіндексів до Індeksu фінансового стресу

Джерело: НБУ.

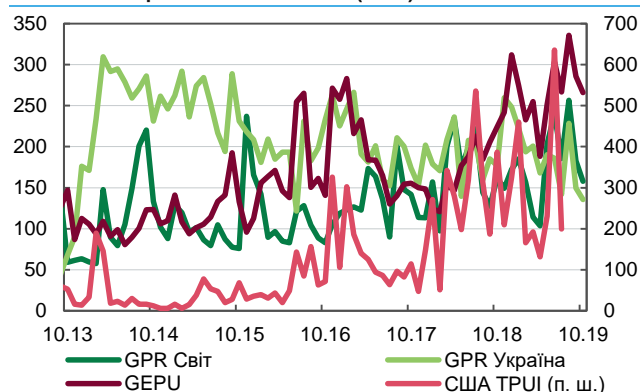
¹ Методику розрахунку Індeksu фінансового стресу для України описано у [Звіті про фінансову стабільність](#) за грудень 2016 року. З 1 квітня 2019 року методика змінена лише в частині індикатора ліквідності через відміну нормативу Н4 та запровадження LCR.

Частина 1. Зовнішні умови та ризики

1.1. Тенденції зовнішнього середовища

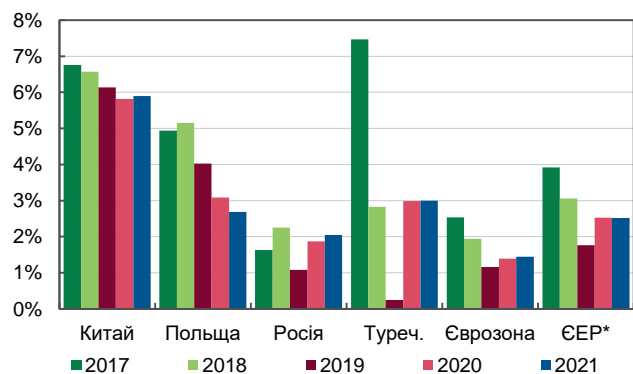
Геополітичні та гео економічні ризики залишаються високими, світова економіка та міжнародна торгівля різко сповільнилися. Водночас, ризики рецесії відступили, очікування на 2020 рік кращі, ніж пів року тому. Зниження ключових ставок провідними центральними банками підтримує інтерес до економік, що розвиваються. Ціни сировинних товарів переважно знижувалися, надалі очікується відновлення цін на зернові і скорочення на руду. Загроза ескалації збройної агресії Росії дещо зменшилась. Ризики зупинки транзиту газу територією України значні.

Графік 1.1.1. Індекс геополітичних ризиків (GPR)², індекс невпевності світової економічної політики (GEPU) та індекс невпевності торговельної політики (TPUI) США³

Джерело: Dario Caldara and Matteo Iacoviello; Davis, Steven J.

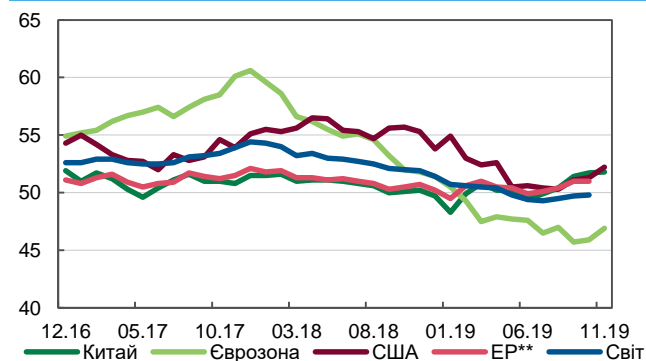
Графік 1.1.2. Динаміка ВВП країн – основних торговельних партнерів України

* Європейські економіки, що розвиваються: 9 країн Балкан, Польща, Білорусь, Україна, Угорщина, Молдова, Туреччина, Росія.

Джерело: МВФ, World Economic Outlook, October 2019.

Графік 1.1.3. Динаміка випереджаючих показників PMI для виробництва*

* Значення, вищі 50, указують на зростання показника, нижчі 50 – на скорочення. ** Економіки, що розвиваються.

Джерело: Markit, Refinitiv Datastream.

Глобальні геополітичні та гео економічні ризики залишаються поблизу історично найвищих значень

Глобальний індекс невизначеності економічної політики перебуває поблизу максимальних значень за час спостережень з 1997 року. Політичне протистояння у США загострилося, що тягне за собою серйозні міжнародні наслідки. Фактор невпевності у 2020 році – президентські вибори у США. Ескалація торговельного протистояння США з Китаєм відбувається хвилями, протести у Гонконзі спричинили нове загострення. Зараз сторони домовилися про взаємну відмову від окремих тарифних обмежень, девальвацій, про доступ до фінансового ринку Китаю, втім перспектива наступних домовленостей нечітка. Брекзит є непередбачуваним, загрожує фінансовому сектору ЄС і стабільності Британії.

Безпосередні ризики ескалації збройного конфлікту для України трохи знизились

Ознаками цього є масштабний обмін полоненими, розведення військ та відновлення діалогу у нормандському форматі. Визнання Міжнародним судом ООН у Гаазі своєї юрисдикції у справі України проти Росії відкриває можливості для судового тиску на агресора. Проте з огляду на видачу паспортів на НКТ та нові поставки зброї та російських збройних сил на окуповані території загрози загострення залишаються. Питання повернення контролю над кордоном та реінтеграції Донбасу все ще не вирішені. Проведення виборів на НКТ може стати викликом. У Європі та США активізувалися економічні та політичні сили, які підтримують домовленості з РФ, у т. ч. на шкоду Україні.

Економічне сповільнення відбулося в більшості країн, відновлення зростання буде нерівномірним

За оцінками МВФ, темпи світового економічного зростання у 2019 році скоротяться до 3% (найнижчого рівня з часів кризи 2008 – 2009 років). Уповільнення відбулося фактично в усіх країнах – основних торговельних партнерах України. Більш вираженим спад був в економіках, що розвиваються, зокрема в Китаї, Туреччині, Росії. Експерти вважають, що світова економіка досягла нижньої точки падіння і з 2020 року розпочнеться відновлення окремих економік. У Китаї та Польщі МВФ очікує на подальше сповільнення. Відновлення зростання в Єврозоні буде млявим після найнижчого темпу з моменту кризи (+1.2% у 2020 р. порівняно з +1.1% у 2019 р. за оцінками Єврокомісії).

² <https://www2.bc.edu/matteo-iacoviello/gpr.htm>

³ http://www.policyuncertainty.com/global_monthly.html

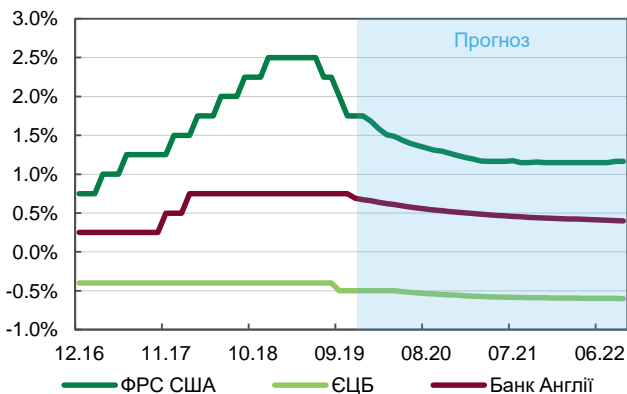
Графік 1.1.4. Динаміка світової торгівлі та промисловості*

* Світова торгівля – обсяг; сезонно згладжені.
** Східна Європа.

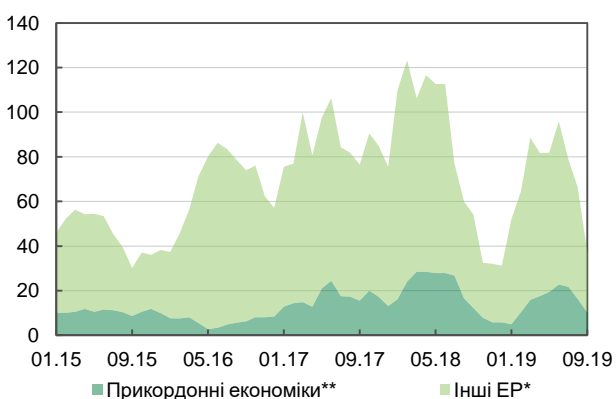
Джерело: Centraal Planbureau (CPB), Нідерланди.

Графік 1.1.5. Динаміка та прогноз базової ставки ФРС США (верхня межа), Банку Англії та депозитної ставки ЄЦБ

Джерело: Federal Reserve Board, ЄЦБ, Bloomberg.

Графік 1.1.6. Емісія суверенних облігацій, 6-місячна ковзна, млрд дол.

* Бразилія, Індія, Мексика, Польща, РФ, Туреччина.

** Виокремлена група економік, що розвиваються, які є занадто малими і ризиковими для того, аби вважатися повноцінними економіками, що розвиваються, але також не належать до слабозрозумітих економік. У Європі до їх числа належать Україна, Румунія, країни Балтії, окремі держави Балкан.

Джерело: МВФ, Глобальний звіт про фінансову стабільність, жовтень 2019.

Економічному відновленню загрожують протекціоністські тенденції та геополітичні ризики. Очікування відновлення економічної активності пов'язані з пом'якшенням монетарної політики в розвинутих країнах та кількох економіках, що розвиваються, у Китаї – додатково з фіскальними стимулами. Випереджаючі показники для виробництва у багатьох торговельних партнерів України почали зростати відповідно до значень показника PMI – індексу за результатами опитування менеджерів із закупівель.

Глобальна торгівля різко сповільнилася під тиском геополітичних ризиків та економічного сповільнення

Світова організація торгівлі (СОТ) у жовтні прогнозувала зростання міжнародної торгівлі за 2019 рік у цілому на рівні 1.2%, замість 2.6% очікуваних у квітні. Поточні індикатори вказують на скорочення обсягу світової торгівлі з літа. СОТ поки очікує на зростання торгівлі у 2020 році на 2.7%, проте відзначає ризики зниження прогнозів. Зростання світової промисловості також уповільнилося зокрема через спад в автомобільній галузі і погіршення очікувань бізнесу. Водночас, торгівля та промисловість Центральної і Східної Європи зростають.

Ризик призупинення транзиту газу через Україну ймовірно реалізується

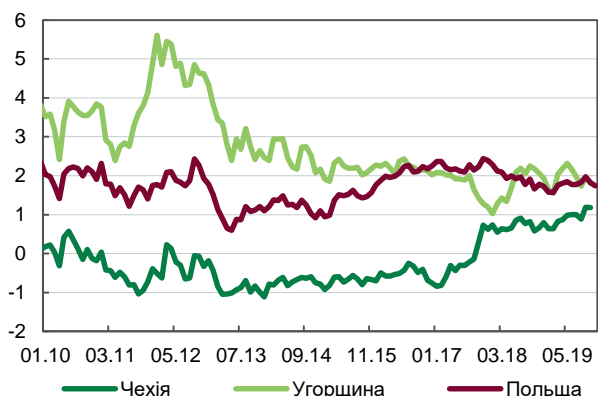
Данія погодила будівництво газогону “Північний потік-2”, усуваючи останню формальну перешкоду для його створення. Бундестаг вивів німецьку ділянку газогону з-під дії 3-го енергопакета ЄС, зміцнюючи позиції Газпрому як постачальника і продавця газу у ФРН. Проте запуск газопроводу до кінця року малоімовірний, тому РФ, вірогідно, муситиме зрештою укласти угоду про транзит. Тристоронні (Єврокомісія – Нафтогаз – Газпром) та двосторонні (зокрема на вищому рівні) переговори про нову угоду про транзит газу територією України не дали бажаного результату. РФ вимагає відмови від стягнень із Газпрому за виграними справами. Водночас, погодженим у Конгресі США законопроектом запроваджуватимуться санкції до компаній, причетних до побудови “Північного потоку-2” та “Турецького потоку”. Заборона Європейського суду Газпрому монополювати газопровід OPAL, штрафи польського регулятора для Газпрому та його партнерів у ЄС обмежуватимуть зазіхання РФ на ринку газу ЄС. Нафтогаз готує позов до Газпрому на 11 млрд дол. для компенсації за можливе припинення транзиту газу територією України. У лютому очікується рішення суду в Амстердамі про стягнення боргу з Газпрому за рахунок конфіскації майна.

9 грудня в Лондоні розпочався розгляд справи про боргу України перед РФ, оформленого у 2013 році євробондами на 3 млрд дол. (“борг Януковича”). РФ вимагає 4.5 млрд дол. з урахуванням відсотків. Україна вказує, що борг виник під тиском РФ і не повинен стягуватися.

Нове пом'якшення монетарної політики ФРС та ЄЦБ сприяло запозиченням економік, що розвиваються

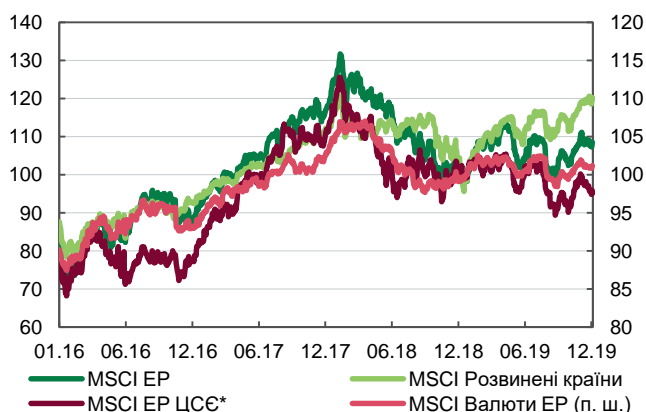
ФРС США тричі знижувала ключову ставку у другому півріччі цього року, загалом на 0.75 в. п. ЄЦБ у вересні

Графік 1.1.7. Спред між відсотковими ставками країн ЦСЄ та Єврозони за 10-річними державними облигаціями*, в. п.

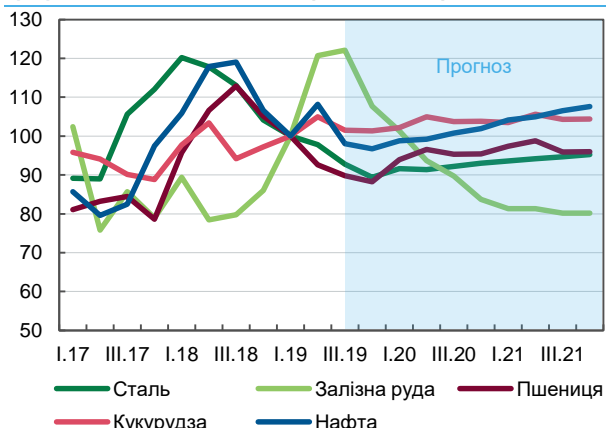
* Країни Центральної та Східної Європи, де не запроваджено євро. Держоблігації за фіксовими ставками.
Джерело: ОЕСР.

Графік 1.1.8. Динаміка цін акцій економік, що розвиваються (ЕР), 01.01.2019=100

* ЦСЄ – Центральна та Східна Європа (без Росії).
Джерело: Refinitiv Datastream.

Графік 1.1.9. Світові ціни на сировинні товари*, 2018=100%

* Нафта – сорт Brent; сталь – квадратна заготовка; залізна руда – концентрат, Китай; пшениця, кукурудза – середнє за квартал.
Джерело: НБУ, Інфляційний звіт, жовтень 2019.

знизив ставки за своїми депозитними операціями на 10 в. п. до -0.5% та відновив чисту купівлю активів. Експерти і ринки знову очікують на тривалий період низьких ставок провідних центральних банків. До 30% суверенних облигацій розвинутих країн мають від’ємні відсоткові ставки. Це може стати джерелом нових фінансових шоків, оскільки стимулює інвесторів до надмірно ризикових вкладень і залишає провідні центральні банки без потужних монетарних заходів в арсеналі перед новою потенційною кризою. Багато урядів економік, що розвиваються, скористалися зниженням ставок на міжнародних ринках для здійснення запозичень. Зокрема, Україна з початку року залучила від нерезидентів 1 млрд євро та майже 100 млрд грн через ОВДП.

Вартість активів економік, що розвиваються, відновлюється мляво

Приплив капіталу до цієї групи економік очікується в менших обсягах, ніж у 2017 – 2018 роках. Динаміка індексів акцій та валют для цих економік є гіршою від індексів розвинутих країн через світові економічні умови та пошук безпечних активів. Із серпня вартість активів зростає зі зменшенням ризику поглиблення торговельного конфлікту. Погіршення економічних очікувань для Єврозони та особливо ФРН негативно впливало на активи Центральної та Східної Європи.

На ціни сировинних товарів тисне слабкий попит

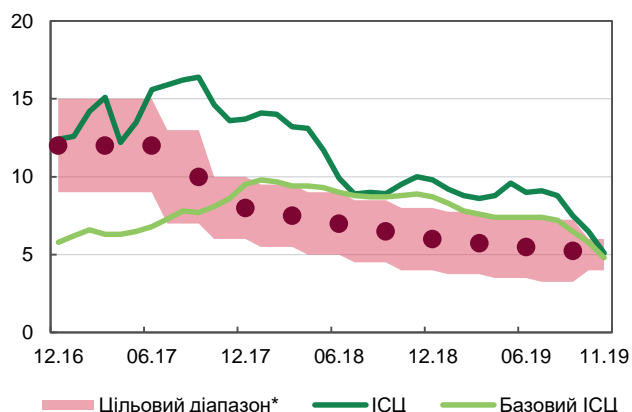
Ціни на сировинних ринках знижувалися під впливом уповільнення світової торгівлі та обмеженого попиту. Світовий ринок сталі (чорні метали та вироби з них – понад 20% експорту України за 9 міс. 2019 року) стагнує з початку 2018 року, у 2019 році ціна відчутно просіла. Очікується, що у 2019 році попит на сталь у ЄС скоротиться на 1.2%, зокрема через спад в автомобілебудуванні. За прогнозами Citigroup, у 2020 році ціни сталі залишаться на поточних рівнях. Їх підтримає попит із боку будівництва, насамперед у Китаї. Ціни на залізну руду суттєво скорочуються з п’ятирічних максимумів липня через відновлення постачання з Бразилії та нарощування пропозиції Австралії. Ринок нафти (нафта і паливо – понад 20% імпорту України) у другій половині року був волатильним: ціни на сорт Brent коливались у діапазоні 55–68.5 дол. за барель. Це було зумовлено, з одного боку, скороченням попиту через макроекономічні умови та обмеження видобутку країнами ОПЕК+, а з іншого – шоками з боку пропозиції (зокрема, через атаки на нафтопереробні потужності Саудівської Аравії). Надалі зростання цін на нафту обмежуватимуть пропозиція країн, що не входять до ОПЕК (передусім США) та сповільнення зростання попиту. ОПЕК знизив прогноз зростання глобального споживання нафти у коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі. Ціни на пшеницю знизилися з появою нового врожаю. Проте погіршення прогнозів пропозиції на 2019 – 2020 маркетинговий рік (у Казахстані, Австралії та Аргентині – для пшениці, у США – для кукурудзи) сприятиме підвищенню цін на наші ключові експортні зернові (понад 18% нашого експорту).

Частина 2. Внутрішні умови та ризики

2.1. Макроекономічні та фіскальні ризики

Макроекономічна ситуація сприяє фінансовій стабільності та зміцненню фінансового сектору. Зниження інфляції до цільового рівня та зменшення її волатильності сприятиме відновленню довгострокового кредитування. Основний макроекономічний ризик на сьогодні – значні зовнішні виплати за держборгом. Для його зменшення необхідно зберігати доступ до фінансування на міжнародних ринках. Тому виконання нової програми з МВФ та умов співпраці з іншими МФО залишається критично важливим. Іншими ризиками є зниження або ж повна зупинка транзиту російського газу територією України з 2020 року, охолодження світової економіки та зволікання з впровадженням структурних реформ.

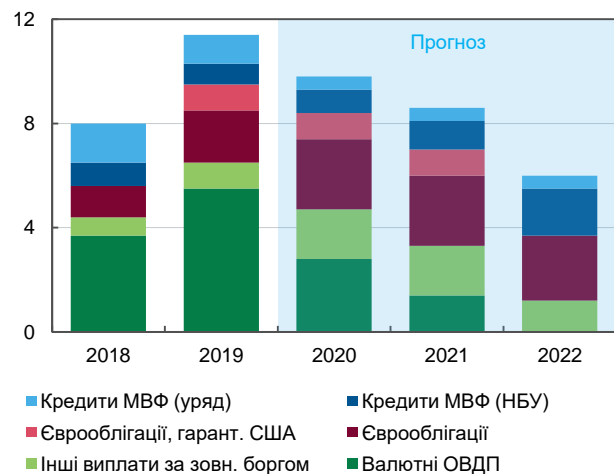
Графік 2.1.1. Індекси споживчих цін, % р/р

* Червоні крапки – цільовий орієнтир з інфляції.

Джерело: ДССУ, НБУ.

Графік 2.1.2. Валютні виплати за державним та гарантованим державою боргом, млрд дол*

* У тому числі відсотки.

Джерело: НБУ.

Економічна ситуація сприяє фінансовій стабільності

У жовтні НБУ [підвищив](#) прогноз зростання ВВП до 3.5%. Цьому сприяли швидше, ніж очікувалося, розширення внутрішнього попиту, рекордний урожай зернових та зниження вартості енергоносіїв. Зміцнення гривні не позначилося на дефіциті поточного рахунку платіжного балансу, оскільки продовжують зростати валютні надходження з-за кордону (експорт товарів і послуг, грошові перекази), а зниження світових цін на енергоносії сприяло стриманому зростанню імпорту товарів. За базовим прогнозом, у наступному році економічне зростання залишатиметься стійким, а у 2021 році – прискориться до 4%. Цьому сприятимуть подальше зростання доходів населення та продуктивності праці, м'якша монетарна політика та збереження високих темпів інвестицій. Очікується, що фіскальна політика принципово не зміниться. У 2020 році граничний дефіцит держбюджету заплановано на рівні 2.1% від ВВП (у 2019 році – 2.3%).

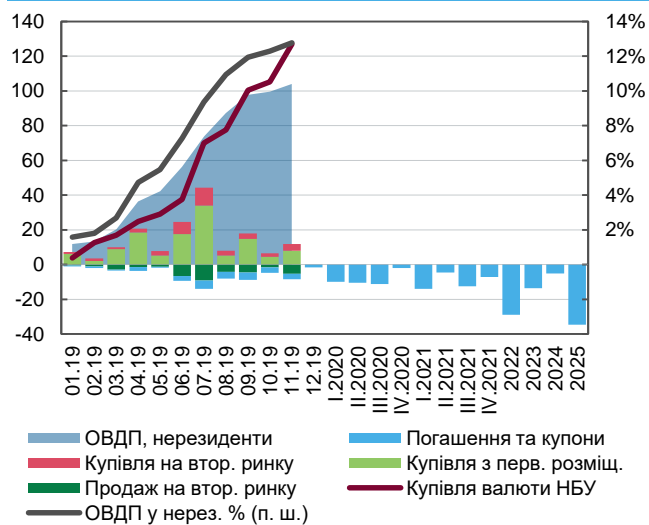
Зниження інфляції підвищить доступність кредитів

Споживча інфляція стрімко сповільнилася та в листопаді 2019 року увійшла в цільовий діапазон (5% ± 1 в.п.). Також знизилася волатильність інфляції. Послідовне пом'якшення монетарної політики НБУ сприятиме зменшенню вартості фінансових ресурсів та відновленню довгострокового кредитування. Адже для його розвитку важлива впевненість, що інфляція залишатиметься низькою та стабільною в майбутньому. Здешевлення кредитів для бізнесу дасть змогу компаніям активніше залучати позики для модернізації виробництва та нарощення випуску, що трансформуватиметься у подальше зростання ВВП. Наслідком здешевлення вартості ресурсів для домогосподарств буде відновлення привабливості іпотечного кредитування, що допоможе активізувати динаміку житлового будівництва. Крім того, в умовах низької та стабільної інфляції населення значно охочіше нестиме заощадження на депозити у банки, а також подовжуватиме терміни вкладень. Це вкрай важливо для банківської системи, оскільки поточна строкова структура вкладень є короткою.

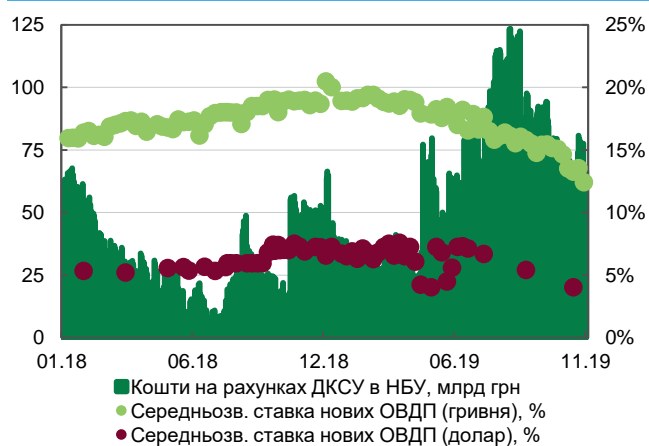
Погашення й обслуговування валютного держборгу – ключовий середньостроковий виклик

Триває період погашення боргів, які Україна залучала в кризові періоди, щоб мати валютну ліквідність та поповнювати резерви НБУ. Показник відношення боргу до ВВП зменшується, проте валютні виплати за державним

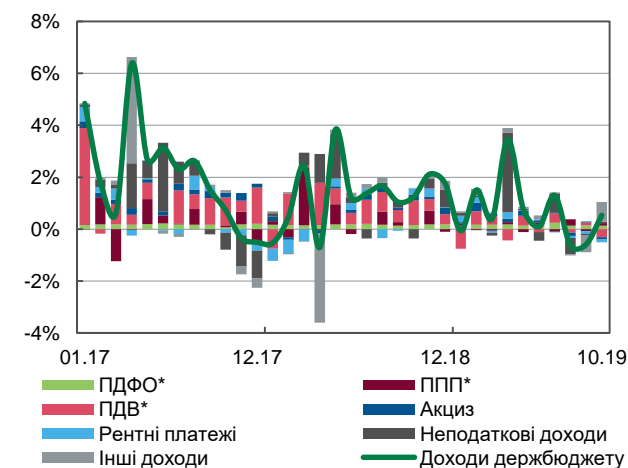
Графік 2.1.3. Участь нерезидентів на ринку ОВДП та чиста купівля валюти НБУ у 2019 році, млрд грн

Графік 2.1.4. Кошти на рахунках ДКСУ в НБУ в національній та іноземній валюті та середньозважені ставки за новими ОВДП

Графік 2.1.5. Зростання доходів держбюджету: 12-місячна плинна

боргом залишаються концентрованими. У 2020 році вони скоротяться порівняно з нинішнім роком, однак будуть значними. Сукупно у 2020 – 2022 роках валютні виплати уряду та НБУ разом з відсотками перевищать 24 млрд дол. Більшу частину цієї суми потрібно буде рефінансувати на зовнішніх ринках.

Завдяки поліпшенню економічної ситуації більшість кредитних агентств підвищили рейтинги України. Це посилює спроможність залучати кошти на міжнародному ринку, однак їхня вартість все ще висока. На початку грудня дохідність доларових євробондів України перебувала в діапазоні 4–7% залежно від строків погашення. Саме тому співпраця з МВФ та іншими міжнародними фінансовими організаціями є критично важливою. Нова трирічна програма розширеного фінансування (EFF) обсягом близько 5.5 млрд дол. сприятиме подальшому здешевленню суверенних та корпоративних запозичень. Крім того, програма співпраці з МВФ – це не стільки гроші, скільки “якір” для втілення важливих економічних реформ, які подекуди є соціально непопулярними. Саме тому для міжнародних інвесторів наявність програми з МВФ є фактором довіри до країни і підтвердженням того, що реформи йдуть за планом.

Попит нерезидентів на ОВДП – новий фундаментальний фактор ринку

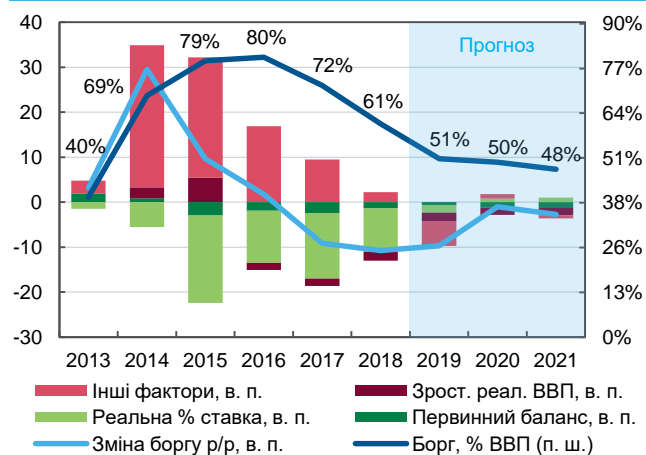
Суттєве зростання вкладень нерезидентів в ОВДП дало змогу профінансувати поточні боргові виплати, а також замінити частину валютного боргу гривневим. У результаті цього та через зміцнення курсу гривні в січні – жовтні 2019 року зменшилась частка державного і гарантованого державою боргу в іноземній валюті на 6.1 в. п. – до 64.8%. Значний попит на ОВДП в останні пів року дав змогу відчутно зменшити вартість залучень та подовжити їхні строки. Більше половини куплених нерезидентами ОВДП погашаються у 2022 – 2025 роках, а виплати у найближчі два роки досить рівномірно розподілені у часі. Ризиками цього джерела фінансування є висока чутливість попиту до ситуації на міжнародному фінансовому ринку. У разі зміни настроїв інвесторів приплив коштів в Україну може припинитися. Для зменшення можливого негативного впливу потрібно розвивати внутрішній борговий ринок, збільшувати строки погашення боргу, робити виплати більш рівномірними та продовжувати співпрацю з МФО.

Буфер ліквідності стабілізує ринок

У другому півріччі 2019 року сформувався значний буфер ліквідності (сума залишку на ЕКР та коштів уряду в іноземній валюті). Це дало змогу Мінфіну обирати сприятливі для розміщень боргу умови й періоди, а не виходити на ринок під тиском короткострокових потреб у фінансуванні. Формування значного фінансового ресурсу частково пояснюється повільним витрачанням коштів місцевими бюджетами. Однак основний фактор – розміщення ОВДП та єврооблігацій влітку 2019 року.

Буфери ліквідності активно використовуються у світі. Вони позитивно впливають на стійкість державних фінансів за умови, що не є надмірними і надто дорогими.

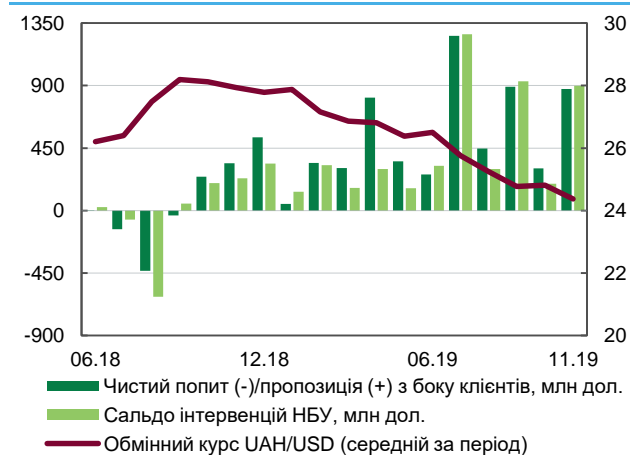
Графік 2.1.6. Відношення державного та гарантованого державою боргу до ВВП та чинники його зміни*

* Інші фактори – сукупний внесок зміни обсягу гарантій, активів та курсових коливань; додатні значення відповідають збільшенню частки боргу до ВВП, від’ємні – зменшенню.

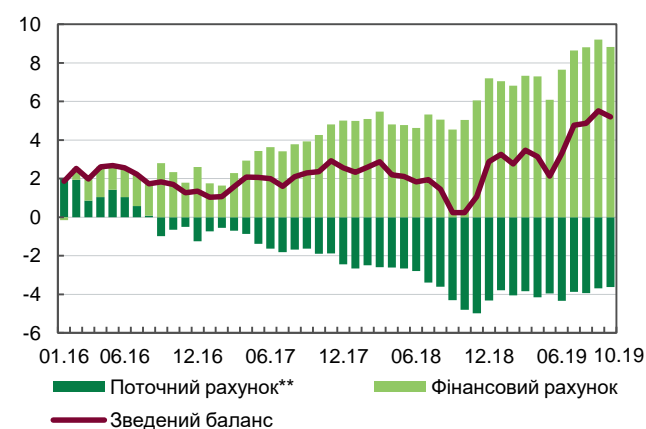
Джерело: НБУ.

Графік 2.1.7. Чистий попит /пропозиція клієнтів банків на міжбанківському валютному ринку та динаміка інтервенцій НБУ, млн дол.

Джерело: НБУ.

Графік 2.1.8. Платіжний баланс у 2016 – 2019 роках, млрд дол.*

* 12-місячна плінна.

** Поточний рахунок разом з рахунком операцій з капіталом.

Джерело: НБУ.

Наприклад, у 2018 році в Румунії розмір буфера в іноземній валюті становив 2.6% від ВВП. У Данії буфер в національній валюті становить 4% від ВВП. Для ефективного управління боргом в Україні буфер ліквідності повинен бути збережений на певному оптимальному рівні.

Державний борг вже не є критично високим

За умови продовження структурних реформ, отримання запланованих траншів від МВФ та якщо не буде значних макроекономічних шоків, за базовим сценарієм державний і гарантований державою борг скорочуватиметься до 50% від ВВП на кінець 2020 року та 48% – на кінець 2021 року. Основними факторами буде зростання ВВП та контроль дефіциту бюджету внаслідок виваженої фіскальної політики.

Через поліпшення структури боргу знижуватиметься не лише боргове навантаження, але й валютні ризики. Збільшення частки боргу в національній валюті передбачено Середньостроковою стратегією управління державним боргом на 2019 – 2022 роки, а також Меморандумом про взаємодію між Кабміном та НБУ задля досягнення стійкого економічного зростання та цінової стабільності.

Зміцнення гривні – відображення стану платіжного балансу

Дефіцит поточного рахунку тривалий час залишається в прийнятних межах та навіть скорочується відносно ВВП. Зміцнення гривні не призвело до його розширення за підсумками 10 місяців 2019 року. Незначне збільшення від’ємного сальдо торгівлі товарами, зумовлене, зокрема, разовими факторами⁴, було нівельоване нижчими обсягами виплат дивідендів, збільшенням грошових переказів та зростанням експорту послуг.

За 11 місяців 2019 року обсяг чистої купівлі валюти з боку НБУ становив 5 млрд дол, перевищивши більш ніж утричі минулорічний показник, і є найвищим з 2007 року. Вкладення нерезидентів в ОВДП за цей самий період зросли на 3.7 млрд дол.⁵ За плаваючого курсоутворення НБУ не протидіє фундаментальним ринковим тенденціям. Валютні інтервенції лише згладжують тимчасові дисбаланси, стримуючи амплітуду та швидкість зміни валютного курсу, але не змінюють напрям його руху. Зміцнення гривні актуалізувало важливість хеджування валютних ризиків. Для захисту від різкої зміни курсу можна очікувати від українських компаній активнішого використання валютних форвардів та свопів, попит на які раніше був низьким.

Основними ризиками для платіжного балансу залишається зупинка транзиту російського газу та погіршення умов торгівлі. У поєднанні з можливим звуженням глобальної ліквідності на світових ринках це може негативно вплинути на його показники та змінити тенденції валютного ринку.

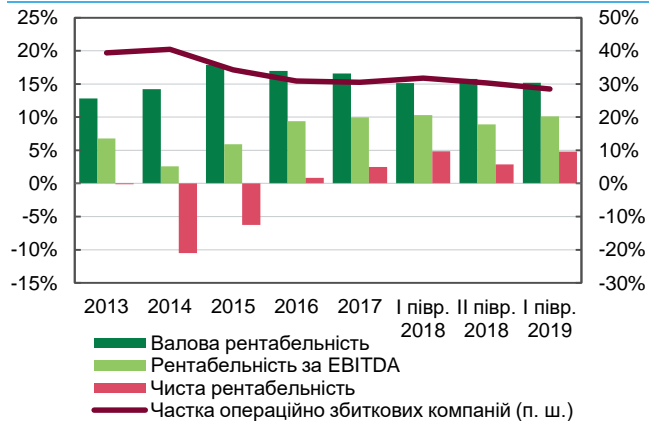
⁴ Наприклад, розмитненням на початку 2019 року вживаних легкових автомобілів, ввезених до країни в попередні періоди.

⁵ Чиста купівля за сумою основного боргу.

2.2. Реальний сектор та пов'язані ризики

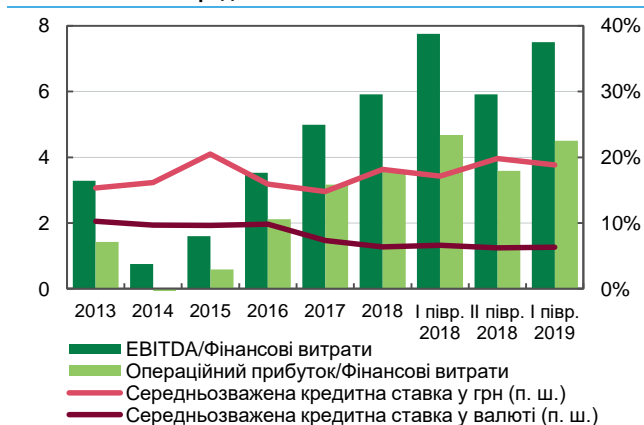
У реальному секторі відбулась стабілізація рентабельності. Боргове навантаження підприємств більшості галузей нормалізувалося та є прийнятним. Головні ризики прибутковості реального сектору – збільшення витрат на оплату праці та несприятливі світові ціни. Відбувається, хоч і повільно, посилення захисту прав кредиторів. Очікується поступове зниження кредитних ставок унаслідок пом'якшення монетарної політики. Таким чином, сформовано передумови для відновлення кредитування реального сектору.

Графік 2.2.1. Рентабельність реального сектору та частка операційно збиткових компаній

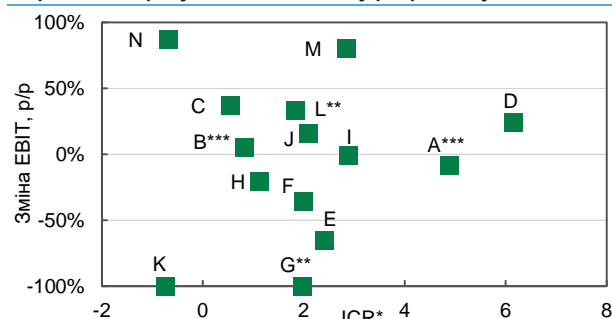
Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Графік 2.2.2. Покриття відсоткових витрат нефінансових компаній операційним прибутком (ICR) та EBITDA, відсоткові ставки за новими кредитами

Джерело: ДССУ, НБУ, розрахунки НБУ.

Графік 2.2.3. Зміна операційного прибутку (ЕВІТ) за перше півріччя 2019 року та показник ICR у розрізі галузей⁷

* За 12 місяців до кінця червня 2019 року.

** Дані скориговано на викиди.

*** Для галузей А та В використано дані за 2017 та 2018 роки.

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Рентабельність реального сектору стабілізувалася, боргове навантаження прийнятне

Зростання чистого доходу⁶ підприємств реального сектору сповільнилося. Обсяг реалізації продукції промисловості за перше півріччя зріс на 5.4% р/р. Зростання доходів домогосподарств позитивно впливає на продажі галузей, орієнтованих на внутрішній попит. З іншого боку, уповільнення світової економіки та зниження світових цін на сировинні товари негативно вплинули на прибутковість підприємств-експортерів. Унаслідок дії обох факторів сукупні прибутки залишаються на сталому рівні.

Усереднене співвідношення валового боргу до EBITDA станом на кінець першого півріччя 2019 року було прийнятним і становило 2x. Однак у машинобудуванні, металургії, транспорті і хімічній промисловості боргове навантаження зросло. Показник дещо знизився у легкій промисловості, будівництві та секторі управління нерухомістю. Розподіл боргового навантаження нерівномірний – воно зависоке у близько чверті великих позичальників. Нормалізація цього показника є однією з передумов відновлення кредитування реального сектору.

Коефіцієнт покриття відсоткових витрат операційним прибутком дещо знизився через торішнє подорожчання гривневих кредитів і зростання фінансових витрат. Загалом же він залишається високим (4.5x у першому півріччі 2019 року). Підприємства більшості галузей мають достатній запас операційного прибутку для обслуговування боргів. Винятки – хімічна промисловість, операції з нерухомістю, будівництво та постачання ЖКП.

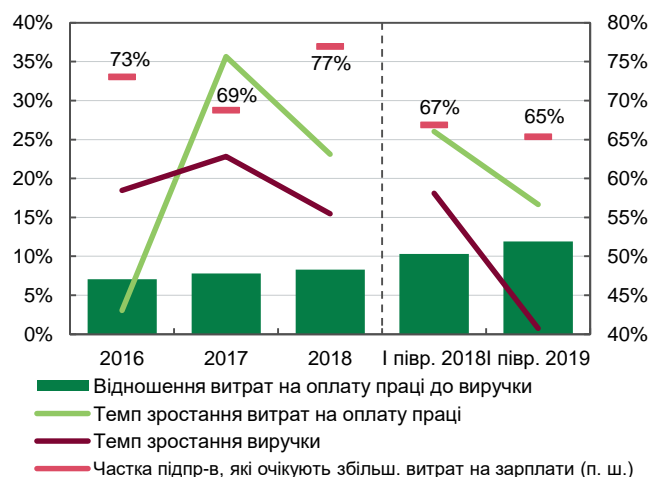
Головні ризики – зростання витрат на заробітну плату і несприятлива цінова кон'юнктура

Збільшення витрат на заробітну плату значно випереджає зростання доходів підприємств реального сектору. Ця тенденція триває третій рік поспіль. Головні фактори зростання зберігаються – дефіцит робочої сили через трудову міграцію і кваліфікаційний дисбаланс на ринку праці (див. [Інфляційний звіт, жовтень 2019](#)). Конкуренція за персонал змушує роботодавців підвищувати заробітну плату. Середня заробітна плата на промислових підприємствах у першому півріччі поточного року зросла на 24.4% р/р. Найбільше зростання заробітної плати спостерігалось в добувній промисловості, виробництві коксу і металургії.

⁶ Дані не охоплюють малі підприємства.

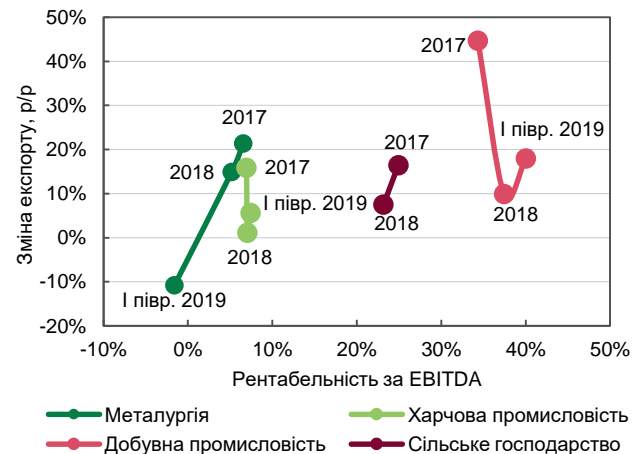
⁷ Галузі: А – сільське господарство, В – олійно-жирове виробництво, С – будівництво, D – добувна промисловість, E – легка промисловість, F – машинобудування, G – металургія, H – операції з нерухомістю, I – оптова торгівля, J – роздрібна торгівля, K – постачання електроенергії та інших ЖКП, L – транспорт, M – харчова промисловість, N – хімічна промисловість.

Графік 2.2.4. Темпи приросту виручки, витрат на оплату праці нефінансових компаній* та очікування підприємств

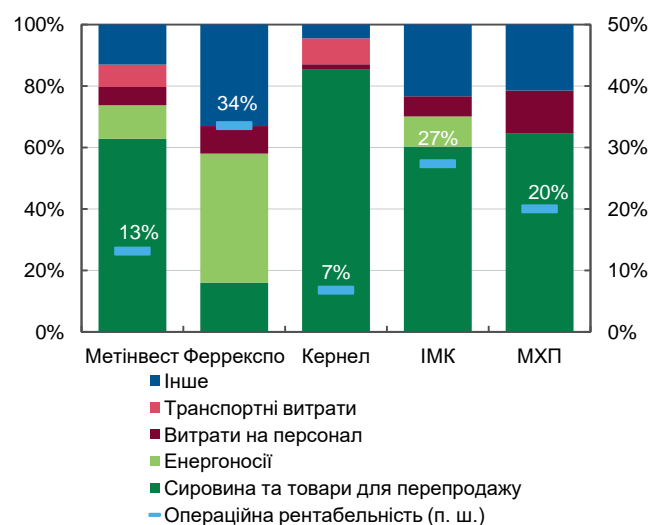
* Дані великих та середніх підприємств.
Джерело: ДССУ, НБУ, розрахунки НБУ.

Графік 2.2.5. Зміна експорту у дол. еквіваленті та рентабельність EBITDA у розрізі галузей

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Графік 2.2.6. Структура собівартості* публічних компаній-експортерів

* Дані за 2018 рік.
Джерело: дані компаній, розрахунки НБУ.

Підприємства очікують, що заробітна плата і надалі зростатиме (див. [Ділові очікування підприємств України, II квартал 2019](#)). Частка оплати праці в собівартості підприємств досягла докризового рівня.

Зміцнення гривні впродовж 2019 року знижувало доходи експортерів у гривневому еквіваленті, утім, мало помірний вплив на їхню рентабельність, оскільки переважна частка собівартості – сировинні або імпортовані товари – також залежать від валютного курсу. Маржинальність окремих експортноорієнтованих галузей скорочувалася через падіння світових цін. Відповідно до розрахунків НБУ індекс світових цін на товари українського експорту погіршився у III кварталі та на прогнозованому горизонті загалом (див. [Інфляційний звіт, жовтень 2019](#)).

Суттєве скорочення операційного прибутку відбулось у металургії. Головні фактори цього – одночасне падіння світових цін на готову продукцію та здорожчання собівартості виробництва через зростання цін на залізну руду. Гірничо-видобувна галузь, навпаки, нарощувала прибутки завдяки високим цінам на залізну руду. В окремих галузях харчової промисловості і сільськогосподарства також скорочуються прибутки через падіння світових цін. Передусім це виробники цукру та курячих яєць. Зберігаються ризики і в олійно-жировому виробництві внаслідок низьких світових цін та збільшення пропозиції.

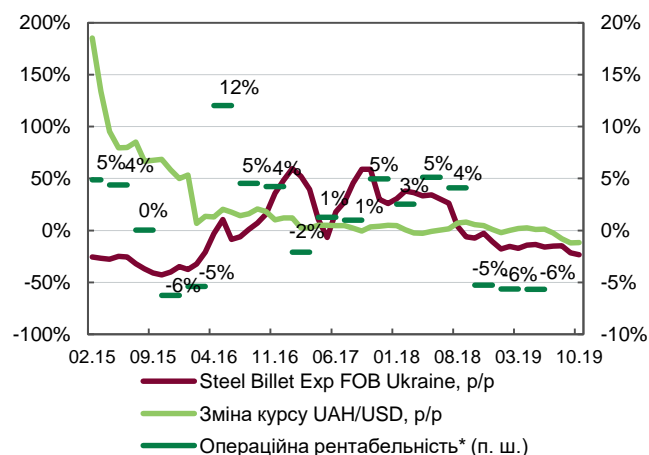
Сформовано передумови для відновлення кредитування реального сектору

Усе більше факторів свідчать про поступове зростання попиту і пропозиції кредитних ресурсів на банківському ринку. Впродовж останніх 12 місяців збільшувалась частка підприємств, які планують залучати кредити. Головні причини – зниження процентних ставок та позитивні ділові очікування після виборів. Банки також налаштовані оптимістично – понад 70% фінустанов очікують зростання обсягів корпоративного кредитного портфеля протягом наступних 12 місяців (див. [Опитування про умови банківського кредитування, IV квартал 2019](#)).

Від початку року компанії реального сектору, зокрема держмонополії, активно залучали ресурси на зовнішніх ринках. Серед іншого, цьому сприяло зниження суверенних ризиків України завдяки стабільній макроекономічній ситуації. З початку 2019 року обсяг розміщень єврооблігацій становив 4.2 млрд дол. на валовій основі. Сегментація джерел запозичень зберігатиметься і надалі. Великі найбільш якісні компанії залучатимуть довгі ресурси у значних обсягах на зовнішніх ринках. Менші підприємства кредитуватимуться в українських банках.

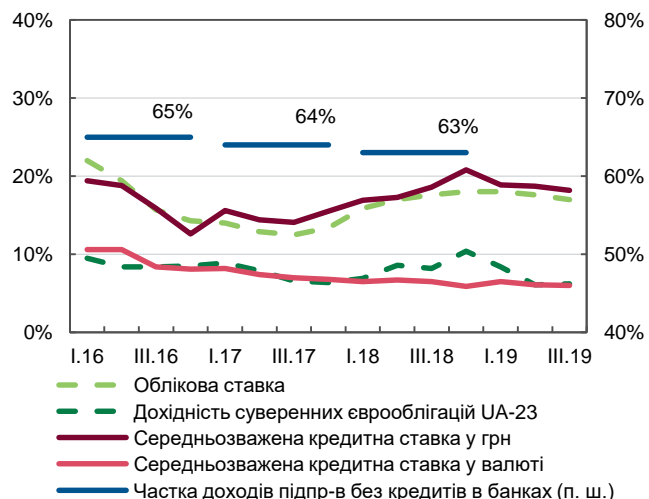
Потенціал для зростання обсягу нових кредитів підтверджується великою часткою компаній без банківських кредитів. Такі підприємства формують дві

Графік 2.2.7. Залежність операційної рентабельності металургійних підприємств від цін на сталь та валютного курсу

* Дані за III квартал 2019 року відсутні.
Джерело: НБУ, ДССУ, Thomson Reuters, розрахунки НБУ.

Графік 2.2.8. Динаміка відсоткових ставок за новими кредитами та частка доходів підприємств без кредитів в українських банках, % річних

Джерело: НБУ, Bloomberg, ДССУ, розрахунки НБУ.

Графік 2.2.9. Порівняння ЕВІТДА* нефінансових компаній та підприємств-позичальників

* Без державних компаній.
** Без непрацюючих кредитів.
Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

третини доходу реального сектору. Тому рівень боргового навантаження дає змогу збільшити використання фінансового важеля. Водночас часто перешкодою для кредитування таких позичальників є непрозорість їхньої структури власності та заявлених фінансових показників.

Підприємства стверджують, що високі відсоткові ставки – все ще головна перешкода для залучення нових позик. Завдяки послабленню інфляційного тиску НБУ розпочав цикл пом'якшення монетарної політики. Нижча облікова ставка трансформується в нижчі комерційні ставки за банківськими кредитами. Тож за відсутності зовнішніх чи внутрішніх шоків можна очікувати суттєвого здешевлення кредитних ресурсів протягом 2020 року.

Зміни законодавства також сприяють відновленню кредитування. Кодекс із процедур банкрутства та закон про відновлення кредитування загалом посилили захист прав кредиторів. Також було подовжено термін дії закону про фінансову реструктуризацію.

Банки мають консервативно оцінювати кредитні ризики

Сприятливі макроекономічні умови та висока конкуренція між фінансовими інститутами стимулюватимуть зростання апетиту до ризиків у банків. Це підштовхуватиме їх до пом'якшення кредитних стандартів. Задля збереження прибутковості банки будуть готові кредитувати позичальників, які раніше, можливо, не потрапляли до кола прийнятних клієнтів. Водночас з огляду на уроки минулого банки повинні дотримуватися принципу консерватизму у своїх кредитних практиках.

Грунтуючись на Базельських принципах, НБУ вимагає повної та достовірної оцінки кредитних ризиків. Регулятор очікує від банків дотримання мінімальних стандартів, а саме:

- висновки банків базуються на підтверджених даних, зокрема на офіційній фінансовій звітності. Компанії, що залучають кредити обсягом понад 200 млн грн, повинні мати аудійовану звітність;
- позичальники мають прозору структуру власності, а банки розуміють периметр бізнес-груп;
- оцінки враховують прогностичні показники та ризики економічного середовища.

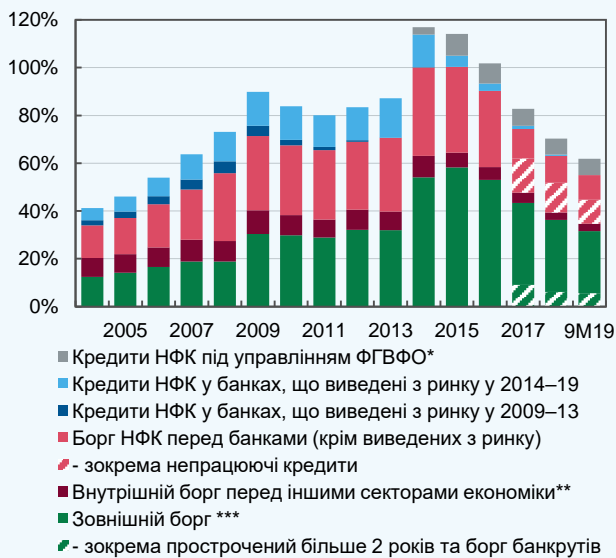
НБУ і надалі здійснюватиме постійний моніторинг якості портфеля, щоб не допускати накопичення системних ризиків та забезпечити фінансову стабільність. Також проводитиметься щорічне стрес-тестування найбільших боржників, контролюватимуться концентрації та практики кредитування пов'язаних із банками осіб.

Вставка 1. Рівень закредитованості корпорацій в Україні

Поточний рівень закредитованості реального сектору української економіки адекватний як рівню її розвитку, так і показникам країн-сусідів. Зростання понад цей рівень у попередні роки було наслідком кредитного буму, який у подальшому спровокував банківську кризу.

У 2005 – 2007 роках банки активно нарощували обсяг корпоративного кредитного портфеля. Бізнес залучав кошти і з інших джерел, зокрема на зовнішніх ринках капіталу. Загальна заборгованість корпорацій зросла з 41% у 2004 до 64% ВВП у 2007 році. Кредитна бульбашка надувалась – банки все менш прискіпливо оцінювали ризики позичальників та поклалися на заставу, вартість якої постійно зростала. За фіксованого обмінного курсу боржники охоче кредитувались у валюті – рівень доларизації зріс із 40% у 2004 році до 45% у вересні 2008, а валовий зовнішній борг корпорацій (без торговельних кредитів) – на 6 в. п. (до 19% ВВП).

Графік В.1.1. Заборгованість нефінансових корпорацій, % ВВП

* Балансова вартість кредитів на момент передачі банків ФГВФО.
 ** НБУ, державою та за борговими ЦП, розміщеними населенню.
 *** За еврооблігаціями та кредитами перед нерезидентами, вкл. підприємства прямого інвестування. Без торговельних кредитів. Останні дані за II квартал 2019 року.

Джерело: НБУ, ДССУ, НКФП, ДКСУ.

Криза 2008 року супроводжувалася девальвацією та дефолтами позичальників. Стало зрозуміло, що рівень закредитованості реального сектору був занадто високим. На кінець 2009 року співвідношення кредитів у платоспроможних сьогодні банках через девальвацію зросло на 5 в. п. і сягнуло 31% ВВП. Окремі банки збанкрутували у 2009 – 2013 роках. Водночас більшість проблем дефолтних позичальників були “законсервовані” – банки просто не визнавали справжній рівень непрацюючих кредитів.

Основне навантаження лягло на банки в період кризи 2014 – 2016 років. До прихованих у балансах старих “токсичних” портфелів додалися нові дефолти. Протягом 2014 – 2018 років непрацюючими визнано 72% кредитів, що обліковувалися на кінець 2013 року. На банки, що пішли з ринку за останні роки, припадало 35% кредитного портфеля на початок 2014 року.

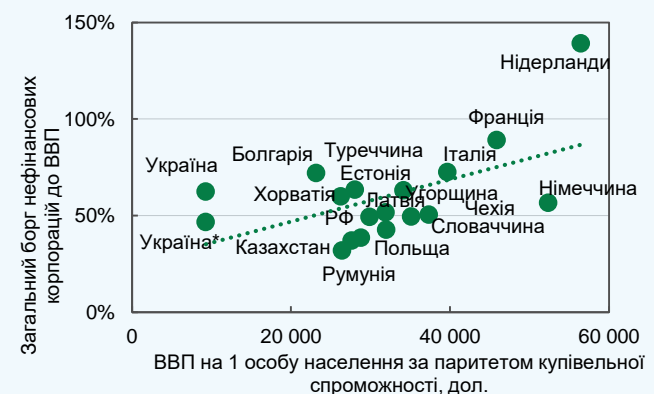
Графік В.1.2. Кредити нефінансовим корпораціям у платоспроможних банках на кінець листопада 2019, % ВВП

Джерело: НБУ, ДССУ.

Для делевереджу корпоративному сектору знадобився час. Вагомим чинником зниження боргу було зменшення валютних кредитів корпораціям у банках, яке тривало до кінця 2017 року. Зовнішній корпоративний борг також сильно скоротився та становив 32% від ВВП (без торговельних кредитів) на кінець II кварталу 2019 року порівняно з піковим значенням 58% ВВП наприкінці 2015 року. При цьому п'ята частина цієї заборгованості прострочена більш як на 2 роки.

Графік В.1.3. Борг нефінансових корпорацій у 2018 році, кредити і цінні папери, % ВВП

* Без непрацюючих кредитів банків та простроченого зовнішнього боргу більше двох років і боргу підприємств-банкрутів.

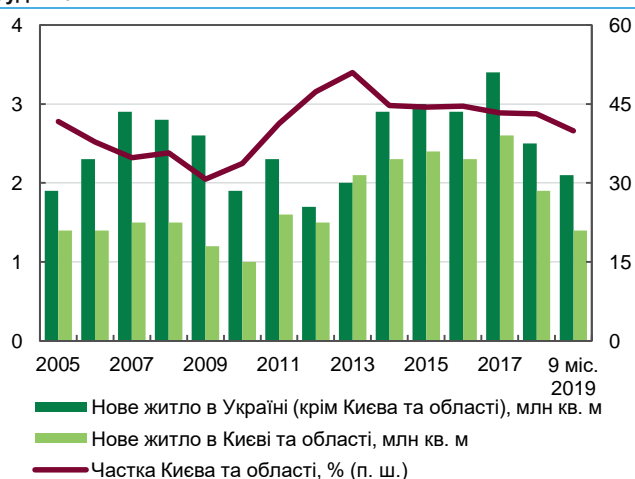
Джерело: ЄЦБ, Росія та Казахстан – центральні банки, Україна – розрахунки НБУ (включаючи активи під управлінням ФГВФО).

Загальний рівень заборгованості корпоративного сектору на кінець вересня 2019 року становить 62% ВВП з урахуванням кредитів під управлінням ФГВФО та відповідає рівню докризового 2007 року. Без урахування простроченого понад два роки зовнішнього боргу та непрацюючих банківських кредитів – 47%. Цей рівень закредитованості українського реального сектору адекватний розвитку економіки. Дві кризи розділили реальний сектор на компанії “зомбі” з надмірним борговим навантаженням та підприємства, що виявилися стійкими під час кризи (див. [Вставка 1. “Зірки” та “зомбі”](#). [Оцінка якості компаній реального сектору](#), ЗФС за грудень 2018 року ст. 16).

2.3. Ринок нерухомості та пов'язані ризики

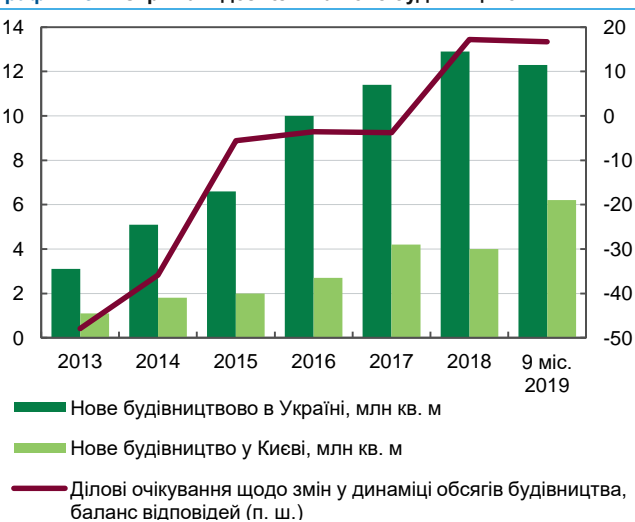
Ціни на ринку житлової нерухомості залишаються відносно стабільними – високий попит врівноважується значними обсягами житлового будівництва. Зростання доходів населення стимулює попит, а значна конкуренція змушує девелоперів утримувати ціни на нове житло попри зростання витрат. Обсяги іпотечного кредитування збільшуються, проте із дуже низької бази. Відтак іпотека на сьогодні не є фактором, що помітно впливає на роботу ринку. Крім високої вартості кредитів, існують й інші значимі проблеми ринку нерухомості, зокрема майже повна незахищеність фізичних осіб, що інвестують у житло на первинному ринку.

Графік 2.3.1. Пропозиція нового житла в багатоквартирних будинках

Джерело: ДССУ, Головне управління статистики в м. Києві.

Графік 2.3.2. Отримані дозволи на нове будівництво

Джерело: ДССУ, НБУ.

Обсяги будівництва нового житла відновлюються

За перші дев'ять місяців 2019 року в Україні було введено в експлуатацію на 36.6% більше житла, ніж за аналогічний період попереднього року. Тим часом в місті Києві ріст був більш стрімким: +53.6% р/р.

Такі тенденції зберігатимуться у найближчій перспективі, адже площа нового будівництва, на яке були отримані дозволи у Києві виросла в 2 рази р/р, в той час як в регіонах – навпаки: -3.3% р/р. З 2020 року суттєво зміниться правове поле для роботи забудовників. Наприклад, запроваджуються жорсткіші вимоги до висотних забудов, що може збільшити вартість будівництва. А от з 2021 року фінансовий тягар дещо зменшиться, адже скасовується обов'язок забудовників сплачувати 4% пайового внеску до місцевих бюджетів для розвитку інфраструктури.

Аналіз первинного ринку нерухомості міста Києва⁸ свідчить, що пропозиція нового житла вже зараз переважно відповідає вимогам нових будівельних норм та враховує зміну структури попиту. Житло стало доступнішим та інвестори надають перевагу об'єктам підвищеної комфортності: функціональному плануванню, комплексній забудові та розвиненій інфраструктурі. Це вплинуло на структуру пропозиції: у 2014 році частка нового житла класу комфорт становила близько 15%, у 2018 році – 60%.

Підвищується доступність та привабливість житла

Попит на житло є високим і сталим: у I–III кварталах 2019 року зареєстровано на 4.9% р/р більше угод купівлі-продажу житла. Значна частка квартир, що продаються на первинному ринку, розташовані в об'єктах, запланованих до введення через щонайменше два роки. І хоча в довгостроковій перспективі попит зростатиме, у другому півріччі зміцнення гривні дещо його скоротило. Покупці житла, що мають валютні заощадження, подекуди відклали в часі рішення купівлі житла в очікуванні зростання курсу долара США.

Гривневі ціни на нерухомість тривалий час залишаються стабільними – нове житло подорожчало лише на 1% за останні 12 місяців та на 7% з вересня 2016 року. Проте в реальному вимірі з урахуванням інфляції вартість житла за останні роки спадає, що свідчить про більш стрімкий ріст нової пропозиції порівняно з попитом.

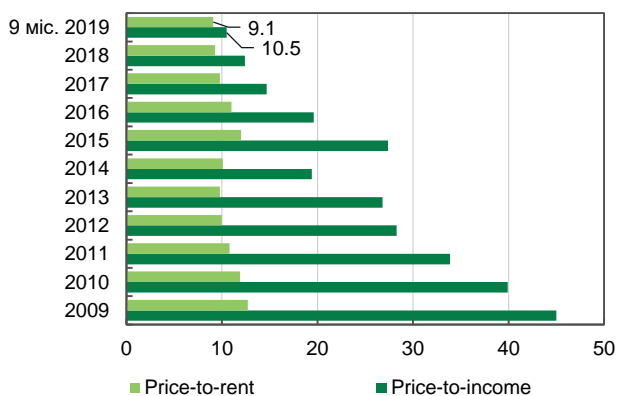
⁸ Наприкінці 2019 року Національним банком проаналізовано пропозиції найбільших забудовників на ринку первинної нерухомості міста Києва (типові умови інвестування, розстрочки та отримання іпотечного кредиту). Для дослідження обрано типову квартиру 70 кв. м із базовою вартістю в діапазоні від 20 до 30 тис. грн за кв. м.

Графік 2.3.3. Ціни на житло в Києві, грудень 2013 року = 100

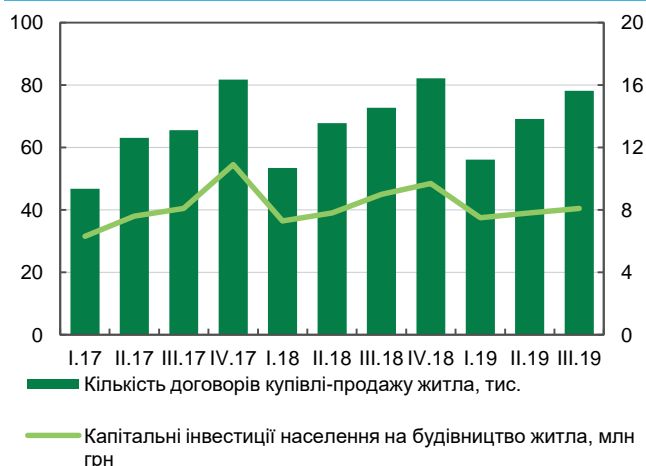
Джерело: агентства нерухомості, розрахунки НБУ.

Графік 2.3.4. Показники доступності житла Price-to-income та Price-to-rent в Україні у 2009 – 2019 роках

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Графік 2.3.5. Купівля та фінансування житла

Джерело: Мін'юст, ДССУ.

Завдяки зростанню доходів населення, показники Price-to-income⁹ та Price-to-rent¹⁰ рекордно низькі за останні десять років. За показником Price-to-rent Україна посідає одну з найнижчих позицій у Європі, що створює передумови для подальшого зростання попиту.

Тривале зростання собівартості будівництва за практично незмінних цін негативно вплинуло на прибутковість забудовників. Зокрема, заробітна плата в будівництві у вересні 2019 року зросла на 18.3% р/р, ціни на будівельно-монтажні роботи зросли на 6.4% р/р. Збереження цього розриву може змусити забудовників піднімати ціни, щоб залишатися прибутковими.

Кількість банків, що працюють з іпотекою – обмежена

Вивчення пропозицій забудовників, проведене НБУ, підтвердило обмеженість ринку іпотечного кредитування: девелопери пропонували вибір лише із семи банків. Жоден забудовник не пропонував більше двох банків. Максимальний термін кредитування за партнерськими програмами становить 20 років, а максимальна сума кредиту – 2 млн грн за першого внеску в діапазоні 20–60%. Вартість становить 19–20% річних, хоча пропонується і знижена на період до п'яти років. Загалом чисті гривневі кредити на будівництво та реконструкцію нерухомості зросли в жовтні 2019 року на 13.4% р/р, але обсяги кредитів залишаються незначними.

Для підтримання попиту девелопери пропонують знижку або розстрочку. Найнижчі ціни встановлюються за повної оплати – тоді пропонується знижка 5–20% від базової ціни. Поширеною є розстрочка від забудовників, 60% опитаних пропонують відтермінування повної оплати від 3 місяців до 5 років з моменту здачі житла. Найчастіше пропонується зробити перший внесок у 30%, але окремі забудовники готові його знижувати. Проблемою такого фінансування є індексація вартості квадратного метра житла, тому загальна сума інвестиції є невизначеною. У решті випадків прив'язка встановлена до курсу долара США, а отже покупець несе валютний ризик¹¹. Інколи графіком платежів неявно передбачено щорічне здорожчання несплаченого залишку до 10%.

Непрозорість первинного ринку – перешкода для іпотеки

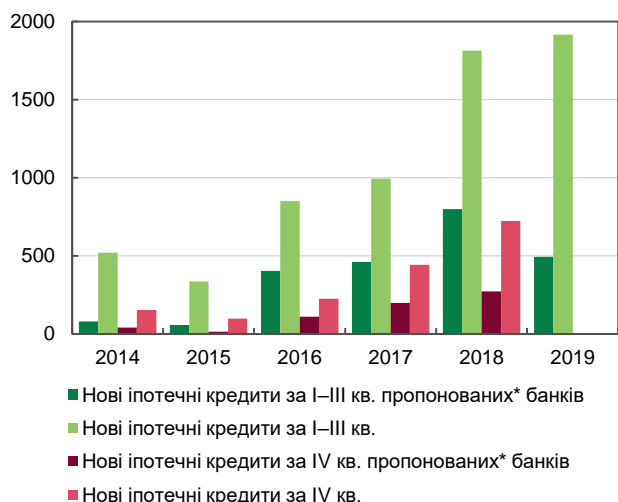
Зазвичай іпотечне кредитування є потужним та ледве не єдиним джерелом фінансування угод на ринку житла. В Україні ж обсяги іпотеки є неприродно низькими: співвідношення іпотечного портфелю в гривні до ВВП становить менше 1%, а, за даними учасників ринку, іпотекою фінансувалося менше 7% угод. Серед основних перешкод розвитку іпотеки – висока вартість кредитів, навіть попри поступове пом'якшення монетарної політики останнім часом. Зі сторони пропозиції бажання банків йти в іпотеку стримують юридичні ризики. Зняття мораторію

⁹ Price-to-income розраховується за формулою: ціна кв. м * стандартизована площа квартири / середня річна заробітна плата.

¹⁰ Price-to-rent розраховується за формулою: ціна купівлі кв. м / ціна оренди кв. м.

¹¹ Установлюється курсовий коефіцієнт, що визначається співвідношенням курсу долара США на дату оплати до курсу, зафіксованого на момент підписання договору.

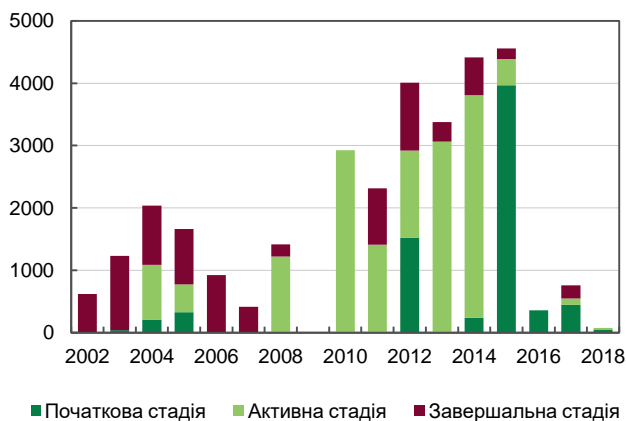
Графік 2.3.6. Обсяги іпотечного кредитування фізичних осіб, млн грн

* Дані семи банків, пропонованих забудовниками-респондентами.

Джерело: НБУ

Графік 2.3.7. Кількість квартир у довгобуддах за роком початку будівництва та стадією його зупинки

Джерело: DC Evolution, розрахунки НБУ.

на стягнення застави очікується тільки наприкінці 2020 року.

Залишається низка невирішених проблем на первинному ринку нерухомості, що створюють ризики для інвестора, які банки теж мають закладати у вартість іпотеки:

- низький рівень захисту прав інвесторів та непрозорість схем інвестування. Наразі наявність договору за жодним із механізмів фінансування будівництва не дає гарантій, що об'єкт буде вчасно добудовано та взагалі передано кінцевому власнику;
- відсутня фінансова відповідальність забудовника за порушення умов угоди. Обов'язки сторін формально визначені в договорах, однак на практиці не діють;
- несвоєчасність введення житла в експлуатацію. Лише 30% опитаних забудовників впевнені, що дотримуються запланованих строків. Зазвичай затримка становить 3–6 місяців. Кожен десятий попереджає про затримку на півтора року. Основною перешкодою є проблеми з дозвільною документацією;
- непрозорість ринку: відсутність інформації про кінцевих бенефіціарів забудовників та схеми їх фінансування. Будівництво житла є соціально важливим, тож вимоги до прозорості та відповідальності за виконання умов угод мають бути подібними до норм, що діють у банківському секторі.

Недостатня прозорість забудовників разом зі значною кількістю недобросовісних учасників ринку вже призвели до формування “фонду довгобудів”. На кінець серпня 2019 року в місті Києві, за даними компанії DC Evolution, нараховувалося 66 житлових комплексів, що підпадають під ознаки довго- чи недобудов. Загальна кількість квартир в недобудовах в півтора рази перевищує середньорічну кількість нових квартир в місті Києві за останні п'ять років.

Восени до них фактично додалися об'єкти найбільшого забудовника. Проблеми корпорації “Укрбуд” загрожують будівництву 46 будинків та порушує права 13 тисяч інвесторів. Зруйнована репутація найбільшого забудовника може різко зупинити попит на первинному ринку та призведе до погіршення фінансового стану всіх його учасників.

Відновлення іпотечного кредитування може стати одним із рушіїв економічного зростання. Водночас без вирішення юридичних та інфраструктурних питань, зростання іпотечного кредитування може призвести до формування “цінової бульбашки”, що стане джерелом ризику для фінансової стабільності. Щоб цього не сталося, слід впорядкувати ринок первинної житлової нерухомості, зокрема шляхом чіткого дотримання ДБН, впровадження працюючих генпланів міст, забезпечення прозорості ринку та захисту прав інвесторів.

Вставка 2. Результати опитування з іпотечного кредитування

Більшість банків усе ще остерігається іпотеки: 92% нових іпотечних кредитів надає третина банків. Нові кредити припадають переважно на вторинний ринок нерухомості, а кредитування нового житла за партнерськими програмами стрімко вповільнюється. Умови іпотечного кредитування досить консервативні. В міру того, як якість нової іпотеки поступово поліпшується, банківські очікування темпів відновлення іпотеки стають усе більш оптимістичними.

Нещодавно НБУ провів третє щорічне опитування банків про умови іпотечного кредитування. У вибірці було 24 банки, які активно працюють з іпотекою.

Банки-респонденти надавали кредити сталими темпами: в середньому їхній іпотечний портфель щокварталу поповнюється на 620 млн грн. Річні видачі банків-респондентів становлять близько 25% від існуючої заборгованості фізосіб за іпотечними кредитами. За перші дев'ять місяців 2019 року опитаними банками було надано на 6.9% нових іпотечних кредитів менше, ніж за відповідний період торік. Переважна більшість нових іпотечних кредитів (71.7% за 9 міс. 2019 року) – кредити на придбання житла на вторинному ринку. Отже, структура суттєво змінюється: ще три роки тому їх було 28.5%. Пропорційно зменшується і частка кредитів за партнерськими програмами з девелоперами.

Графік В.2.1. Розподіл кредитів за сегментом ринку*

* Зважено за обсягом наданих кредитів.

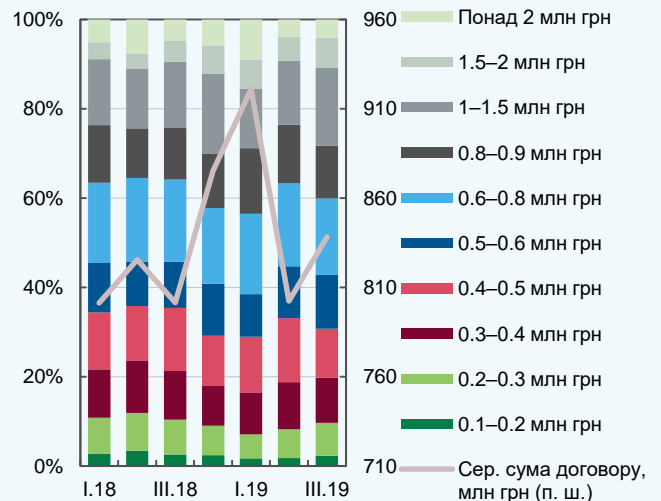
Джерело: інформація банків.

Середня сума кредиту ледь зростає

За 9 місяців 2019 року вона зросла на 5.5% порівняно з цим же періодом минулого року, тобто в реальному вимірі вона майже стала. Більшість кредитів була в діапазоні від 600 тис. грн до 1.5 млн грн. Близько 60% нових іпотечних кредитів надаються на період від 15 до 20 років. Останнім часом середній строк кредитів у момент видачі скорочується: 13.1 року за 9 міс. 2019 року порівняно з 14.5 року торік. А от нових кредитів терміном понад 20 років уже майже немає.

Середній вік позичальника майже не змінився і становить 37 років. Частка молодих боржників (до 30 років) у нових видачах залишається незмінно низькою – в межах 15%.

Графік В.2.2. Розподіл кредитів за сумою договору*

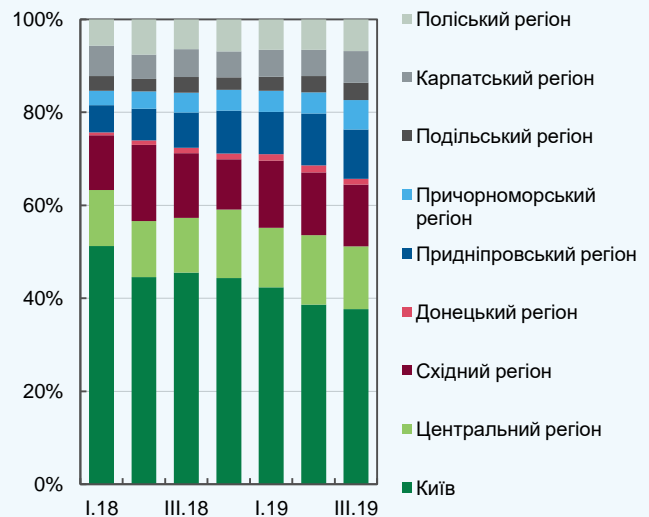

* Зважено за обсягом наданих кредитів.

Джерело: інформація банків.

Київ залишається лідером у регіональному розподілі, хоч потроху і здає позиції: його внесок у нову іпотеку скоротився до 37.7%. Західні та південні регіони поступово нарощують частку ринку.

Графік В.2.3. Регіональний розподіл кредитів

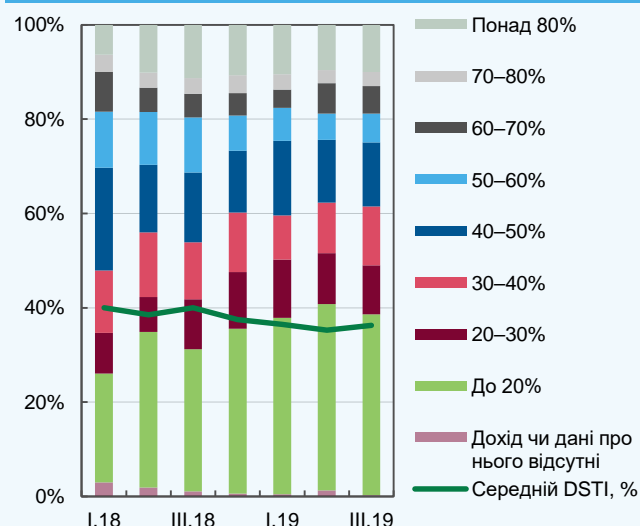
Джерело: інформація банків.

Середній місячний дохід позичальника на момент надання кредиту на кінець вересня 2019 року зріс на 9% р/р. При цьому найчастіше кредити беруть домогосподарства із підтвердженим сукупним доходом від 50 до 100 тис. грн. Окремі банки надають позики на житло навіть домогосподарствам з офіційними доходами до 10 тис. грн на місяць. Особам без офіційно підтверджених доходів банки іпотеку не надають.

Умови іпотечного кредитування консервативні

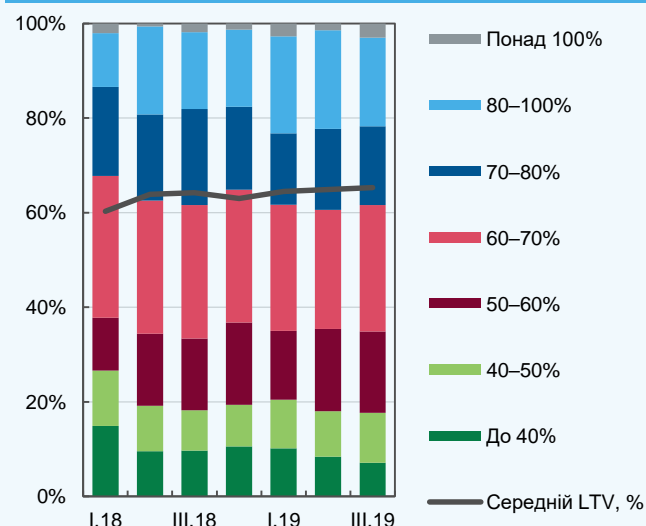
Відношення витрат на обслуговування кредиту до доходу домогосподарств (DSTI) за новими кредитами зменшилося на 3.6 в. п. (до 36.3%). Близько половини іпотеки було видано із DSTI до 30%. Усього з 2018 року частка кредитів із DSTI понад 40%, тобто тих, що створюють значне боргове навантаження для боржника, зменшилась на 13.5 в. п.

Графік В.2.4. Розподіл кредитів за DSTI на момент видачі іпотеки*

* Зважено за обсягом наданих кредитів.
Джерело: інформація банків.

Графік В.2.5. Розподіл кредитів за LTV*

* Зважено за обсягом наданих кредитів.
Джерело: інформація банків.

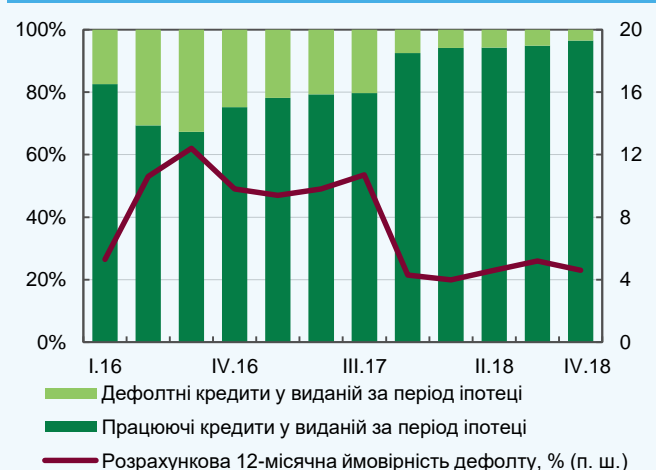
У третьому кварталі 2019 року середнє співвідношення боргу до вартості житла (LTV) за новими кредитами становило 65%. Це цілком узгоджується із твердженням банків про 30% мінімального першого внеску. За 21 місяць частка кредитів у фінансуванні вартості житла зросла на 5 в. п. Також збільшилась частка нової іпотеки із сумою понад 80% вартості житла, що купується. З

початку минулого року частка таких кредитів зросла на 8.3 в. п.

Якість нової іпотеки поволі поліпшується

Про це свідчить стабільне скорочення частки дефолтів серед "зрілих" кредитів (зі строком життя від одного року) в останні три роки. Лише 5.6% торішніх кредитів стали дефолтними. Для порівняння: на початку 2018 року цей показник наближався до 10%.

Графік В.2.6. Обсяги дефолтних договорів поквартально

Джерело: інформація банків.

Банки налаштовані оптимістично

Респонденти прогнозують певне поживавлення іпотечного кредитування в найближчі три роки. За сприятливих умов наступного року банки планують надати іпотечних кредитів на 15% р/р більше.

Нині основною перешкодою для відновлення іпотечного кредитування банки вважають мораторій на стягнення застави. Інші вагомні перепони – незахищеність прав кредиторів, правова неврегульованість та непрозорість первинного ринку. Також респонденти згадували жорсткі вимоги НБУ та недобросовісну конкуренцію на ринку.

Графік В.2.7. Ранжування основних перешкод для відновлення іпотечного кредитування*

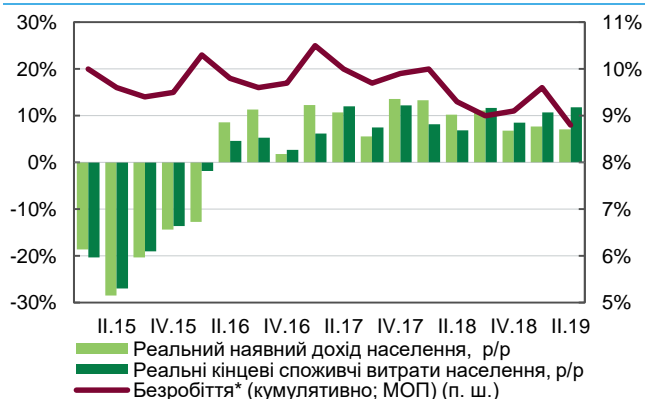
Перешкода	Сер. ранг
Мораторій на звернення стягнення майна іпотечних позичальників у іноземній валюті	5
Незахищеність прав кредиторів	4
Правова неврегульованість та непрозорість первинного ринку житла	4
Високі процентні ставки	3
Відсутність джерел довгострокового фондування у гривні	3
Дефіцит платоспроможних позичальників з офіційно підтвердженими доходами	3

* Банки ранжували перешкоди від 1 до 7.
Джерело: інформація банків.

2.4. Домогосподарства та пов'язані ризики

У 2019 році доходи домогосподарств продовжують зростати значно швидше за ВВП, хоча в середньостроковій перспективі очікується, що їхні темпи росту наблизяться. Швидке зростання доходів викликало неабиякий споживчий оптимізм та сплеск роздрібного кредитування. Усереднені показники закредитованості населення низькі, проте через активне залучення коротких споживчих позик суттєвим є боргове навантаження домогосподарств із низькими доходами. Водночас підвищується платоспроможність осіб із середніми і високими доходами, що знижує рівень ризиків кредитування таких клієнтів. Приплив вкладів населення в банки залишається зіставним із динамікою зростання номінальних доходів. Поступово завдяки підвищенню добробуту зростатиме схильність населення до заощаджень.

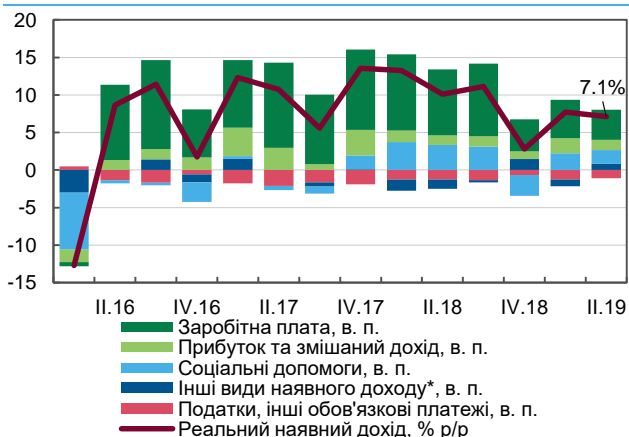
Графік 2.4.1. Зміна реального наявного доходу, споживчих витрат населення та рівня безробіття

* У % до економічно активного населення працездатного віку.

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

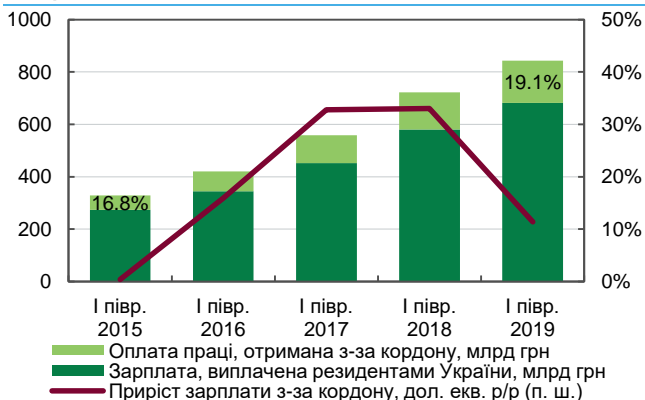
Графік 2.4.2. Фактори зростання реального наявного доходу населення

* Ураховано одержані доходи від власності та інші поточні трансферти, за винятком сплачених.

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Графік 2.4.3. Зарплатна плата, отримана в Україні та українцями за кордоном

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Зростання реальних доходів нормалізується

У першому півріччі поточного року зростання реальних доходів населення сповільнилося до 7.4% р/р, хоча все ще вдвічі перевищує приріст реального ВВП. Визначальним фактором зростання доходів стало збільшення реальної заробітної плати на 10%, що забезпечило підвищення її частки у наявному доході до 53.1% – це максимальний рівень із 2010 року. Зростанню заробітної плати сприяло зниження рівня безробіття та високий попит на робочу силу в реальному секторі. Натомість соціальна складова не мала визначальної ролі у зростанні доходів, зокрема через помірну щорічну індексацію пенсій.

Завдяки високим темпам зростання зарплати, а також цьогорічному зміцненню гривні скоротився розрив між українським та європейським рівнями зарплат. Зокрема за останні чотири роки співвідношення середніх зарплат у Польщі, що є основним напрямком трудової еміграції, та Україні знизилася з 4.5 до 2.7 разів. Тому із середини 2018 року сповільнилися темпи трудової еміграції з України та приріст заробітної плати, отриманої з-за кордону. Тож надалі визначальним чинником зміни доходів населення буде зростання заробітної плати, отриманої в Україні. Очікується, що у середньостроковій перспективі реальні темпи її зростання становитимуть 4–6%. Водночас конкуренція роботодавців за робочу силу та швидке зростання зарплати, ніж продуктивності праці, погіршує операційну ефективність підприємств.

Нині у половині домогосподарств рівень першочергових витрат¹² не перевищує 60% доходу. За чотири роки частка таких домогосподарств зросла в п'ять разів, що є свідченням поступового відновлення їх добробуту. Про підвищення платоспроможності свідчать і результати опитувань GfK – частка осіб, які вважають свій дохід низьким, цьогоріч знову скоротилася. Це розширює коло надійних позичальників для банків.

Населення залишається чистим кредитором банківського сектору. Нині відношення кредитів до депозитів коливається близько 38%. Схильність населення до заощаджень ще низька, попри зростання добробуту протягом останніх трьох років. Обсяги коштів населення в банках зростають повільніше, ніж їхні номінальні доходи. Переважно ростуть вклади на поточних рахунках. За даними опитувань GfK, частка осіб, які мають депозити або ж планують вкладення, залишається нижчою 4%.

¹² До першочергових належать витрати на продукти харчування, одяг, взуття та оплату житлово-комунальних послуг.

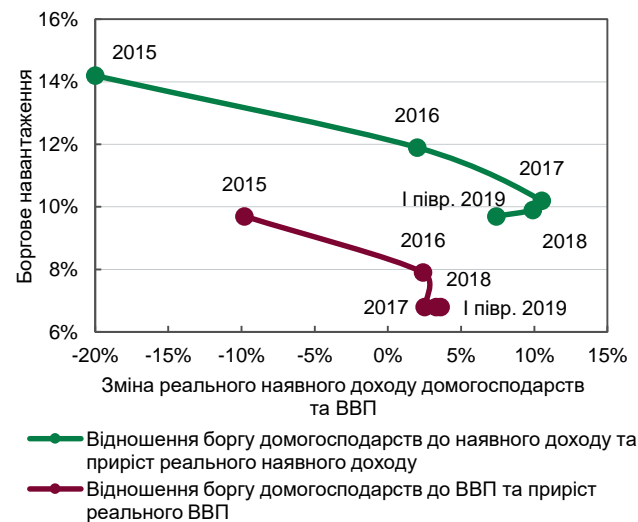
Графік 2.4.4. Вплив споживчого кредитування на споживчі витрати

* Валові споживчі кредити платоспроможних банків та НБФУ.

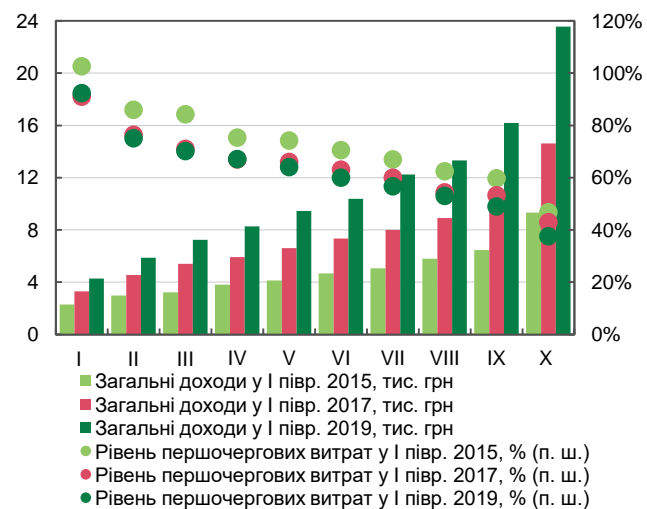
Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Графік 2.4.5. Боргове навантаження на домогосподарства

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Графік 2.4.6. Середньомісячні доходи та частка першочергових витрат одного домогосподарства за децильними групами

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Рекордні споживчі настрої стимулюють споживче кредитування

Три роки стрімкого зростання обсягів доходів поліпшили очікування та активізували споживчу поведінку населення. Споживання є і найближчим часом залишатиметься основним чинником зростання ВВП. Приріст реальних споживчих витрат у першому півріччі 2019 року становив 11.3% р/р. Високі споживчі настрої підживлюють попит на кредити для фінансування поточних витрат і купівлі товарів тривалого користування. Нові гривневі споживчі кредити банків зростають темпами, близькими до 30% р/р. Тому відношення нових споживчих кредитів банків до споживчих витрат сягнуло 7%. Для небанківських фінансових установ (НБФУ) цей показник становить менше 2%. Відношення приросту заборгованості за споживчими кредитами банків і НБФУ до споживчих витрат усе ж залишається низьким. Отже, роль споживчого кредитування у підтриманні споживчого попиту за останні три роки суттєво посилилася.

Через стрімке зростання доходів відношення кредитів домогосподарствам до ВВП чи їхнього наявного доходу було меншим 10% на кінець першого півріччя 2019 року. Це свідчить загалом про низьку середню закредитованість населення та значний потенціал відновлення кредитування. Досвід інших країн демонструє, що фактором відновлення кредитування у довгостроковому періоді є іпотека. Обсяги ж іпотечного кредитування в Україні залишаються нематеріальними.

Банки активно працюють із клієнтами з низьким рівнем доходів

Кожне п'яте домогосподарство витрачає на продукти харчування, одяг та житлово-комунальні послуги більше 80% доходу. Водночас, за даними банків, такі домогосподарства часто є активними позичальниками як у банках, так і в НБФУ.

У травні НБУ провів опитування банків, щоб з'ясувати характеристики їхніх позичальників (див. [Вставку 3. Опитування банків про споживче кредитування: позичальники з низькими доходами закредитовані найбільше](#), ЗФС за червень 2019 року ст. 29). Воно засвідчило, що найбільший ризик для банків створюють позичальники з низькими доходами або ж ті, що не розкривають свої доходи. Такі клієнти домінують у банківському портфелі споживчих кредитів і мають найбільшу частку прострочених платежів. Ефективні процентні ставки за такими кредитами вкрай високі. Тому малозабезпечені домогосподарства витрачають на обслуговування споживчих кредитів значну (понад 20%) частку доходів. Усе це зумовлює необхідність більш критичної оцінки банками фінансового стану боржників, особливо враховуючи зростаючу конкуренцію за клієнтів та послаблення стандартів кредитування.

Частина 3. Умови та ризики банківського сектору

3.1. Карта ризиків банківського сектору

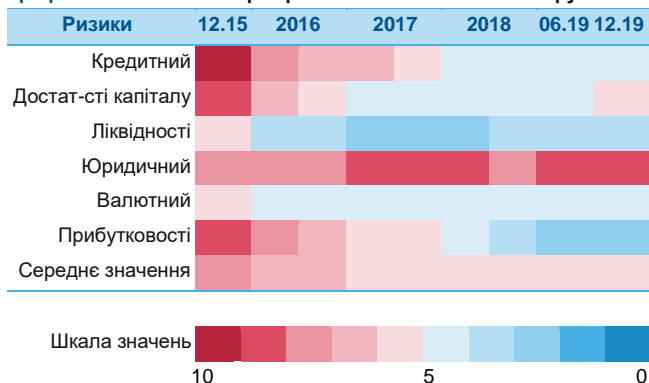
Графік 3.1.1. Карта ризиків банківського сектору*

* НБУ оцінює ризики за шкалою від 0 до 10, де 0 – найнижчий рівень ризику, 10 – найвищий рівень ризику. Оцінка відображає очікуваний стан на наступні 6 місяців.

Джерело: оцінки НБУ.

Графік 3.1.2. Теплова карта ризиків банківського сектору

Джерело: оцінки НБУ.

Пояснення:

- кредитний ризик відображає перспективи зміни рівня непрацюючих кредитів у портфелях банків та необхідність додаткового формування резервів під такі кредити;
- ризик достатності капіталу оцінює можливості банків забезпечувати достатній рівень капіталу;
- ризик ліквідності демонструє здатність банків повною мірою та вчасно виконувати свої зобов'язання перед вкладниками і кредиторами;
- юридичний ризик оцінює спроможність банків захищати власні інтереси за допомогою юридичних інструментів;
- валютний ризик вказує на те, наскільки тенденції валютного ринку можуть впливати на фінансовий результат банків;
- ризик прибутковості стосується спроможності банків генерувати чистий прибуток.

Кредитний ризик не змінився

Зростання рівня прибутковості корпорацій та доходів населення сповільнюється. Більшість компаній реального сектору зменшила боргове навантаження, але є ще багато фінансово слабких позичальників банків, які проводять реструктуризації. У роздрібному сегменті пом'якшуються стандарти кредитування. Подекуди практики оцінки ризиків за незабезпеченими споживчими кредитами є недостатньо консервативними.

Ризик достатності капіталу зріс

Стрес-тестування у 2019 році виявило, що деякі банки не змогли підвищити фінансову стійкість порівняно з 2018 роком. Їхня капіталізація є достатньою в поточних умовах, проте вони не мають запасу міцності на випадок кризи. Зокрема це є проблемою для двох державних банків. В умовах посилення вимог до капіталу та запровадження буферів капіталу ризику для цих банків зростають.

Ризик ліквідності не змінився

Структурний профіцит ліквідності на фінансовому ринку зберігається. Банківський сектор працює в умовах надлишкової ліквідності, більшість банків виконує норматив LCR зі значним запасом. Водночас конкуренція за пасиви – депозити корпорацій та населення – залишається високою, що стримує здешевлення фондування. Коротка структура пасивів залишається системним ризиком сектору.

Юридичний ризик не змінився

Тенденції є різноспрямованими: було ухвалено низку необхідних для фінансового сектору законів, зокрема про "спліт", захист прав споживачів, подовжено дію закону про фінансову реструктуризацію. Також позитивною є перша практика застосування нового законодавства про захист прав кредиторів. Проте судова практика вирішення спорів між банками та позичальниками все ще є двоякою. Високими залишаються юридичні ризики, пов'язані з оскарженням націоналізації Приватбанку.

Валютний ризик не змінився

Частка валюти в активах та зобов'язаннях банків за останні півроку зросла, банки стали більш охоче кредитувати бізнес у валюті. Водночас відкриті валютні позиції банків нині не створюють для них значних ризиків, а зовнішній борг банків не зростає.

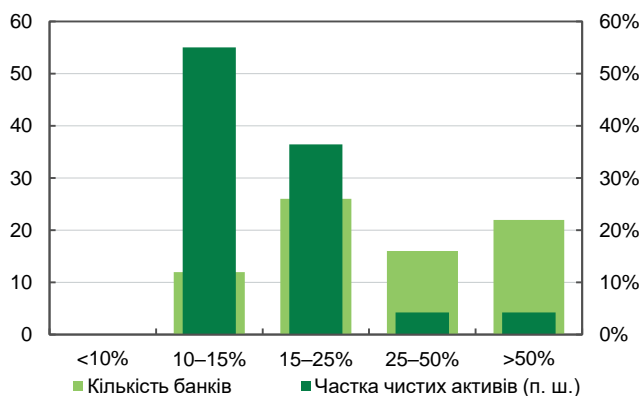
Ризик прибутковості не змінився

Умови роботи банків залишаються сприятливими, рентабельність капіталу на історично найвищому рівні, проте в майбутньому буде скорочуватися. Темпи зростання комісійних доходів уповільнюються, процентна маржа стане меншою, оскільки триває цикл пом'якшення монетарної політики та зниження відсоткових ставок.

3.2. Ризики капіталу та результати стрес-тестування

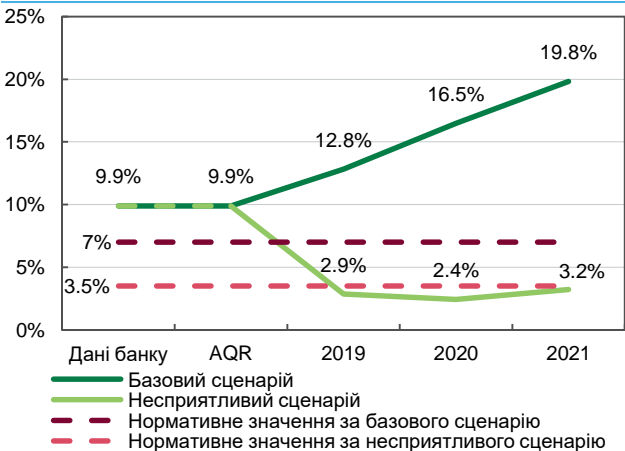
Банки України достатньо капіталізовані та прибуткові в поточних макроекономічних умовах. Стійкість сектору до системних ризиків також зростає. Проте банки повинні усвідомлювати слабкі місця власних балансів та бізнес-моделей – в умовах кризи їх негативний вплив на фінансову стійкість мультиплікується. Ризики для капіталу за умові гіпотетичної кризи спричиняють такі фактори: недостатньо консервативна оцінка платоспроможності клієнтів, коротка строковість фондування, значна валютна складова у балансах банків та недостатня операційна ефективність. Щоб мінімізувати негативні ефекти від реалізації цих ризиків, фінустанови повинні підтримувати показники достатності капіталу на рівні, визначеному за результатами оцінки стійкості. Забезпечення встановленого рівня нормативів та поступове впровадження нових вимог до капіталу посилять стійкість банків до можливих криз.

Графік 3.2.1. Розподіл достатності капіталу банків на 01.10.2019

Джерело: НБУ.

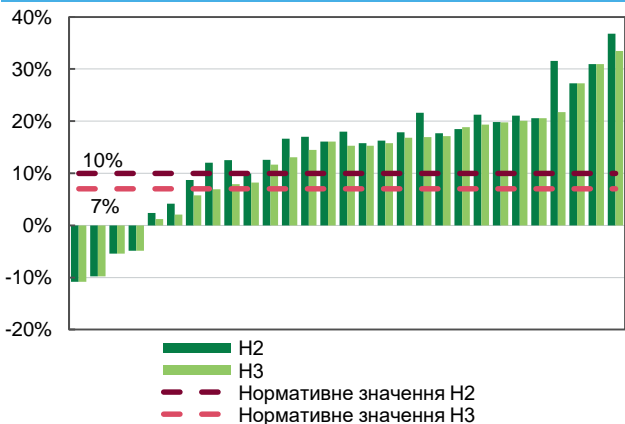
Графік 3.2.2. Середньозважені оцінки нормативу достатності основного капіталу банків за результатами стрес-тестування*

* Зважено за обсягом активів, зважених на ризик, у кожний із років.

Джерело: НБУ.

Графік 3.2.3. Значення нормативів достатності капіталу банків у перший рік базового сценарію стрес-тестування (у розрізі банків)

Джерело: НБУ.

Банківська система нині достатньо капіталізована

Показники діяльності фінустанов поліпшуються: зростає обсяг кредитного портфеля, його якість покращується, відрахування до резервів найнижчі за більш як десятиліття, банки високоприбуткові. Тому адекватність капіталу фінустанов значно вища від мінімальних нормативів. Середнє значення достатності регулятивного капіталу зараз становить 19.4%, основного – 13.6%. Такі показники за поточних макроекономічних умов створюють комфорт більшості банків та регулятору, а запас капіталу забезпечить виконання підвищених вимог і надалі, не сповільнюючи темпи кредитування.

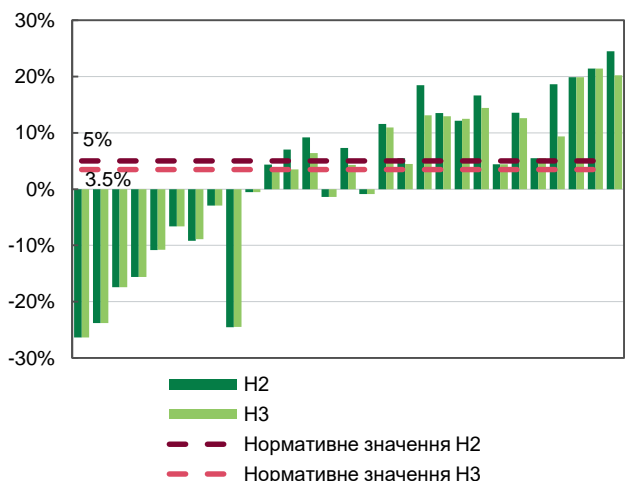
Водночас високі поточні показники достатності капіталу не дають повної гарантії того, що банк матиме достатній запас міцності за будь-яких обставин. Криза може призвести до втрати значної частини капіталу за кілька місяців, а це створить загрози платоспроможності. Тому НБУ, як і регуляторів у інших країнах, цікавить не лише поточний стан справ, а й потенційна стійкість банків до криз. Для цього НБУ щорічно проводить стрес-тестування. У сценарії стрес-тесту закладають найбільш релевантні ризики, які майже гарантовано реалізуються в несприятливих умовах. На сьогодні такими факторами ризику є недостатньо консервативна оцінка платоспроможності позичальників, коротка строковість фондування, значна валютна складова у балансах банків та низька операційна ефективність.

Результати стрес-тестування загалом підтвердили, що за базовим сценарієм банки не стикаються із труднощами. Достатність капіталу фінустанов у прогностичному періоді зростає майже на 10 в. п. завдяки прибуткам (за статичного балансу). Проте навіть за базовим сценарієм в 11 банків виникає потреба в додатковому капіталі. У гривневому еквіваленті цю потребу оцінено в 35.3 млрд грн, її формують переважно держбанки.

Основна загроза капіталу банків за поточних умов – амортизація застави за непрацюючими кредитами

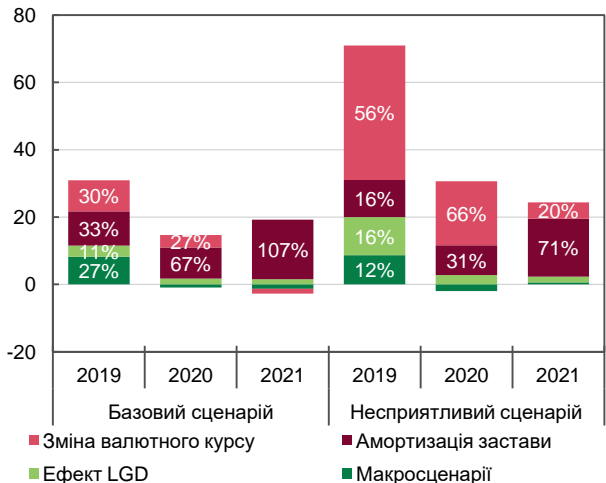
Значна потреба в капіталі виникає через амортизацію застави за непрацюючими кредитами. Хоча загалом по системі непрацюючі кредити значною мірою зарезервовані, на балансах державних, російських та окремих приватних банків усе ще залишилися дефолтні активи, що частково покриті заставою. Тому резерви за ними сформовано не на всю суму кредиту. Заставне майно в таких випадках мало би бути стягнене і реалізоване. Але оскільки цього не сталося, банки мають

Графік 3.2.4. Значення нормативів достатності капіталу в перший рік несприятливого сценарію стрес-тестування (у розрізі банків)

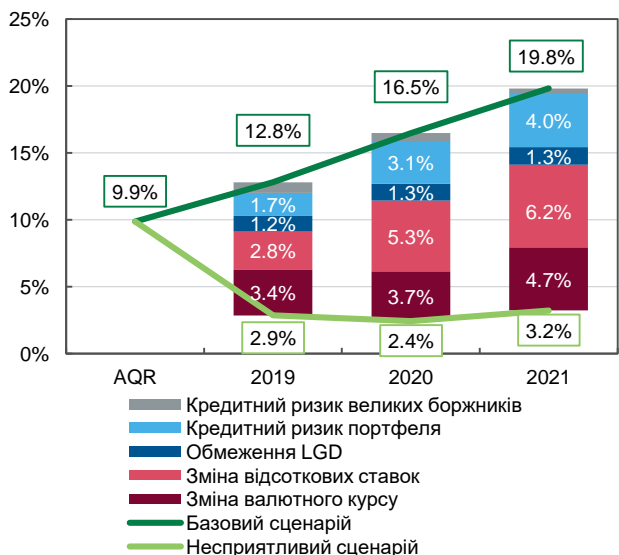
Джерело: НБУ.

Графік 3.2.5. Зміна кредитного ризику великих боржників у стрес-тесті, млрд грн

Джерело: НБУ.

Графік 3.2.6. Фактори зміни основного капіталу банку за несприятливого сценарію порівняно з базовим

Джерело: НБУ.

визнати збитки і повністю зарезервувати активи. Норми, якими передбачається поступова амортизація застави за непрацюючими більш як два роки кредитами, запроваджено 2018 року і цього року уперше враховано у стрес-тестуванні. Це погіршило результати оцінки стійкості банків, проте дало чітке уявлення про додаткову потребу в капіталі, яка виникне в банків у майбутньому.

Кредитний ризик може суттєво зрости в умовах кризи

У результаті моделювання наслідків несприятливого сценарію для 18 банків виникає потреба в капіталі на загальну суму 73.8 млрд грн. Негативний ефект усіх перелічених факторів для системи призводить до зменшення достатності капіталу на 7.5 в. п.

Досі суттєву загрозу для капіталу банків становить кредитний ризик великих корпоративних позичальників. Частково він реалізується через згаданий ефект амортизації застави. Крім того, результати моделювання свідчать, що в разі погіршення макроекономічних умов частина боржників не матиме достатньо операційних грошових потоків для обслуговування боргів. Збитки від реалізації кредитного ризику для банків виникають також через значну валютну складову. У випадку девальвації не лише зростає боргове навантаження позичальників, а й різко скорочується покриття кредитів заставою, вартість якої визначається у гривні. Щоб забезпечити стійкість до шоків, банки повинні зменшувати концентрацію корпоративного портфеля, кредитувати боржників із прийнятним борговим навантаженням та прозорою структурою власності.

Цьогоріч у фокусі уваги оцінки стійкості були кредити домогосподарствам через їхнє стрімке зростання протягом останніх років. Якість цього портфеля дуже залежить від макроекономічних умов. Під час попередніх криз частка споживчих кредитів, що ставали дефолтними, сягала 21%. Саме ці параметри використано у несприятливому сценарії стрес-тесту. Унаслідок результати оцінки стійкості для роздрібних банків виявилися гіршими, ніж торік.

Урахування змін макросередовища критично важливе для оцінки ризиків сегмента. Не лише правила НБУ, а й МСФЗ 9 вимагають, щоб банки поклалися як на поточні, так і на прогностні макроумови для оцінки резервів. Отже, банки мають удосконалювати підходи до моделювання очікуваних збитків та підвищувати чутливість розрахунків до макроекономічних факторів. Це дасть змогу своєчасно відображати прогнозне погіршення якості роздрібною портфеля і тримати належний запас капіталу під неочікувані збитки.

Рівень збитків банків унаслідок погіршення якості портфеля залежить не лише від імовірності дефолту, а й від втрат у разі його настання (LGD). Через юридичні ризики та шахрайство банки часто не мають можливості відшкодувати втрати шляхом стягнення застави. А під час кризових явищ спостерігається також зниження

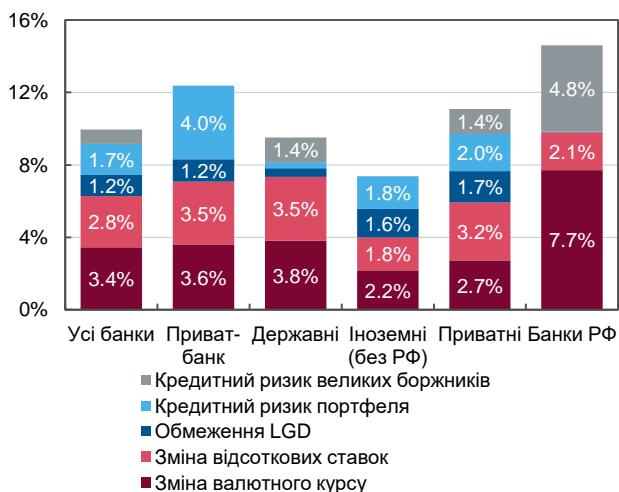
Таблиця 3.2.1. Параметри сценаріїв стрес-тестування, приріст у %

Показник	Базовий сценарій			Несприятливий сценарій		
	2019	2020	2021	2019	2020	2021
Реальний ВВП	2.5	2.9	3.7	-4.1	-3.7	1.0
ІСЦ	6.3	5.0	5.0	15.8	14.8	8.8
Валютний курс*	7.5	3.3	1.0	23.2	11.1	4.1

* Валютний курс гривні до долара США (UAH/USD); за базовим сценарієм – оцінки Focus Economics.

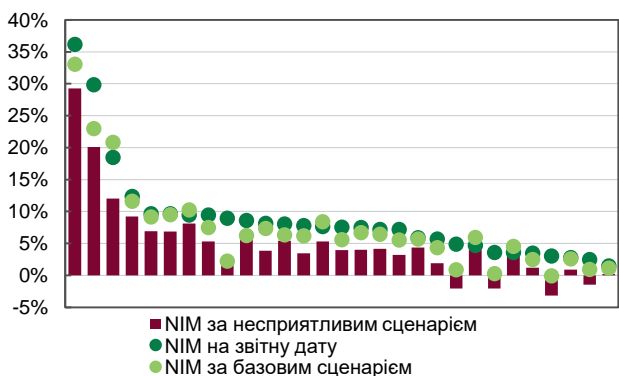
Джерело: НБУ, Focus Economics.

Графік 3.2.7. Фактори зміни основного капіталу банку в перший рік несприятливого сценарію порівняно з базовим

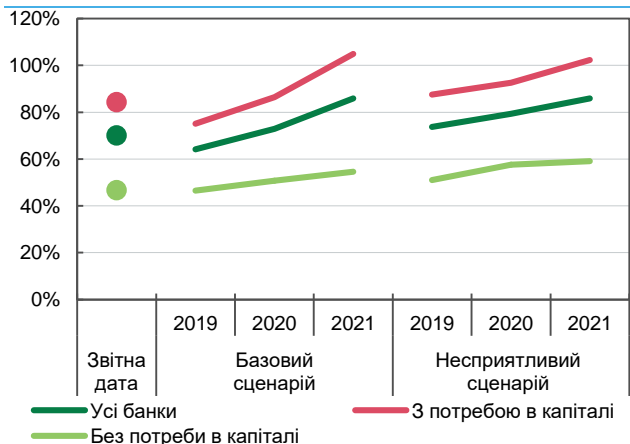
Джерело: НБУ.

Графік 3.2.8. Показники чистої процентної маржі (NIM) у розрізі банків

Джерело: НБУ.

Графік 3.2.9. Зміна відношення витрат до операційних доходів банків (CIR) у стрес-тесті

Джерело: інформація банків, розрахунки НБУ.

ліквідності забезпечення, що зменшує можливості реалізувати стягнене майно. За незабезпеченими ж кредитами, згідно зі статистикою, банки отримують відшкодування тільки протягом першого року після дефолту позичальника і щонайбільше – п'яту частину боргу. Всі ці фактори було відображено у стрес-тестуванні. Загалом припущення по LGD погіршувало нормативи достатності капіталу банків у несприятливому сценарії на 1 в. п. порівняно з базовим. Найвідчутніше – для банків, які мають великі портфелі незарезервованих кредитів ще із часів попередніх криз.

Процентний ризик, операційна неефективність та доларизація загрожують капіталу низки банків

Велика частка короткого фондування означає, що під час кризи банки змушені протягом кількох місяців переоцінити більшу частину пасивів. Це створює для них процентний ризик, негативний ефект від якого у несприятливому сценарії сягає 6 в. п. достатності капіталу порівняно з базовим. За скорочення чистих процентних доходів на перший план виходить операційна рентабельність. Для банків, які за результатами стрес-тесту не мають потреби в капіталі, відношення адміністративних витрат до операційних доходів CIR (Cost-Income Ratio) становить у середньому 47% і дещо зростає у стрес-тесті. Натомість для банків із потребою в капіталі CIR стартував із 84% та зростав до більш як 100%. Низька операційна ефективність створює загрози достатності капіталу навіть у поточних умовах, коли комерційні ставки та процентна маржа банків почали знижуватися.

Значні ризики досі несе доларизація балансів фінустанов. Валютний ризик погіршує платоспроможність боржників у разі несприятливих подій, а банки зазнають втрат від переоцінки незарезервованих дефолтних активів. За несприятливого сценарію вони забезпечують більше половини загального зростання кредитного ризику корпоративних боржників. Загалом через диспропорції у валютній структурі активів та зобов'язань окремих банків ефект валютного шоку сягає 5 в. п. достатності капіталу порівняно з базовим сценарієм.

Для посилення стійкості банки мають поступово наростити запас капіталу

Стрес-тестування засвідчило, що нині загрозою для капіталу є амортизація застави за непрацюючими кредитами. Проте ці збитки є прогнозованими і мають бути покриті в рамках капітального планування. Фундаментальні ризики, відображені у несприятливому сценарії, можуть вразити низку банків. Щоб уберегтися від них, деякі фінустанови мають підтримувати показники достатності капіталу навіть на вищому рівні, ніж мінімальні нормативи НБУ. За результатами стрес-тестування такі рівні було визначено для низки банків. Тепер вони повинні сформувати необхідний запас капіталу. Водночас не менш важливим завданням є підвищення операційної ефективності – якщо банк не здатний генерувати достатньо доходів для покриття операційних витрат і втрат від кредитного ризику, він не має довгострокових перспектив роботи на ринку.

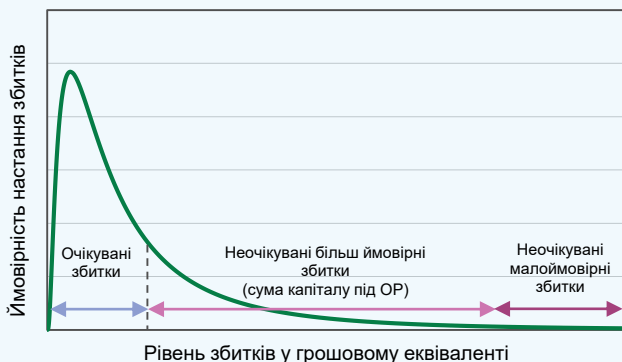
Вставка 3. НБУ запроваджує вимоги до капіталу під операційні ризики

Із 1 січня 2022 року НБУ вимагатиме від банків покривати операційні ризики капіталом. Відповідну постанову буде затверджено найближчим часом, а отже, банки матимуть достатньо часу для підготовки. Необхідний рівень капіталу під неочікувані збитки від операційного ризику визначатиметься відповідно до методології Базеля III, проте з урахуванням особливостей української банківської системи. Врахування операційного ризику збільшить зважені на ризик активи банків, а отже, знизить значення показників достатності капіталу. Проте тривалий перехідний період і висока поточна прибутковість дадуть змогу більшості банків без проблем виконати нові вимоги.

Операційний ризик (ОР) – це ймовірність виникнення збитків або недоотримання доходів унаслідок недоліків в організації внутрішніх процесів, дій працівників банку, збоїв у роботі інформаційних систем або впливу зовнішніх факторів. ОР уключає юридичний ризик, однак має виключати репутаційний та стратегічний ризики.

Щодня банки наражаються на події ОР. Збитки від них є неодмінною складовою поточної роботи, їх банк переважно може достовірно оцінити, закладає у ціноутворення продуктів і вони не створюють ризиків для його діяльності. Однак зберігається ймовірність неочікуваних подій, від яких банк може понести величезні, практично необмежені втрати. Фінустанови мають тримати капітал під покриття цих збитків. Кібератака вірусом “Petya” у 2017 році є яскравим прикладом такої неочікуваної події. Вона вразила банки з понад третину активів системи. У деяких банках робота зупинилася на кілька днів, втрати від цього досі важко достовірно оцінити. (див. [Вставка: Кіберризики – виклик для фінансової стабільності](#), ЗФС, грудень 2017).

Графік В.3.1. Ймовірнісний розподіл збитків від ОР банку

Джерело: НБУ.

Управління ОР має бути невід’ємною складовою внутрішньої системи управління ризиками банків. Починаючи з 1998 року Базельський комітет це прямо визначає. Однак щоб уберегти фінустанови від несприятливих фінансових наслідків реалізації ОР, Базельський комітет у 2004 році (Базель II) встановив вимоги до покриття неочікуваних збитків від ОР капіталом.

Відповідно до правил спершу розраховується сума неочікуваних можливих збитків від подій ОР. Ця сума і має бути покрита капіталом. Далі визначається еквівалент активів, зважених на ризик. Для цього розрахована потреба в капіталі множиться на коефіцієнт, обернений до нормативу капіталу. Активи, зважені на ОР, включаються у знаменник нормативу адекватності

капіталу (Capital, adequacy ratio, CAR) разом з активами, зваженими на кредитний та ринковий ризики.

$$RWA(\text{Операційний ризик}) = \frac{\text{Неочікувані збитки від ОР}}{\text{Мінімальні вимоги CAR}}$$

$$CAR = \frac{\text{Регулятивний капітал}}{RWA(\text{Кредитний ризик}) + RWA(\text{Операційний ризик}) + RWA(\text{Ринковий ризик})}$$

де RWA – зважені на ризик активи.

У 2017 році затверджено новий стандарт розрахунку ОР за Базель III, який замінює всі три чинні на міжнародному рівні методи. З 2022 року всі банки мають перейти до єдиного стандартизованого підходу. Запропонована дата імплементації ОР у вимоги до капіталу в Україні відповідає початку дії цього нового стандарту.

Новий стандартизований підхід є універсальним, для розрахунку використовуються переважно відкриті дані фінансової звітності. За оцінками розробників, оцінена за цим стандартом сума неочікуваних збитків має високу кореляцію із фактичними збитками від подій ОР. Саме його буде використано для українських банків із певними змінами.

За стандартизованим підходом розмір збитків від подій ОР визначається обсягом основних операцій банку, які можна виміряти з використанням звіту про фінансовий результат. Основні операції діляться на три складові: процентна і дивідендів, послуг та фінансова. У розрахунку використовуються абсолютні значення елементів, тобто капітал під операційні ризики мають формувати і прибуткові, і збиткові за окремими складовими фінустанови. Крім того, усі показники усереднюються за три останні роки.

Сума трьох складових називається бізнес-індикатором та відображає орієнтовний масштаб операцій банку, що несуть ОР. Для оцінки збитків від ОР бізнес-індикатор множиться на коефіцієнт ризику. Зі зростанням розміру бізнес-індикатора граничний коефіцієнт ризику збільшується з 12% до 18%. Так визначається базова вимога до капіталу під покриття ОР. Банки мають змогу скоригувати оцінену таким чином потребу в капіталі, використовуючи історичні дані про фактичні втрати від подій ОР. У такому разі виникає додатковий множник – внутрішній мультиплікатор збитків. Щоб мати можливість робити таке коригування, фінустанови повинні вести неперервну якісну базу даних за останні щонайменше п’ять років.

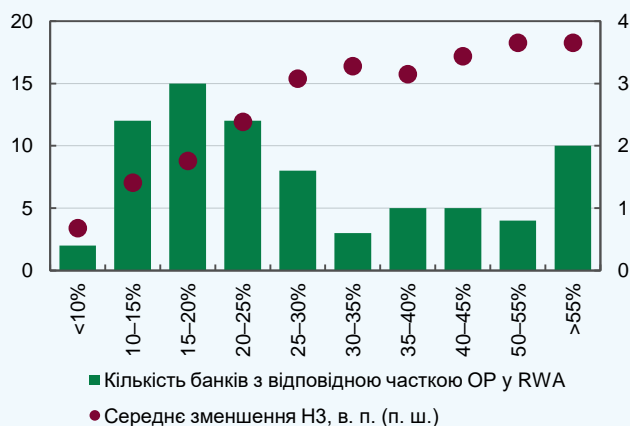
$$\text{Неочікувані збитки від ОР} = BI \times \alpha \times ILM,$$

де BI – бізнес-індикатор, α – граничний коефіцієнт ризику, IL – внутрішній мультиплікатор збитків.

НБУ впроваджуватиме стандартизований підхід із невеликими змінами, що враховують особливості української банківської системи. При цьому він буде дещо консервативніший, ніж запропонований Базелем. Зокрема, не буде застосовано наявне в Базелі обмеження складової процентних доходів рівнем 2.25% процентних активів. Дохідність українських банків у середньому набагато вища і динамічно змінюється. Крім того, відсутня повна і надійна статистика збитків від подій ОР. Це ускладнює визначення аналогічного порогу на вітчизняних даних. Із цієї ж причини в Україні не здійснюватиметься поділ банків за коефіцієнтами ризику, застосовуватиметься єдиний множник – 15%. Внутрішній мультиплікатор збитків дорівнюватиме одиниці для всіх банків.

Фінустанови мають налагодити системи управління ризиками, зокрема сформувати якісну базу даних зі структуруванням інформації відповідно до вимог Постанови № 64 та Базеля. Тільки після того, як цей процес буде завершено, НБУ зможе переглянути вимоги до капіталу під ОР та, ймовірно, запропонувати менш консервативний підхід.

Графік В.3.2. Розподіл банків за часткою ОР у ризикозважених активах та за середньою зміною нормативу НЗ після врахування ОР у розрахунках станом на 01.10.2019 року

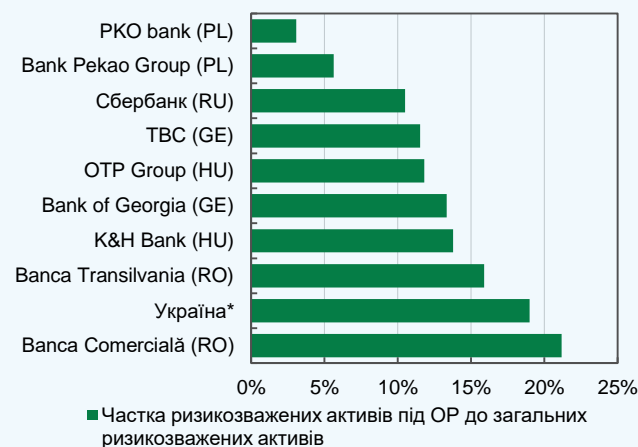

Джерело: НБУ.

Спершу вимога до покриття ОР може потребувати збільшення капіталу окремих банків для дотримання

нормативів. За попередніми оцінками, активи, зважені на ОР, для сектору в цілому становитимуть 19% у загальних ризикозважених активах. Ця частка дещо вища, ніж у сусідніх країнах, що пояснюється особливістю портфелів банків. Суттєва вага ОР у ризикозважених активах пов'язана з матеріальною часткою державних цінних паперів на балансах, які мають нульову вагу кредитного ризику. Якщо б вимоги до врахування ОР запроваджувались негайно, норматив достатності основного капіталу в середньому по банківській системі знизився би приблизно на 4 в. п. Однак це не призвело б до порушення мінімальних вимог для більшості банків, зважаючи на високі середні значення достатності капіталу.

Графік В.3.3. Порівняння середньої частки активів зважених на ОР до загальних ризикозважених активів банків України* з банками країн-сусідів станом на 31.12.2018 року

* Медіанне значення по системі станом на 01.10.2019 року. Джерело: фінансова звітність з офіційних сайтів банків, НБУ.

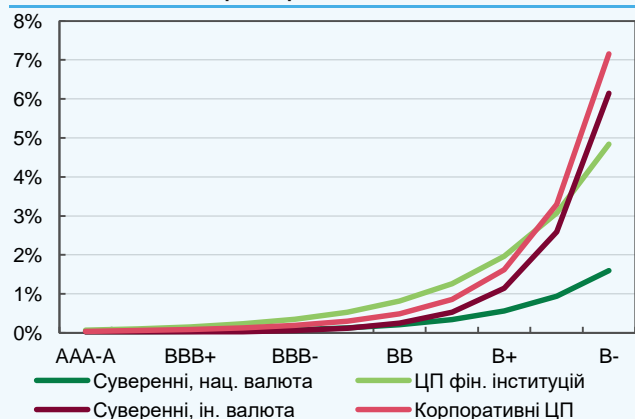
Більше того, банкам буде надано тривалий перехідний період для врахування вимог до капіталу під ОР. Нові вимоги впроваджуватимуться з початку 2022 року, а відповідну постанову буде затверджено найближчим часом. Фінустанови матимуть достатньо часу, щоб за рахунок поточних прибутків забезпечити формування належного запасу капіталу. Утримання капіталу під ОР надалі збільшить стійкість окремих банків та системи загалом до неочікуваних кризових подій.

Вставка 4. Банки повинні тримати капітал під валютні ОВДП

Через обмеження на рух капіталу, які донедавна діяли в Україні, банки не мали змоги вкладати кошти в цінні папери іноземних емітентів. Після валютної лібералізації такі можливості з'явилися, тому НБУ сформулював правила оцінки кредитного ризику за цими інвестиціями. Ймовірність дефолту за цінними паперами визначатиметься з використанням міжнародних рейтингів. Від рейтингів залежатиме і вага ризику цінних паперів для розрахунку потреби в капіталі банку. Цей загальний підхід також застосовуватиметься і до облігацій українського уряду в іноземній валюті (валютних ОВДП), які, на відміну від гривневих, не є безризиковими.

Валютна лібералізація дає можливість банкам інвестувати в цінні папери іноземних емітентів – суверенних та приватних. Це має низку переваг, адже розширює можливості використання банками тимчасово вільної ліквідності. Водночас фінустанови повинні належно оцінювати кредитні ризики за такими вкладеннями. Для цього НБУ встановив правила оцінки пруденційних резервів для цінних паперів. Коефіцієнт імовірності дефолту (PD) визначатиметься відповідно до рейтингів міжнародних агентств. Орієнтири PD базуються на 15-річній статистиці дефолтів емітентів із рейтингами Moody's, S&P та Fitch.

Графік В.4.1. Оцінені криві ймовірності дефолту боржників – емітентів цінних паперів за рейтингами

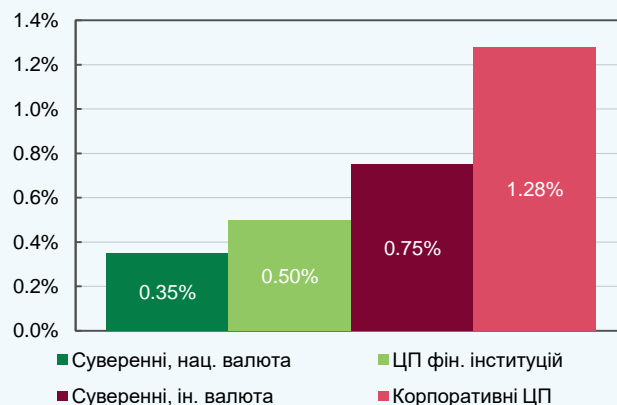

Джерело: НБУ.

Кредитний ризик облігацій українського уряду в іноземній валюті (валютних ОВДП) також оцінюватиметься на основі суверенних рейтингів країни. Досі всі цінні папери українського уряду незалежно від валюти вважалися безризиковими для цілей розрахунку потреб банків у капіталі. Тепер же такими залишатимуться лише облігації в гривні. Можливість регулятора визначати боргові цінні папери національного уряду як безризикові передбачена рекомендаціями Базеля та, серед іншого, покликана сприяти ефективнішій реалізації монетарної політики.

Як свідчить світова та українська практика, державні цінні папери, емітовані в іноземній валюті, не є безризиковими. У кризові періоди девальвація призводить до різкого зростання боргового навантаження уряду, а отже, підвищує його кредитний ризик. Крім того, в умовах криз уряди не завжди можуть рефінансувати такі запозичення. Підтвердженням цього є дані про дефолти за 15 років: за суверенними зобов'язаннями в іноземній валюті вони траплялися вдвічі частіше, ніж за зобов'язаннями у національній валюті.

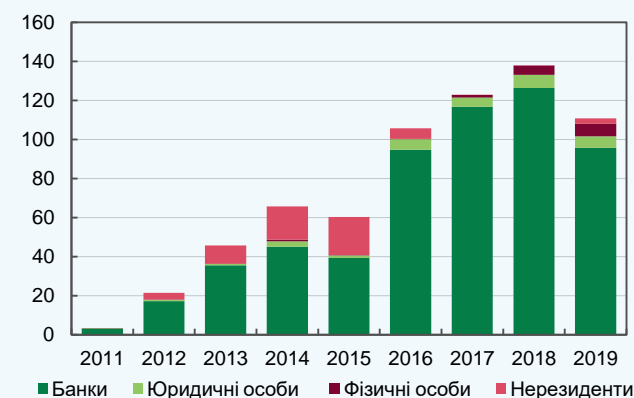
Графік В.4.2. Середній рівень дефолту емітентів, що мають міжнародні рейтинги, за 2002–2017 роки

Джерело: Moody's, S&P, Fitch.

Банки повинні будуть формувати пруденційні резерви за валютними ОВДП та іншими цінними паперами, а також тримати капітал під неочікувані збитки. Ці вимоги будуть упроваджені поступово протягом 2020 року. Перехідний період дасть змогу банкам урахувати нові правила у своїх планах інвестування.

Графік В.4.3. Структура власників ОВДП в іноземній валюті, еквівалент млрд грн.*

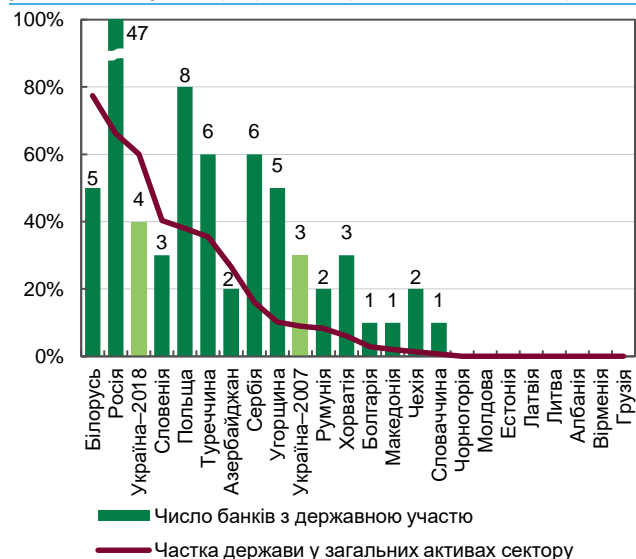
* За курсом на кінець періоду. У 2019 році – станом на 25 листопада. Джерело: НБУ.

Новий підхід може дещо знизити інтерес українських банків до валютних ОВДП. Проте це узгоджується із задекларованими урядом планами поступово відмовитися від внутрішніх залучень в іноземній валюті. Такі наміри передбачено у стратегії управління державним боргом до 2022 року та у Меморандумі про співпрацю між Мінфіном та НБУ. У середньостроковій перспективі це сприятиме дедоларизації балансів українських банків.

3.3. Ризики високої частки державного капіталу в банківському секторі

У Європі державні банки рідко є ключовими учасниками фінансового сектору. В Україні ж вони відіграють системну роль. Висока частка державного капіталу в українському банківському секторі – наслідок криз. Нині держбанки, насамперед Ощадбанк та Укрексімбанк, мають ряд фундаментальних проблем, зокрема незадовільну якість активів, низькі процентну маржу та операційну ефективність. Унаслідок цього вони неспроможні самостійно генерувати капітал. Оскільки ці банки є великими гравцями, виникають системні ризики для всього сектору. Основною метою держбанків має стати максимізація вартості для власника та потенційних інвесторів. Очікується, що новопризначені незалежні наглядові ради належно трансформують стратегії банків. У підсумку за кілька років держава має суттєво знизити свою участь у капіталі фінустанов.

Графік 3.3.1. Частка та кількість банків із державним капіталом у банківському секторі країн Центральної та Східної Європи

Примітка: дані за 2017 рік, дані для Росії включають банки із часткою держави у капіталі понад 15%, дані для України без урахування Розрахункового центру.

Джерело: НБУ, EBF, Raiffeisen Bank International, звітність банків із державним капіталом.

Європейські уряди переважно мінімізують частку держави у банківському секторі

Державні банки часто вразливі до політичного впливу та мають нижчу порівняно з приватними установами ефективність. Нещодавнє дослідження МВФ підтвердило останню тезу для Центральної та Східної Європи (ЦСЄ)¹³. Саме тому в багатьох європейських країнах такі банки не створювалися або були приватизовані, наприклад, у Грузії, Молдові, Литві, Албанії.

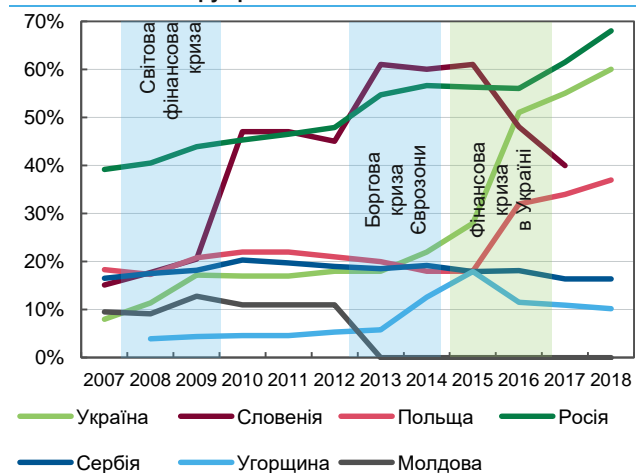
Є аргументи і на користь часткової присутності держави у банківському секторі. Наприклад, кредитна активність державних банків часто менш проциклічна. В окремих країнах державні банки є “нішевіми” і займаються підтримкою експортерів, малих підприємств, проектів розвитку та іпотечного кредитування, як у Чехії, Словаччині, Румунії, Болгарії. Однак у такому разі держбанки не посідають визначального місця в системі ні за обсягами активів, ні за кількістю. Принциповими рисами державних банків у країнах, де їхня частка матеріальна, є операційна ефективність, прибутковість та самостійність.

Частка держави нерідко зростає внаслідок криз, коли уряди змушені підтримувати проблемні банки

Найпоказовіші приклади в регіоні ЦСЄ – Словенія, Латвія, в цілому в Європі – Бельгія, Нідерланди, Велика Британія. Уряди цих країн змушені були рятувати системно важливі банки для збереження стабільності фінансової системи. Згодом держава продавала свої частки в банках. Осібно стоять Польща та Угорщина, де зростання частки держбанків зумовлено передусім політичними міркуваннями.

В Україні частка держави у банківському секторі зростала в періоди криз. До 2008 року частка держбанків за активами становила близько 10%. Після кризи вона подвоїлась, що на той час було зіставним із показниками Польщі та Сербії. Проте від початку 2015 року вона стрімко зросла до 50%. Ключовими факторами стали націоналізація Приватбанку та перехід багатьох клієнтів у державні банки, адже ті сприймалися як “тиха гавань” в період кризи.

Графік 3.3.2. Частка державних банків у загальних активах банківського сектору країн*

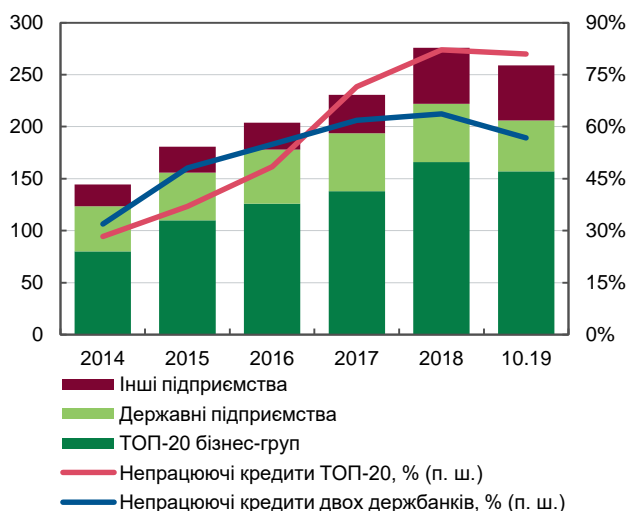

* Відповідно до даних національних центральних банків.

Джерело: Raiffeisen Bank International.

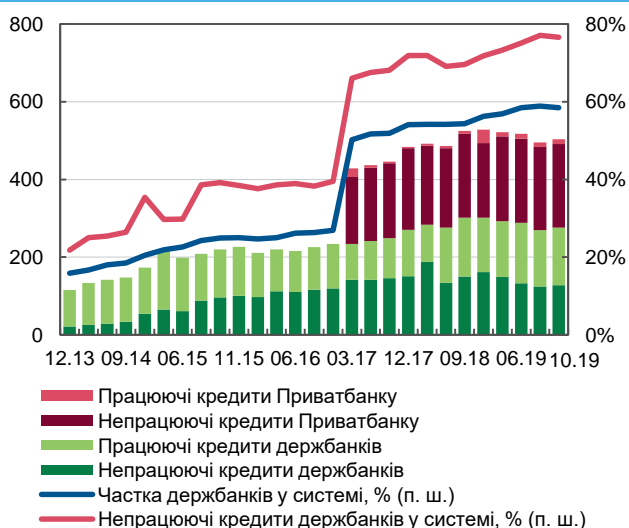
¹³ Reassessing the Role of State-Owned Enterprises in Central, Eastern, and Southeastern Europe, IMF, European Department, June 2019 <https://www.imf.org/~media/Files/Publications/DP/2019/English/RRSOECESEEEA.ashx>

Графік 3.3.3. Структура корпоративного кредитного портфелю Ощадбанку та Укрексімбанку, млрд грн

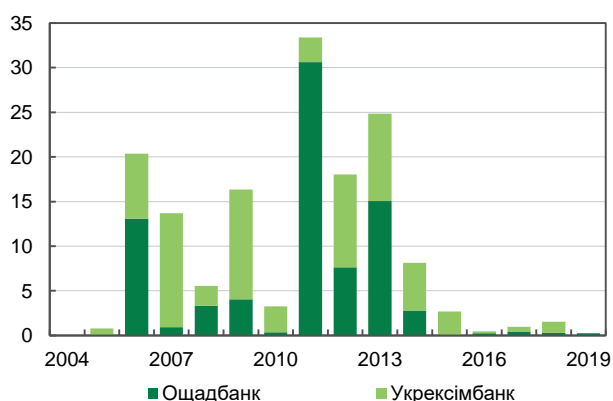
Джерело: НБУ.

Графік 3.3.4. Корпоративний портфель державних банків, млрд грн

Джерело: НБУ, ДССУ, розрахунки НБУ.

Графік 3.3.5. Роки надання кредитів, що стали непрацюючими, млрд грн

Джерело: НБУ.

Основна проблема українських державних банків – низька якість активів

Корпоративний портфель двох найстаріших із них – Ощадбанку та Укрексімбанку – на сьогодні на 20% складається з кредитів державним компаніям та на 60% – із кредитів Топ-20 відомим приватним бізнес-групам. Така структура кредитного портфелю не випадкова. В минулому кредитні рішення цих банків часто приймалися з урахуванням побажань політиків та не були економічно обґрунтованими.

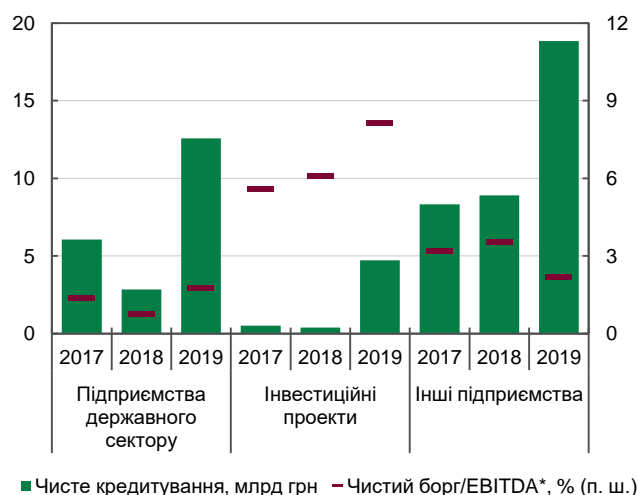
Значне кредитування державних монополій, хоч і є небажаним, не мало суттєвого негативного впливу на якість кредитного портфелю. Натомість позики бізнес-групам надавалися в інтересах їхніх власників, а не банків. Частка непрацюючих кредитів у корпоративному портфелі державних банків нині становить 56.8% (у інших банках, крім російських, – 13.4%). Практично всі кредити, що на сьогодні визнані непрацюючими, були видані до 2015 року. Нехтування базовими стандартами ризик-менеджменту призвело до суттєвих втрат за такими кредитами під час кризи 2014 – 2016 років (див. [Вставка: Концентрація кредитів – ризики потребують посиленого контролю](#), ЗФС за червень 2017 року ст. 24).

У 2016 році обсяги непрацюючих кредитів державних банків різко зросли за рахунок Приватбанку. Кредити, надані “компаніям-оболонкам” колишніх власників банку, були визнані непрацюючими після націоналізації. Практично всі вони були зарезервовані на 100%, а нестача капіталу профінансована за рахунок держави. Загалом витрати уряду на підтримку банків та націоналізацію Приватбанку у 2014 – 2017 роках становили понад 200 млрд грн, або 8.7% ВВП відповідних років (без урахування сплачених купонів). Оскільки капітал банків поповнювався шляхом вливання ОВДП, вони досі залишаються вагомою складовою активів фінустанов.

Навіть на четвертий рік після кризи держбанки не в змозі суттєво знизити рівень непрацюючих кредитів. Впливові боржники успішно протистоять спробам банків повернути борг. Іноді причиною неналежного обслуговування боргу є не фінансові труднощі, а небажання повертати кредити. З іншого боку, менеджмент державних банків має обмежений інструментарій роботи з проблемними боргами, низку важливих рішень було відтерміновано до формування наглядових рад. Повільна робота з проблемними активами призводить до нових збитків – банки мають доформувувати пруденційні резерви через поступову амортизацію застави.

Нові позики державних банків переважно прийнятної якості. Проте кредитна політика має бути більш виваженою. Все ще зберігається висока концентрація в окремих галузях та групах. Зростає частка інвестиційних проектів, які несуть вищі ризики, ніж працюючі бізнеси. Банки продовжують активно кредитувати державні монополії. Після призначення наглядових рад

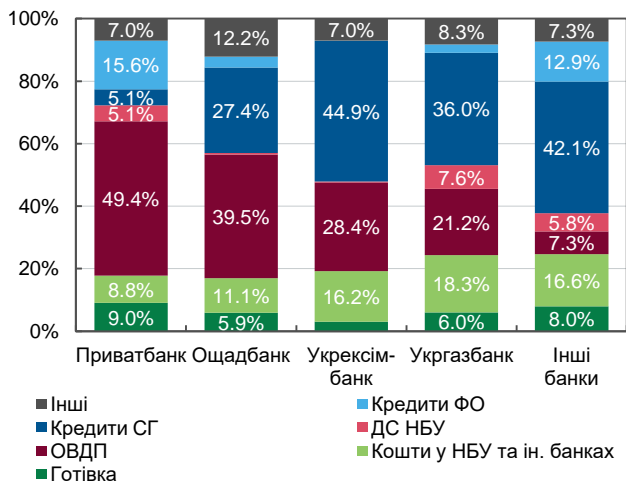
Графік 3.3.6. Нові корпоративні кредити Ощадбанку та Укрексімбанку

* Розраховано на основі фінансової звітності за 2018 рік.

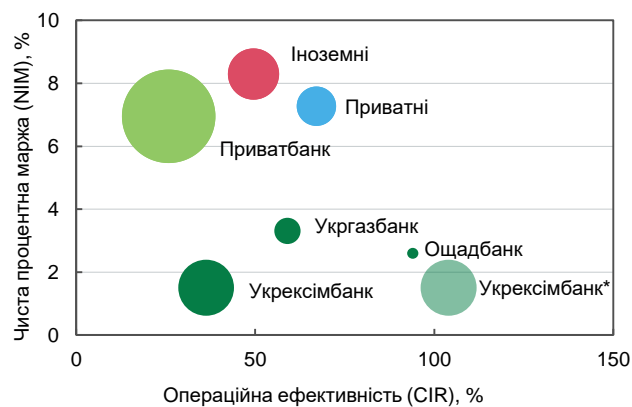
Джерело: НБУ.

Графік 3.3.7. Структура чистих активів банків

Джерело: НБУ.

Графік 3.3.8. Основні показники фінансового результату банків на 01.10.2019 року

* СІР без урахування доходів від валютних переоцінок.

Розмір кружечка відповідає показнику ROE.

Усі показники за групами зважені за розміром активів.

Джерело: НБУ.

фінустанови мають сформувати стратегію кредитування та дотримуватися її.

Структура активів державних банків суттєво відрізняється від структури приватних

Крім корпоративних кредитів, матеріальну частку активів становлять цінні папери. Це наслідок попередніх докапіталізацій цих фінустанов за рахунок ОВДП. Сукупні надходження від цінних паперів формують 30% процентних доходів в Укрексімбанку, по 36% – у Приватбанку та Укргазбанку і 47% – в Ощадбанку. Роздрібні кредити є вагомою складовою портфеля тільки у Приватбанку. Інша особливість державних банків полягає в тому, що вони мають значні зовнішні фінансові взаємозв'язки та формують ядро міжбанківського ринку в Україні. Приватбанк є беззаперечним лідером за сумами платежів, здійснених із використанням карток – понад 60%.

Ціноутворення держбанків має бути гнучкішим

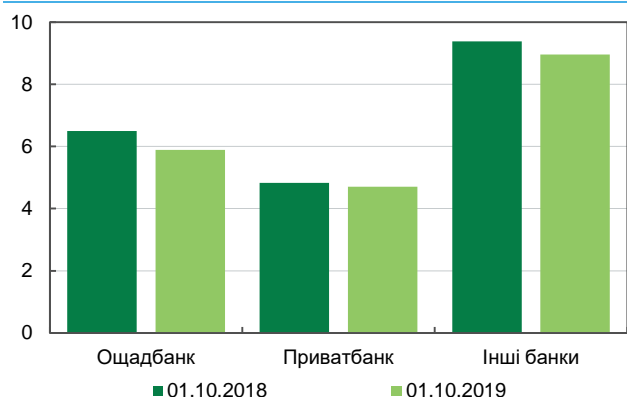
Чиста процентна маржа Ощадбанку та Укрексімбанку низька – менше 3%, хоча для приватних банків вона становить близько 7%. Це результат подвійної проблеми. З одного боку, значна частина портфеля не генерує ринкових процентних доходів. З іншого боку, вартість пасивів держбанків тривалий час залишалася високою, попри зниження ключової ставки НБУ. Дорогим є фондування і в іноземній валюті. Банки тримали ставки вищими за ринкові, незважаючи на те, що мають обмежені напрями використання валютних коштів, крім інвестування в державні цінні папери.

Державні банки є “маркет-мейкерами” в сегменті роздрібних та корпоративних депозитів, вони визначають вартість ресурсів для системи. Приватні банки змушені відштовхуватися від їхніх ставок у власній практиці ціноутворення. При цьому держбанки мають значну конкурентну перевагу – пряму або непряму гарантію збереження вкладів від держави, адже уряд завжди підтримував банки капіталом у кризові періоди. Оскільки через це держбанки сприймаються як надійніші, ставки за вкладками у них мають бути нижчими. Проте це не завжди так.

У зв'язку з цим потребує вирішення ще одне питання – повна гарантія вкладів фізичних осіб у Ощадбанку. Ця гарантія для банку безкоштовна, тоді як інші банки сплачують регулярні внески до ФГВФО, щоб їхні клієнти мали гарантію на суму до 200 тис. грн. Ощадбанк повинен стати учасником системи гарантування вкладів на загальних умовах. Це є зокрема необхідною умовою для майбутнього залучення нових інвесторів у капітал. До парламенту вже подано законопроект, яким включає Ощадбанк до загальної системи гарантування вкладів¹⁴.

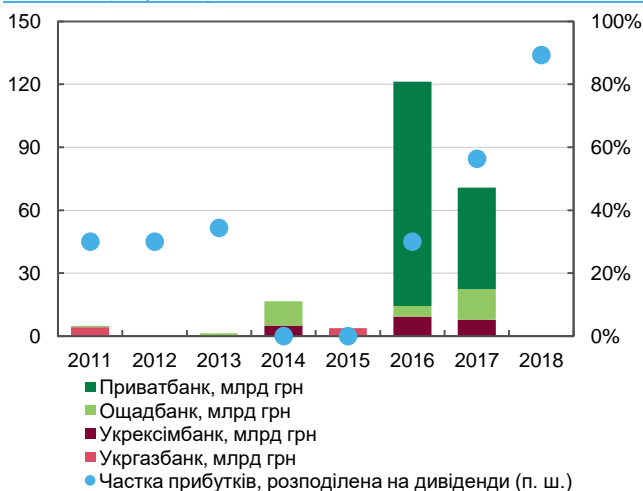
¹⁴ Проект Закону № 2571 від 11.12.2019 “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань функціонування банківської системи”.

Графік 3.3.9. Кількість банківських відділень на 100 тисяч населення

Джерело: НБУ.

Графік 3.3.10. Витрати на докапіталізацію державних банків та частка їх прибутків, розподілена на дивіденди

Джерело: НБУ.

Підвищення операційної ефективності – пріоритет

За незначних процентних доходів україн високими все ще залишаються адміністративні та інші операційні витрати, зокрема на підтримку роздрібної мережі. Остання дуже розгалужена в Ощадбанку, який нині не отримує достатньо комісійних для її утримання. Крім того, банк досить повільно нарощує роздрібний портфель, попри можливість доступу клієнтів через широкую мережу. Як наслідок – показник витрат до операційних доходів (CIR) Ощадбанку становить 94%. Аналогічна метрика Укрексімбанку ще рік тому перевищувала 100% і цього року залишається на тому ж рівні, якщо не враховувати переоцінку валютних складових балансу.

Низька прибутковість Ощадбанку та Укрексімбанку через недостатню операційну ефективність та концентрацію неякісних активів робить їх вкрай вразливими до макроекономічних шоків. Банки не здатні генерувати необхідної віддачі на капітал. Невеликий прибуток, що вони заробляють, розподіляється в бюджет шляхом виплати дивідендів. Як показує стрес-тестування, за несприятливим макроекономічним сценарієм додаткова потреба в капіталі держбанків може становити десятки мільярдів гривень. Це створює системний ризик для сектору.

Банки мають переглянути бізнес-моделі

Наглядні ради мають трансформувати їх відповідно до визначених урядом стратегічних цілей для вирішення окреслених вище проблем. Саме тому формування незалежних наглядових рад у державних банках – довгоочікуваний крок. У підсумку за кілька років держава має суттєво знизити свою участь у капіталі банків. Для цього потрібно впровадити низку швидких та важливих змін:

- підпорядкувати роботу банків одній ключовій меті – максимізації вартості банку для власника, тобто держави. Фокус має бути на збільшенні прибутковості та віддачі капіталу, а не на збереженні чи збільшенні частки ринку;
- здійснити швидке розчищення балансів від непрацюючих кредитів, більшість з яких належно зарезервовані;
- визначити пріоритетні напрями кредитування, що підвищать процентну маржу;
- посилити кредитну аналітику та експертизу. Впровадити належні системи ризик-менеджменту;
- оптимізувати операційні витрати. Переоцінити бюджети з огляду на віддачу від здійснених та запланованих інвестиційних проєктів.

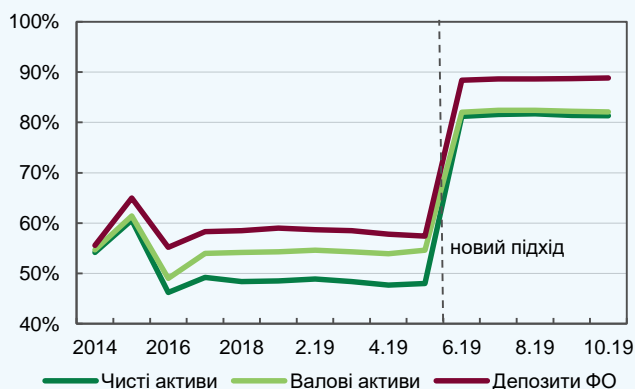
Вставка 5. Нові підходи до визначення системно важливих банків в Україні

Системно важливі банки (СВБ) концентрують значні обсяги активів, взаємопов'язані з іншими учасниками ринку і впливають на стабільність усієї фінансової системи. Саме тому регулятори приділяють таким установам особливу увагу. Для них установлюються вищі пруденційні вимоги, оскільки їхнє неналежне функціонування може призвести до появи ризиків для фінансової стабільності. У 2019 році НБУ оновив підходи до ідентифікації СВБ. У червні було визначено 14 СВБ за цією оновленою методологією, а з 2021 року для них буде активовано буфер капіталу.

Системно важливим визначається банк, банкрутство або неналежне функціонування якого може призвести до появи системного ризику в межах країни або ж навіть світової економіки. Світова фінансова криза спонукала регуляторів посилити увагу до діяльності таких установ. Її руйнівні наслідки зумовлені накопиченням ризиків саме у великих фінансових інституціях, окремі з яких збанкрутували. Щоб зупинити розгортання кризи, уряди і центральні банки змушені були підтримувати ліквідність та капітал фінустанов, що спричинило збитки для держав. Після 2009 року зусиллями міжнародних фінансових організацій та національних регуляторів було створено жорсткішу систему регулювання та нагляду за системно важливими фінустановами, в тому числі банками. Тепер на них поширюється вимога тримати буфер (капіталу) системної важливості, накладається обов'язок складати плани відновлення та примусової реструктуризації, посилено регулюється ліквідність.

Практику визначення СВБ в Україні започатковано у 2014 році. Відтоді вони визначалися щорічно, а критерії ґрунтувалися на трьох групах показників: розмір активів, напрями діяльності та ступінь фінансових взаємозв'язків. Спершу статус СВБ набули вісім установ, однак після кризи у 2016 році до цієї категорії потрапляло тільки три банки. СВБ історично концентрували 49–65% активів та депозитів ФО в банківській системі. Водночас розвиток банківської системи, ускладнення взаємозв'язків між учасниками ринку та потреба забезпечити стійкість системи спричинили необхідність перегляду підходів.

Графік В.5.1. Частка СВБ в банківській системі України

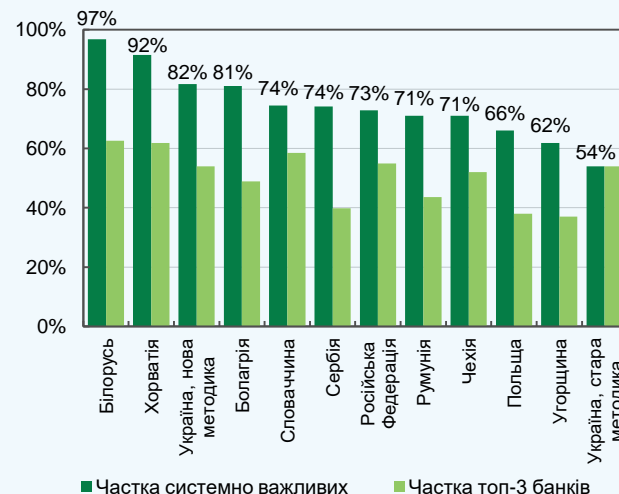
Джерело: дані НБУ.

У червні 2019 року НБУ затвердив оновлену методологію визначення СВБ, що базується на міжнародному досвіді, зокрема на рекомендаціях Європейського наглядового органу (ЕВА, European Banking Authority). Відтоді процес ідентифікації СВБ проходить у два етапи. На першому здійснюється скоринг банків з урахуванням тих самих трьох груп показників. Перелік показників у кожній групі значно розширився. Зокрема використовується більше

індикаторів зв'язків банку з іншими фінустановами. Частка банку в системі за кожним із показників зважується на відповідний коефіцієнт і підсумовується. Банк є системно важливим, якщо для нього індивідуально чи для банківської групи підсумкова зважена частка становить щонайменше 275 б. п. На другому етапі до визначеного переліку додаються банки, з часткою у гарантованих депозитах населення щонайменше 1%. Важливим нововведенням і особливістю української методології є визначення факту системної важливості для банківських груп на консолідованій основі. Статус СВБ надається всім банкам – учасникам групи.

Відповідно до нової методології було визначено 14 СВБ: 9 на першому етапі та 5 – на другому. Після оновлення методології частка СВБ у загальних активах значно зросла і наблизилася до показників східноєвропейських країн. Важливо зазначити, що статус СВБ не означає зобов'язання або готовність держави підтримувати банк у кризових ситуаціях будь-якою ціною. Адже це може створювати викривлені стимули і моральний ризик (moral hazard), коли банки братимуть на себе невинуваті ризики. Щоб убезпечитись від цього, НБУ застосовуватиме до СВБ жорсткіші пруденційні норми, які забезпечать додатковий запас міцності таких установ. Зокрема, для СВБ встановлені посилені вимоги до диверсифікації портфеля, вони також мають складати план відновлення та примусової реструктуризації. Більше того, СВБ мають постійно підтримувати буфер системної важливості. Він знаходиться в діапазоні від 1% до 2% залежно від показника системної важливості і буде активований із початку 2021 року. Запровадження цих заходів має посилити стійкість до криз як окремих установ, так і банківської системи в цілому.

Графік В.5.2. Частка СВБ у загальних активах банківських систем східноєвропейських країн у 2018 році

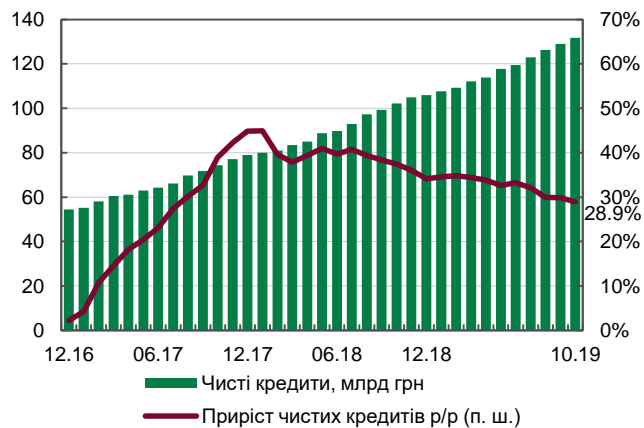

Джерело: Raiffeisen Bank, розрахунки НБУ.

3.4. Ризик споживчого кредитування

Споживче кредитування все ще зростає надзвичайно високими темпами близько 30%. Для банків привабливою є висока дохідність цього сегмента. Попит же на такі кредити зростає завдяки вищим доходам домогосподарств та оптимістичним споживчим настроям. Нині співвідношення нових споживчих кредитів та витрат домогосподарств становить 9%, і воно зростатиме надалі. Банки схильні недооцінювати кредитні ризики за такими кредитами. Тому НБУ планує підвищити їхні ваги ризику, тобто вимагатиме від банків фінансувати незабезпечені споживчі кредити більше капіталом і менше депозитами. Ці зміни покликані не допустити накопичення системних ризиків у банківському секторі й економіці загалом та сприяти збереженню фінансової стабільності.

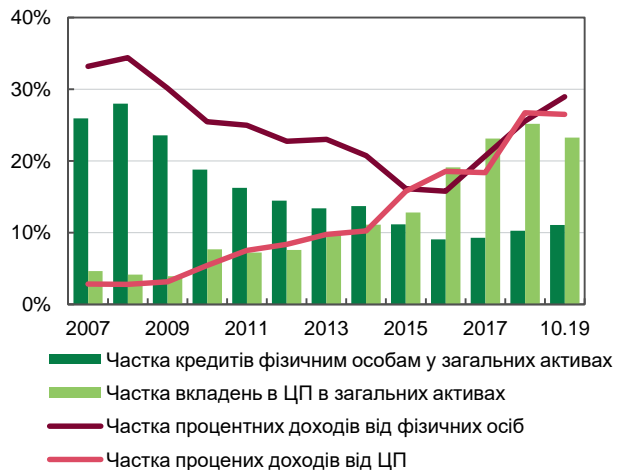
Графік 3.4.1. Чисті кредити фізичним особам у гривні*

* У банках, платоспроможних на 01.11.2019 року.

Джерело: НБУ.

Графік 3.4.2. Внесок споживчих кредитів у процентні доходи банків у порівнянні з вкладеннями у цінні папери

Джерело: НБУ.

Споживче кредитування і далі стрімко зростає, хоча і нижчими темпами

Обсяги видачі нових кредитів залишаються незмінно високими у грошовому вимірі, проте темпи зростання кредитного портфеля знизились до 29% через ефект вищої бази. Роздрібний портфель вже становить 11% від загальних активів банківської системи. Частка процентних доходів банків, що забезпечується споживчими кредитами, сягнула 29%. Надзвичайна прибутковість цього напрямку стимулює банки його активно розвивати. Десяток банків демонструє річний приріст чистого портфеля споживчих кредитів понад 30%. Окремі з них збільшили портфель більш ніж вдвічі за рік.

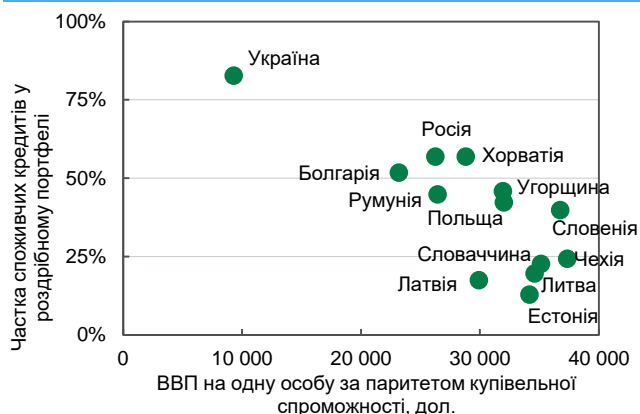
Тривале стрімке збільшення доходів та зниження стандартів роздрібного кредитування стимулюють зростання цього сегмента. Кредитування відіграє все важливішу роль у забезпеченні приватного споживання. Нині співвідношення нових кредитів та сукупних споживчих витрат домогосподарств становить 8.6%. У 2015 році цей показник був вдвічі нижчим. Як свідчать результати [опитування про умови банківського кредитування](#) попит домогосподарств на кредити не послаблюється. Відповідно фінустанови очікують подальшого стрімкого зростання цього сегмента. І це попри те, що банки нарікають на погіршення якості кредитного портфеля останнім часом.

У найактивніших банків у сегменті близько 5% портфеля стало дефолтним від листопада 2018 року. Для окремих фінустанов показники значно вищі. Банки все ще недостатньо консервативно оцінюють кредитні ризики. Їхні очікування втрат від можливого погіршення якості кредитного портфеля є занадто оптимістичними. Як свідчать результати опитування фінустанов, на обслуговування банківських боргів значна частка позичальників витрачає близько 20% доходів (див. [Вставку 3. Опитування банків про споживче кредитування: позичальники з низькими доходами закредитовані найбільше](#), ЗФС за червень 2019 року ст. 29). Переважно це домогосподарства із низькими доходами. Таке боргове навантаження створює ризики для їхньої платоспроможності, особливо з урахуванням того, що доходи надалі зростатимуть повільніше.

Проникнення кредитів нижче рівноважного рівня, проте стрімко наближається до нього

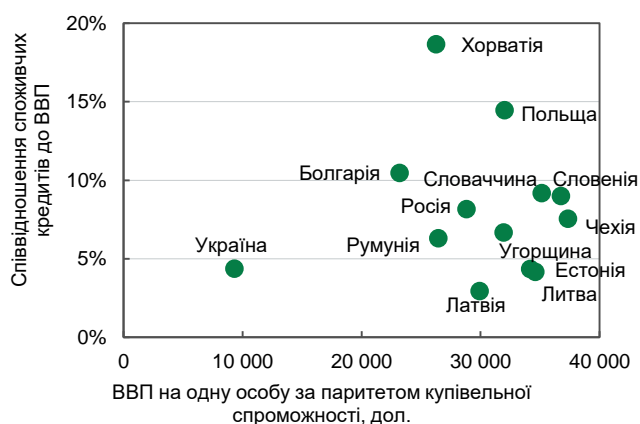
Активне нарощення незабезпеченого споживчого кредитування є особливістю держав, що розвиваються. Зі

Графік 3.4.3. Співвідношення ВВП на одну особу та частки споживчих кредитів у роздрібному портфелі

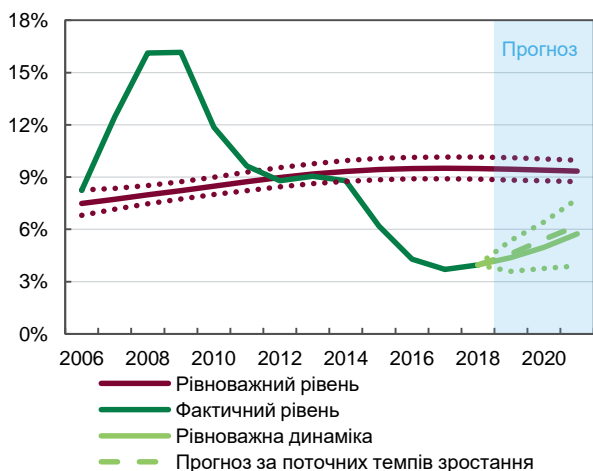
Джерело: МВФ, ЄЦБ, сайти центральних банків країн, НБУ.

Графік 3.4.4. Співвідношення ВВП на одну особу та споживчих кредитів до ВВП

Джерело: МВФ, ЄЦБ, сайти центральних банків країн, НБУ.

Графік 3.4.5. Рівноважний рівень та динаміка відношення споживчих кредитів до ВВП

Джерело: НБУ.

зростанням економіки його частка зменшується на користь іпотеки. Зазвичай у розвинутих економіках незабезпечені кредити не є ключовою складовою роздрібного портфелю. Їхня частка незначна відносно ВВП та доходів населення, у європейських країнах їхній обсяг рідко перевищує 10% ВВП. Дослідження рівноважного рівня проникнення споживчих кредитів в Україні, проведене НБУ, підтвердило, що він близький до 9% від ВВП.

Оцінка рівноважного рівня відношення споживчих кредитів до ВВП в Україні відбувалася у два етапи. На першому були оцінені довгострокові залежності між рівнем проникнення кредитів та макроекономічними показниками для групи країн за період з 1995 до 2017 року. До неї увійшли як розвинені країни, так і країни, що розвиваються. Пояснювальними змінними були внесок приватного споживання у ВВП, інфляція та процентні ставки. На другому етапі отримані оцінки використано для розрахунку рівноважного рівня кредитування в Україні. Виявлено, що нині рівень споживчого кредитування залишається нижчим за рівноважний. Водночас фактичні показники стрімко наближаються до рівноважного рівня, а тому з часом можуть перевищити його.

Ризик споживчого кредитування посилюється

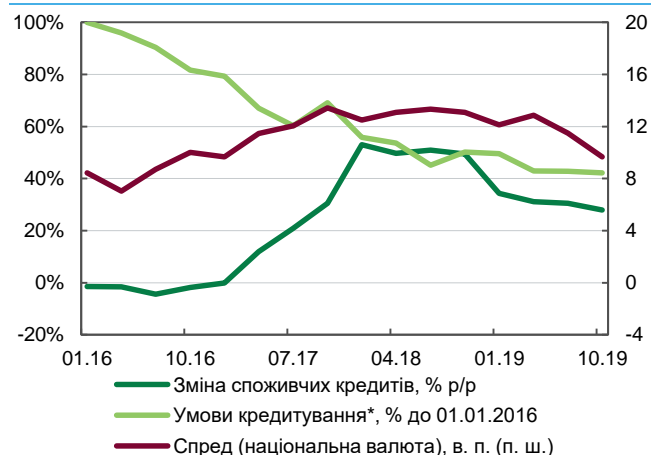
Оптимістичні споживчі настрої та доступність кредитних ресурсів підживлюють купівлю товарів тривалого вжитку, значна частина яких імпортована. У результаті кредитування може створювати тиск на поточний рахунок платіжного балансу. Саме це відбувалося у 2007 – 2008 та 2012 – 2013 роках.

Разом з тим висока прибутковість сегмента і конкуренція на ринку надалі штовхатимуть банки до зниження стандартів кредитування. Фінустанови мають оптимістичні оцінки очікуваних дефолтів на рівні 2–3%. Вони не завжди враховують, що якість незабезпечених кредитів дуже залежить від макроекономічних умов і може швидко погіршуватись.

Оскільки банки не досить консервативно оцінюють очікувані збитки, їм потрібно тримати більше капіталу на покриття неочікуваних. Цьому можуть слугувати підвищені ваги кредитного ризику. Поточні ваги ризику 100% та мінімальні вимоги достатності капіталу 10% означають, що на кожні 10 грн кредиту банк має тримати 1 грн капіталу. Підвищення ваг ризику, наприклад, до 150% збільшить потребу в капіталі в півтора рази – до 1.5 грн. Тобто підвищення ваг ризику окремих видів кредитів означає, що банки повинні будуть більшу частину таких кредитів фінансувати капіталом, а не депозитами.

Орієнтовні ваги ризику для споживчих кредитів було оцінено через неочікувані збитки від кредитного ризику. Неочікувані збитки розраховано з 99.9% рівнем довіри. Це означає, що ймовірність виникнення більших втрат становить усього 0.1%. Неочікувані збитки оцінено двома

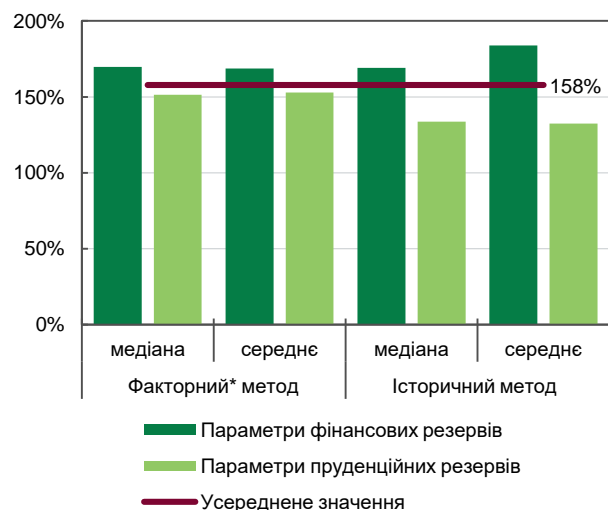
Графік 3.4.6. Умови кредитування та темпи зростання споживчих кредитів

* Лінія відображає кумулятивну зміну балансів відповідей на запитання анкети "Як змінилися стандарти схвалення заявок на кредити домогосподарствам протягом поточного кварталу?" щоквартального опитування про умови банківського кредитування.

Джерело: НБУ.

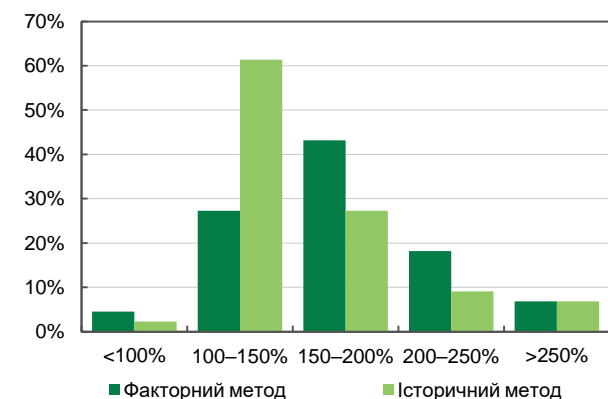
Графік 3.4.7. Усереднені оцінки ваг ризику споживчих незабезпечених кредитів на даних банків

* Рекомендований Базельським комітетом.

Джерело: інформація банків, розрахунки НБУ.

Графік 3.4.8. Розподіл оцінок ваг ризику споживчих кредитів на даних банків

Джерело: інформація банків, розрахунки НБУ.

методами. Перший, рекомендований Базельським комітетом, полягає в оцінці ймовірності дефолту (PD) під час стресу через її кореляцію із фактором макросередовища (факторний метод). Останньому присвоюється значення, яке відповідає бажаному рівню довіри – 99.9%. Другий підхід використовує той самий довірчий інтервал, однак базується на історичній волатильності самих показників кредитних втрат (історичний метод). Ваги ризику розраховуються так, щоб за умови дотримання мінімальних вимог до нормативів достатності капіталу він покрити неочікувані збитки.

Оцінки здійснено на підставі даних найактивніших у роздрібному кредитуванні банків. Для цього використано параметри очікуваних збитків за МСФЗ 9 (фінансові резерви) та Постановою № 351 (пруденційні резерви). Результати в розрізі банків дещо різняться, однак демонструють, що ваги ризику мають бути суттєво вищими за 100% для більшості банків. Факторний метод дає неоднорідні оцінки через вищу залежність результатів від параметрів очікуваних збитків, які варіюються між банками. Натомість для історичного методу використано єдині усереднені дані історичної волатильності показників по системі.

Щоб не допустити накопичення системних ризиків, НБУ підвищить ваги ризику для споживчих кредитів

Зміни стосуватимуться незабезпечених споживчих кредитів і будуть запроваджені від початку 2021 року. Значення ваг ризику для таких кредитів НБУ оголосить на початку наступного року. Такі зміни покликані стримати надмірне зростання сегмента в майбутньому та не допустити накопичення системних ризиків. За очікуваннями НБУ, запропоновані зміни призведуть до того, що:

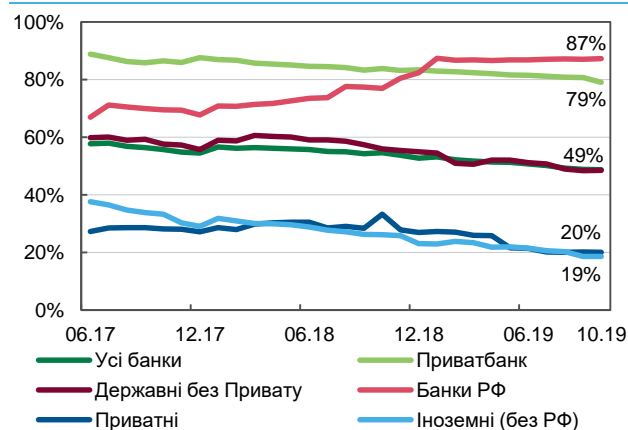
- сегмент і надалі залишатиметься привабливим для банків, однак вони триматимуть більше капіталу під покриття неочікуваних збитків від погіршення якості незабезпечених споживчих кредитів;
- банки більш зважено здійснюватимуть алокацію капіталу між бізнес-напрямами з огляду на їхні ризики та прибутковість;
- банки, що обмежені в капіталі, прийматимуть виваженіші кредитні рішення, прискіпливіше аналізуватимуть платоспроможність боржників. Це стримає подальше пом'якшення стандартів схвалення кредитних заявок у цьому сегменті;
- вплив на вартість кредитів буде помірним або ж майже непомітним. Загальне зниження відсоткових ставок в економіці та висока конкуренція між банками у сегменті сприятимуть здешевленню кредитів.

Підвищення ваг ризику споживчих кредитів може знизити конкурентні переваги банків порівняно з небанківськими установами, які нині не мають подібних обмежень. Однак цей захід сприятиме зваженішій кредитній політиці в банківському секторі та знизить ризики на макрорівні.

3.5. Якість кредитного портфеля

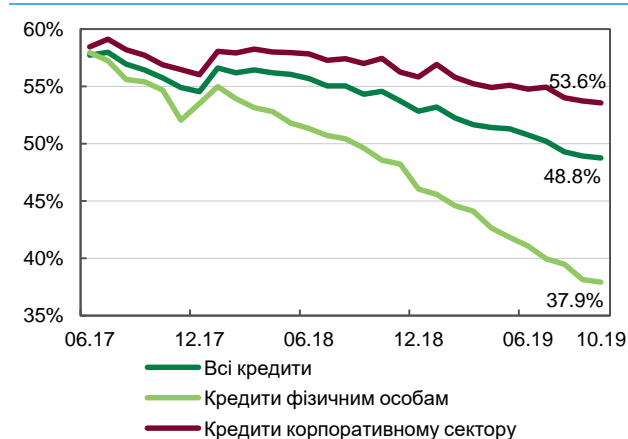
Рівень непрацюючих кредитів (NPLs) у секторі продовжує скорочуватися. Фактори залишаються незмінними – зниження обсягів неякісних валютних кредитів унаслідок укріплення гривні; “розмиття” споживчого портфеля новими кредитами та фінансова реструктуризація корпоративних кредитів. Непрацюючі кредити на балансах банків не несуть значного ризику – рівень покриття резервами досяг 93.8%. Статистика NPLs належно відображає реальну якість портфеля. Проте є частина кредитів, які банки вважають знеціненими за МСФЗ 9, але не класифікують як дефолтні за пруденційними вимогами. НБУ планує зробити визначення непрацюючих кредитів ще більш консервативним, щоб воно покривало і знецінені, і дефолтні кредити. Це може збільшити оцінку частки NPLs у секторі приблизно на 3 в. п.

Графік 3.5.1. Частка непрацюючих кредитів у групах банків

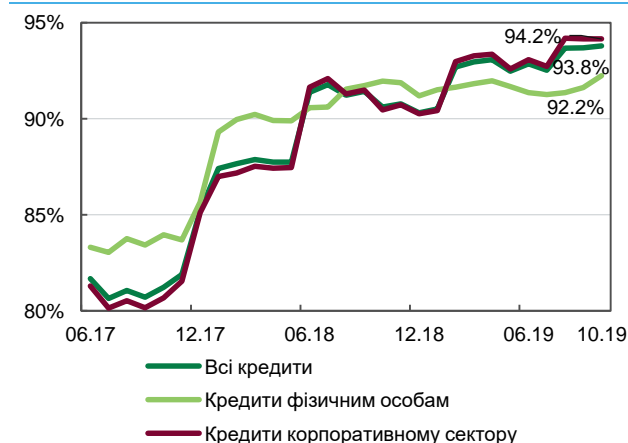
Джерело: НБУ.

Графік 3.5.2. Частка NPLs за видами позичальників

Джерело: НБУ.

Графік 3.5.3. Рівень резервування NPLs

Джерело: НБУ.

Частка непрацюючих кредитів знижується

За рік вона скоротилася на 5.8 в. п. Така зміна визначилася: (1) укріпленням гривні з відповідним скороченням NPLs в іноземній валюті; (2) високими темпами споживчого кредитування, що “розмивало” портфель непрацюючих кредитів; (3) фінансовою реструктуризацією корпоративних кредитів, насамперед, у держбанках.

Частка NPLs у сегменті фізичних осіб скорочується переважно через значні темпи нового кредитування та роботу зі старими валютними кредитами (див. Вставку 6. [Шляхи скорочення портфеля непрацюючих кредитів](#)). У корпоративному сегменті цього року відбувся певний прогрес: скорочуються як відносні, так і абсолютні обсяги непрацюючих кредитів. Якість кредитних портфелів покращується в банках усіх груп, крім банків з російським капіталом.

Ключове завдання банків – очищення балансів від непрацюючих кредитів

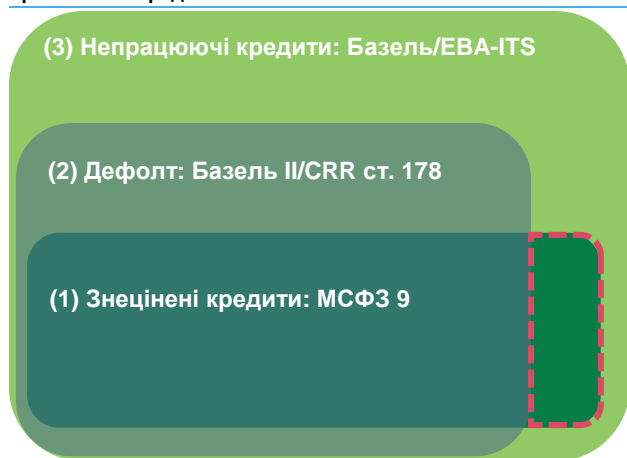
Попри помітний прогрес, рівень непрацюючих кредитів в Україні є чи не найбільшим у світі. Це не створює суттєвих ризиків для сектору – практично усі вони належно зарезервовані. Рівень покриття NPLs фінансовими резервами (за МСФЗ 9) досяг 93.8%, а пруденційними резервами (Постанова № 351) – перевищив 96%. НБУ очікує подальшого зростання останнього, оскільки банки з часом перестануть враховувати заставу за старими NPLs для оцінки пруденційних резервів.

Фінансові установи повинні позбуватися непрацюючих активів. Тому в червні 2019 року НБУ затвердив Положення про організацію процесу управління проблемними активами в банках України. Згідно з ним банки зобов’язані розробити та затвердити до квітня 2020 року стратегії управління проблемними активами для зменшення частки NPLs на балансах. Успіх за цим напрямом переважно визначатиметься динамікою розчищення балансів державних банків – на них сьогодні припадає 73% непрацюючих кредитів. Тільки Приватбанк має 43% таких кредитів, практично усі вони – це кредити надані бізнесам його колишніх власників.

Статистика непрацюючих кредитів відображає реальний стан справ у секторі

Статистика непрацюючих кредитів – один із ключових показників стану справ банківського сектору. Для НБУ важливо, щоб вона була якісною та повною мірою

Графік 3.5.4. Умовний взаємозв'язок між різними категоріями проблемних кредитів

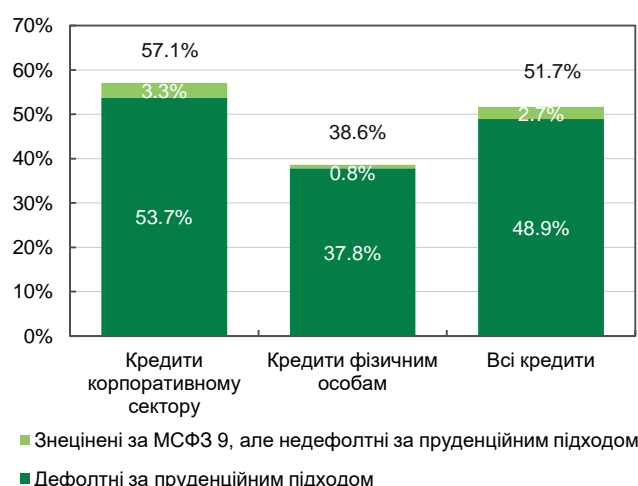

Джерело: НБУ.

ITS (Implementing Technical Standards) – документ Європейського органу з банківського нагляду **EBA** (European Banking Authority), який встановлює технічний стандарт для звітування за Регламентом **CRR**.

CRR (Capital Requirement Regulation) – Регуляція ЄС про вимоги до капіталу, що встановлює пруденційні вимоги до кредитних установ та інвестиційних компаній. Ст. 127 (exposures in default) – дефолтні кредити.

Графік 3.5.5. Частка NPLs за результатами опитування банків

Джерело: НБУ, розрахунки НБУ.

відображала справжню якість балансів банків. Тому в 2017 році НБУ змінив визначення терміну “непрацюючий кредит”. Відтоді непрацюючими або дефолтними визначаються кредити, за якими:

- боржник прострочив погашення боргу більше ніж на 90 календарних днів, або
- боржник не спроможний забезпечити в повному обсязі виконання своїх зобов'язань без стягнення забезпечення.

НБУ та банки проводять регулярний аналіз якості активів, щоб упевнитися, що це визначення не девальвує, і банки його використовують максимально консервативно.

У світовій практиці існує два підходи до класифікації кредитів за якістю:

- бухгалтерський підхід – якщо банк не очікує належного обслуговування кредитів через низку підстав, то вони класифікуються як знецінені (або оцінюються на третій стадії за термінологією МСФЗ 9). Цей підхід не є повністю уніфікованим, містить переважно м'які тригери і значною мірою залежить від суджень;
- пруденційний підхід – кредити найнижчої категорії визнаються дефолтними. Крім прострочки, часто встановлюються жорсткі тригери дефолту, як то порушення ключових фінансових показників.

У багатьох юрисдикціях існує ще ширша категорія, яка включає знецінені та дефолтні кредити за зазначеними підходами. Додатково до неї можуть потрапляти ще окремі кредити, що формально не покриваються двома зазначеними ознаками, проте по суті є такими, що ймовірно не будуть повернутими. Схематично перетин цих трьох підходів відображено на графіку 3.5.4. Червоний сегмент – кредити, що є знеціненими за МСФЗ, проте не визнані дефолтними. Щоб визначити суттєвість цього сегменту в Україні, НБУ у жовтні опитав близько 60 банків, які формують 95% кредитного портфеля сектору.

Результати опитування показали, що чинні пруденційні вимоги досить повно охоплюють проблемні активи. Проте існують кредити, які визнано знеціненими відповідно до стандарту МСФЗ 9, проте не є дефолтними відповідно до пруденційних вимог. Вони становлять 2.7% від загального кредитного портфеля. Найбільше таких кредитів зосереджено в корпоративному секторі – 3.3% портфеля. Найчастіше це реструктуризовані кредити, що виведені з категорії дефолтних за пруденційними нормами, проте залишаються знеціненими за МСФЗ.

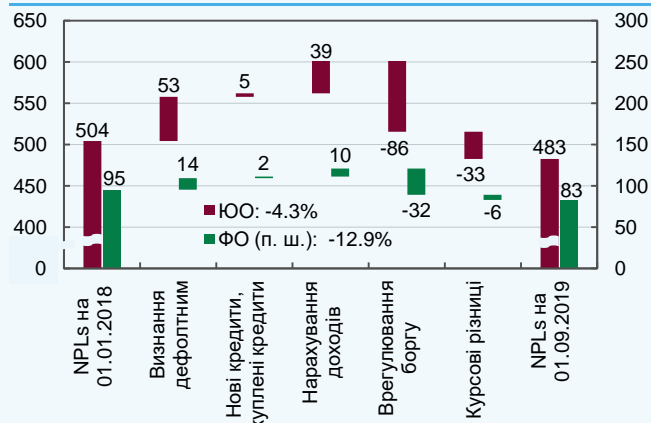
Загалом НБУ зміг підтвердити, що статистика NPLs в Україні є надійною і практично повністю відображає справжній стан речей у секторі. Водночас, якщо використати ширшу категорію непрацюючих кредитів, яка би охоплювала як дефолтні, так і знецінені кредити, то їхня частка становила би на сьогодні 51.7% замість 48.9%, яка відображена в офіційній статистиці. Для усунення навіть цієї розбіжності НБУ планує зробити визначення непрацюючих кредитів більш консервативним, щоб воно охоплювало обидві категорії.

Вставка 6. Шляхи скорочення портфеля непрацюючих кредитів

За останні п'ять років банківський сектор став фундаментально міцнішим. Водночас залишається високою частка непрацюючих кредитів (NPLs). Банки мають очистити баланси від них. Нині скорочення портфеля NPLs відбувається повільно. Тому НБУ в липні 2019 року ухвалив положення про роботу з проблемними активами. Фінустанови до осені 2020 року зобов'язані імплементувати нові вимоги. НБУ очікує, що банки будуть інтенсивніше розчищати баланси: NPLs слід реструктурувати, продати чи списати.

НБУ опитав банки про те, які пріоритетні методи зниження NPLs вони використовували з початку 2018 року до серпня 2019 року¹⁵. Протягом цього періоду обсяг непрацюючих кредитів у цілому скоротився на 5.6 в. п. Непрацюючі кредити в роздрібному сегменті зменшилися на 12.3 млрд грн – до 83 млрд грн, а в корпоративному на 21.6 млрд грн – до 483 млрд грн. За цей проміжок часу скорочення обсягу через врегулювання боргу нівелювалося виникненням нових непрацюючих активів. Проте у 2019 році темп врегулювання боргу прискорився, а виникнення нових дефолтів уповільнилося.

Графік В.6.1. Зміна обсягу NPLs за період з початку 2018 року до серпня 2019 року, млрд грн

Джерело: інформація банків, розрахунки НБУ.

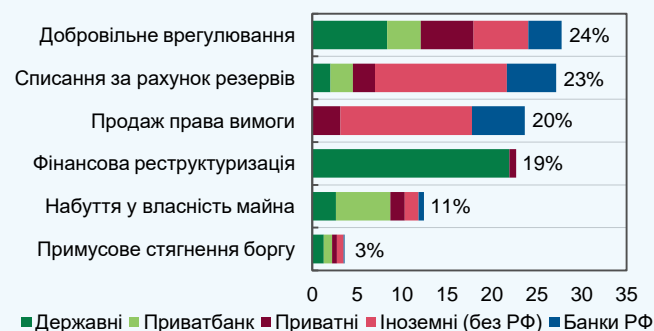
Обсяг NPLs за кредитами фізичних осіб скоротився більшою мірою в іноземній валюті та переважно через три основні фактори – списання за рахунок резервів (понад 50% впливу), а також через добровільне врегулювання та продаж кредитів на вторинному ринку.

Основними заходами скорочення NPLs за корпоративними кредитами було добровільне врегулювання боргу та проведення фінансових реструктуризацій державними банками (крім Приватбанку), у яких сконцентровано 30% NPLs банківського сектору. На Приватбанк припадає 43% NPLs, проте практично усі корпоративні NPLs – це кредити, надані бізнесам колишніх власників.

Врегулювання боргу через списання за рахунок резервів здебільшого застосовувалося приватними та іноземними банками. Водночас державні банки практично не використовували цей інструмент. NPLs у державних банках – це переважно кредити, надані найбільшим українським бізнес-групам. Навіть якщо ці кредити

зарезервовано на 100%, то банки продовжують тримати їх на балансі. Обсяги списань за рахунок резервів у державних банках мінімальні.

Графік В.6.2. Врегулювання NPLs за видами заходів за період з початку 2018 року до серпня 2019 року, млрд грн

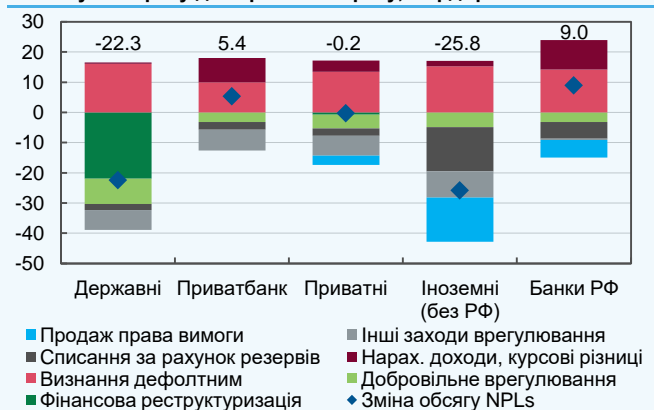
Підписи на графіку – частка видів заходів врегулювання NPLs.

Джерело: інформація банків, розрахунки НБУ.

Приватні та іноземні банки також регулярно продають NPLs. Державні банки не використовують цю можливість. Головна причина – небажання брати на себе юридичні ризики, які можуть виникнути через продаж кредитів із дисконтом.

Примусове стягнення боргу не є поширеним заходом в Україні через значні витрати та тривалий судовий процес з боржниками (їхній обсяг становить лише 3.6 млрд грн).

Графік В.6.3. Зміна обсягу NPLs за групами банків за період з початку 2018 року до серпня 2019 року, млрд грн

Джерело: інформація банків, розрахунки НБУ.

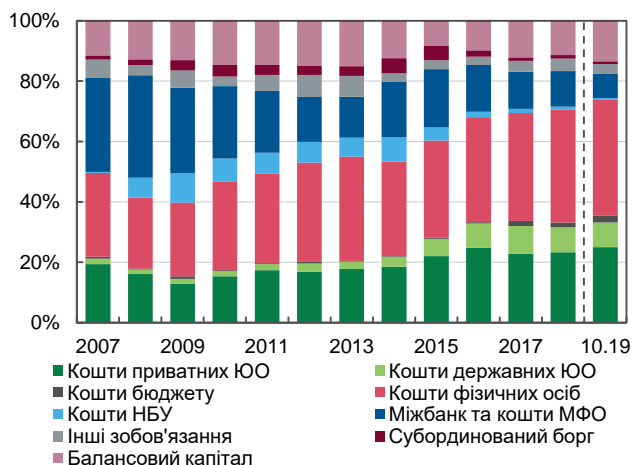
Надалі банки до 31 березня 2020 року повинні розробити стратегію управління проблемними активами на три роки. У стратегії банки мають установити реалістичні цільові показники скорочення рівня та обсягу своїх непрацюючих активів, а також стягнутого майна, яке вони утримують на своїх балансах.

¹⁵ За результатами анкетування, приблизно 60 банків України, частка NPLs яких становить 99% по банківській системі (дані на 01.01.2018 року з урахуванням коригувань фінансової звітності відповідно до МСФЗ 9).

3.6. Фондування та ризики ліквідності

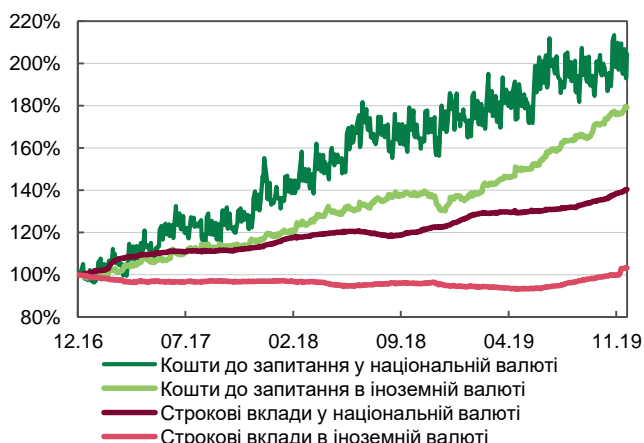
У структурі фондування і надалі зростає частка коштів клієнтів – вона вкотре оновила історичний максимум. Водночас строкова структура фондування за останній рік дещо погіршилась. Це пов'язано із тим, що кошти на поточних рахунках населення зростають швидше, ніж строкові вклади. Втім наявний обсяг високоякісних ліквідних активів є достатнім для поглинання можливих шоків. Більшість банків виконують норматив LCR зі значним запасом. Для подальшої дедоларизації НБУ різко підвищив ставку обов'язкових резервів за валютними вкладками та обнулив за гривневими.

Графік 3.6.1. Структура пасивів банків

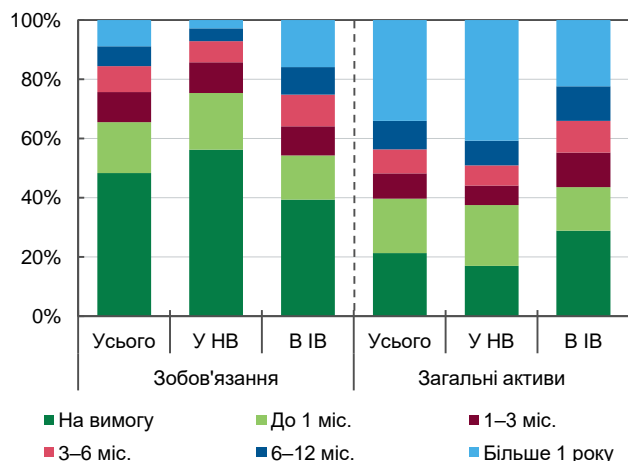
Джерело: НБУ.

Графік 3.6.2. Кошти фізичних осіб, включаючи ощадні сертифікати, 30.12.16 = 100%

Джерело: НБУ.

Графік 3.6.3. Структура загальних активів та зобов'язань банків за терміном до погашення на 01.11.2019 року

Джерело: НБУ.

Джерела валютних коштів – всередині країни

Частка коштів населення, бізнесу та бюджету за рік зросла на 5.2 в. п. і наприкінці жовтня становила 85.3% зобов'язань банків. Натомість частка залучень від нерезидентів у валюті скоротилася на 3.7 в. п. – до 10.4%. Зовнішні борги банків несуттєві – близько 5 млрд дол., 70% із них – залучення державних банків від міжнародних фінансових організацій або ж через розміщення єврооблігацій. Валютне фондування банки залучають переважно на внутрішньому ринку: його обсяги в 3.5 раза перевищують валютні кошти, залучені зовні. Протягом 2020 року держбанки мають сплатити 720 млн дол. за єврооблігаціями, тому зовнішній борг сектору ймовірно знову скоротиться.

Строковість депозитів клієнтів погіршилась

Кошти фізичних осіб на вимогу зростали швидше, ніж строкові. З огляду на загальне зниження відсоткових ставок, банки не пропонують премії за довші вкладення, а тому у вкладників недостатньо стимулів залишати кошти на довше. Відтак частка зобов'язань із залишковим терміном до одного місяця за рік зросла на 3.6 в. п. – до 66%. Коротка строковість зобов'язань є системним ризиком ліквідності (див. [розділ 3.5. Фондування та ризики ліквідності](#), ЗФС за червень 2019 року ст. 33).

ВЛА удвічі перевищуються мінімальні вимоги

Банки мали достатньо високоякісних ліквідних активів (ВЛА) для забезпечення від потенційних шоків ліквідності. З 1 грудня норматив LCR було збільшено з 90% до 100%. Станом на 10 грудня лише два малих банки не виконують LCR у інвалюті, LCR в усіх валютах виконують усі установи. Банки, яким належало 82% активів, виконували норматив більш ніж з подвійним запасом.

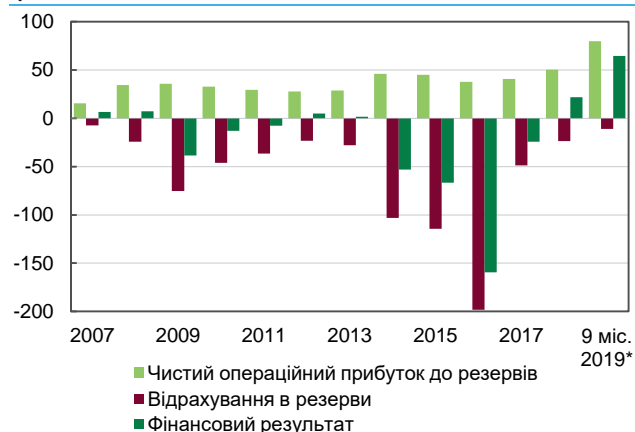
Нові правила формування обов'язкових резервів спрямовані на дедоларизацію

Обсяги валютних коштів фізичних осіб були практично незмінними протягом трьох років, проте почали стрімко зростати у 2019 році – до 9.5% р/р наприкінці жовтня. Це призупинило дедоларизацію балансів банків, яка відбувалася останні кілька років. Раніше НБУ визначив високу доларизацію фінансового сектору як один із системних ризиків. Тому нещодавно прийнято рішення змінити алгоритм формування банками обов'язкових резервів. Із 10 березня 2020 року обов'язкові резерви за валютними коштами зростуть до 10%, а за гривневими резервування не буде. Раніше диференціація була лише за строками: для коштів на вимогу – 6.5%, для строкових – 3.0%. У середньостроковій перспективі нові правила сприятимуть більшій привабливості гривневих пасивів для банків та поступовій дедоларизації вкладів.

3.7. Ризики прибутковості

Банківський сектор отримав рекордні за останнє десятиріччя прибутки завдяки високій операційній ефективності та низьким відрахуванням у резерви. Серед основних факторів операційної прибутковості – високі чиста процентна маржа та комісійні доходи. Банкам слід скористатися періодом високої прибутковості для вирішення питань капіталізації, інвестування у нові технології та модернізації процесів управління ризиками. Викликом є відчутне зростання адміністративних витрат, зокрема на оплату праці.

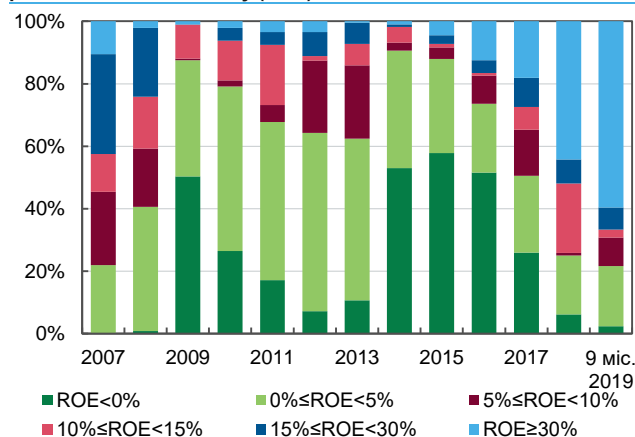
Графік 3.7.1. Фінансовий результат банківського сектору, млрд грн

* Приведено до річних значень.

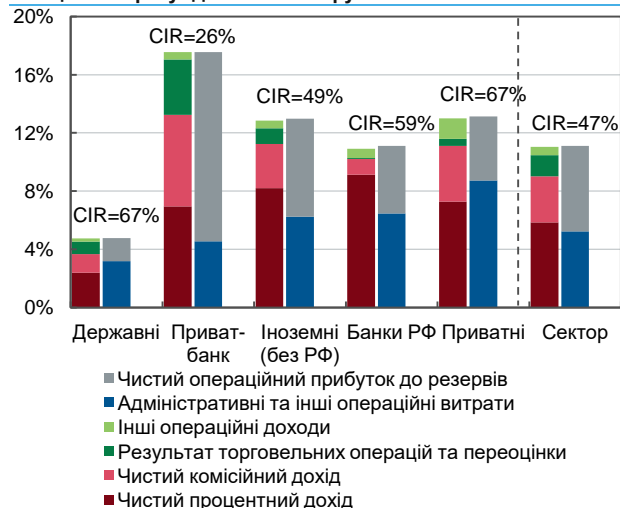
Джерело: НБУ.

Графік 3.7.2. Розподіл чистих активів банківського сектору за рентабельністю капіталу (ROE) банків

Джерело: НБУ.

Графік 3.7.3. Відношення чистого операційного прибутку за 9 місяців 2019 року* до активів за групами банків

* Приведено до річних значень.

Джерело: НБУ.

Прибуток сектору високий, ризики прибутковості помірні

За 9 місяців 2019 року чистий прибуток банківського сектору зріс у 4.4 раза р/р до 48.4 млрд грн. Із 76 діючих банків прибутковими від початку року були 66. 85% збитків сформував Укрсоцбанк, який у листопаді було приєднано до Альфа-банку. На решту збиткових банків припадало лише 1.6% чистих активів сектору, що не створює системного ризику. Платоспроможні на сьогодні банки (крім Приватбанку) за останні два роки компенсували понад третину витрат 2014 – 2016 років, спричинених суттєвими відрахуваннями до резервів.

Основними факторами прибутковості були висока операційна ефективність та рекордно низькі відрахування до резервів. Із рентабельністю капіталу (ROE) понад 30% працювало 15 банків, сукупно їхні активи становили 60% чистих активів сектору. Серед них – два державних банки, але здебільшого – іноземні банки.

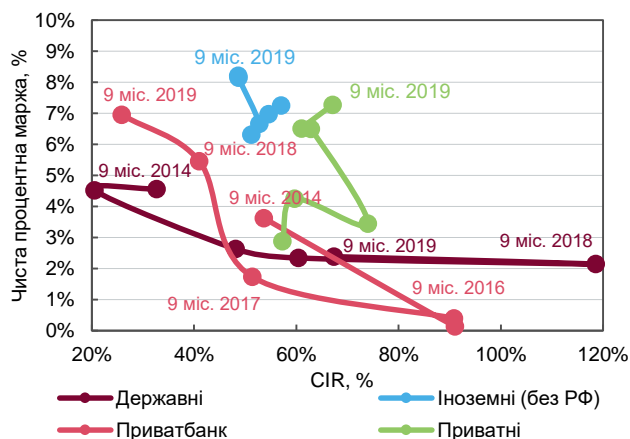
Обсяги відрахувань до резервів були майже на 60% нижчими, ніж за 9 місяців минулого року. Поточний рівень відрахувань є мінімальним із 2007 року, навіть якщо не враховувати істотне розформування резервів, яке здійснив один банк завдяки продажу частини кредитного портфеля. НБУ не очікує помітного зростання вартості кредитного ризику протягом наступного року, макроекономічна ситуація загалом залишається сприятливою для підтримання високої якості кредитного портфеля. Тому ця складова витрат не справлятиме помітного впливу на прибутковість банків.

Операційна ефективність сектору суттєво зростає

Співвідношення операційних витрат і доходів (CIR) становило 47.4% порівняно з 58.0% за 9 місяців минулого року. У розрізі груп лише іноземні банки мали стабільно високу операційну ефективність протягом кількох останніх років. Порівняно з минулим роком вона поліпшилася в усіх групах, окрім приватних банків з українським капіталом, де операційні витрати зростали вдвічі вищими темпами, ніж у секторі в цілому.

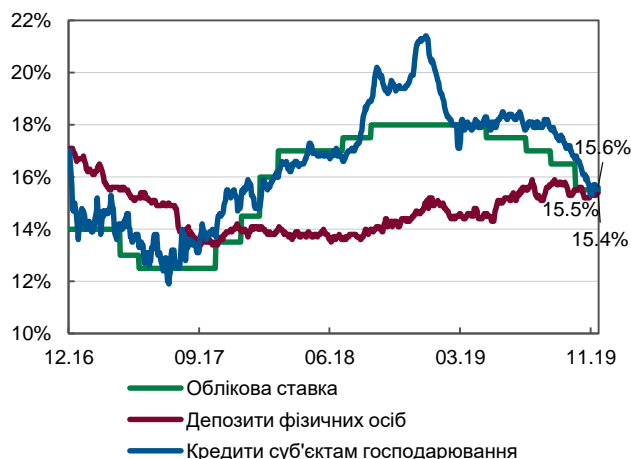
Найсуттєвіше за останні два роки прибутковість зростає у Приватбанку завдяки поєднанню двох факторів: переорієнтуванню на високодохідне споживче кредитування та зростанню комісійного доходу від операцій із населенням. Додатковим чинником прибутковості було зниження вартості депозитів, яке від травня призупинилося через ризики несприятливих рішень про законність націоналізації банку. Операційна ефективність Ощадбанку та Укрексімбанку була низькою через високу вартість фондування та низьку дохідність

Графік 3.7.4. Відношення операційних витрат до доходів (CIR) та чиста процентна маржа за групами банків

Джерело: НБУ.

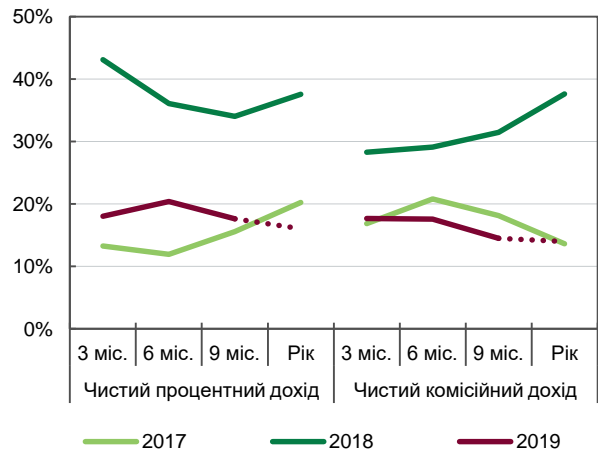
Графік 3.7.5. Облікова ставка НБУ та вартість нових депозитів і кредитів* у гривні, % річних

* За щоденними даними, 5-денна ковзна середня.

Джерело: НБУ.

Графік 3.7.6. Зміна чистого процентного та чистого комісійного доходів, р/р

Джерело: НБУ.

кредитного портфеля. Вона і надалі залишатиметься такою, якщо не буде знижено ставки за депозитами та сформовано якісний кредитний портфель (див. розділ 3.3. [Ризики високої частки державного капіталу в банківському секторі](#)).

Чистий процентний дохід із часом зменшуватиметься

Чиста процентна маржа сектору зараз найвища з 2009 року – 5.8% – передусім завдяки високому спреду між відсотковими ставками за роздрібними кредитами, на які зберігається значний попит, та депозитами. Водночас темпи зростання чистого процентного доходу (за 9 місяців – 17.6% р/р) різко знизилися порівняно з минулим роком та надалі сповільнюватимуться. Основна причина – ставки за кредитами знижуються швидше, ніж за зобов'язаннями. Банки реагують на зниження ключової ставки НБУ, зменшуючи вартість кредитів бізнесу, і ця тенденція триватиме. Але ставки за гривневими депозитами населення до цього часу скорочувалися значно повільніше.

Завдяки сповільненню інфляції знижуватимуться комерційні ставки банків. Цьому також сприятиме і висока конкуренція за якісних клієнтів як у корпоративному, так і в роздрібному сегменті. Певний час банки зможуть тримати процентний спред і маржу на відносно високому рівні завдяки роздрібному кредитуванню. Ставки за такими кредитами не дуже чутливі до зміни облікової ставки НБУ, а тому навряд чи рухатимуться синхронно з іншими ставками за активами та зобов'язаннями.

Чистий комісійний дохід покриває понад 70% адміністративних витрат

Темпи зростання чистого комісійного доходу (14.5% р/р) різко скоротилися порівняно з аналогічним періодом минулого року (+31.5%). Зростання сповільнилося за всіма складовими комісійних доходів: від розрахункових, валютних операцій та кредитування. Близько 80% чистого комісійного доходу сектору було сформовано лише 10 банками, з нього половину заробив Приватбанк.

За 9 місяців 2019 року чистий комісійний дохід покривав 71.6% адміністративних витрат сектору, або 52% – без урахування Приватбанку. Водночас комісійний дохід зростає повільніше, ніж основні складові адміністративних витрат: на 17.5% р/р підвищилися витрати на персонал, а операційні витрати, пов'язані з утриманням основних засобів, які становлять понад чверть адміністративних витрат, – на 25.4% р/р. Зростання витрат відбулося, попри скорочення кількості відділень на 6.3%, персоналу – на 0.5%. Зростаючі витрати на технологічні рішення та персонал є природним відображенням конкурентної боротьби і саме зараз, за значного прибутку, існує “вікно можливостей” для здійснення таких витрат.

3.8. Зміни регуляторного середовища

У другому півріччі 2019 року Верховна Рада України ухвалила пріоритетні для фінансового сектору закони. Найважливіший із них – про консолідацію регулювання ринку фінансових послуг, який скорочує кількість регуляторів фінансового ринку із трьох до двох. Не менш важливий закон про захист прав споживачів фінансових послуг, запровадження якого підвищить довіру споживачів фінансових послуг до фінансових установ. Продовжуються запровадження Базельських вимог до капіталу й ліквідності банків та реалізація дорожньої карти з валютної лібералізації.

Змінено архітектуру регулювання небанківського фінансового сектору

У вересні 2019 року ухвалено закон, який передбачає так званий “спліт” – ліквідацію Нацкомфінпослуг та розподіл повноважень з регулювання фінансового ринку між НБУ та НКЦПФР. Замість трьох регуляторів фінансового ринку залишаться лише два, які отримають додаткові повноваження. Зокрема, Національний банк стане регулятором страхових, лізингових, фінансових компаній, кредитних спілок, ломбардів та бюро кредитних історій, а НКЦПФР регулюватиме недержавні пенсійні фонди та фонди фінансування будівництва.

Закон дає можливість запровадити ризик-орієнтований нагляд та регулювання небанківського фінансового сектору, ліквідувати можливості регуляторного арбітражу та забезпечити умови для чесної конкуренції. НБУ виконуватимуть вимоги до прозорості структури власності, капіталу, законодавства про запобігання відмиванню грошей. У центрі уваги нової моделі регулювання небанківських фінансових установ – посилення стандартів корпоративного управління та захист прав споживачів.

Функції з регулювання ринків фінансових послуг буде передано НБУ та НКЦПФР упродовж перехідного періоду, який триватиме до 1 липня 2020 року.

Впроваджено нові механізми захисту прав та інтересів споживачів фінансових послуг

У жовтні 2019 року набрав чинності закон, яким НБУ надано мандат на захист прав споживачів фінансових послуг. У законодавстві України існувала прогалина – не було регулятора із захисту прав споживачів саме фінансових послуг. До 2011 року таку функцію виконувала Держпродспоживслужба. Тепер НБУ наділений повноваженнями запобігати зловживанням на фінансовому ринку та вживати заходів до порушників. Закон також запроваджує однакові для банків та небанківських установ правила розкриття інформації про реальну вартість фінансових послуг.

На виконання закону у грудні НБУ ухвалив нові вимоги до розкриття банками інформації про послуги. Через три місяці на власних вебсайтах усі банки зобов'язані будуть надавати вичерпну інформацію про послуги в єдиному уніфікованому форматі. Згодом там же мають з'явитися калькулятори для розрахунку витрат або доходів від послуги. Подібні вимоги поширяться і на рекламу.

НБУ вже розробив та надав банкам рекомендації з

організації розгляду звернень споживачів. У 2020 році банкам будуть також запропоновані стандарти роботи з персональними даними клієнтів та встановлено вимоги до розкриття інформації про мікрокредитування, у тому числі в рекламі.

Удосконалено підходи до врегулювання заборгованості за непрацюючими активами

У липні 2019 року НБУ ухвалив Положення про організацію процесу управління проблемними активами в банках України. Банки мають розробити та запровадити спеціальні процедури врегулювання заборгованості за непрацюючими активами. Вибір інструментів залежатиме від потенційної платоспроможності боржника та його готовності співпрацювати з банком. Фінустанови мають розгорнути системи раннього реагування та процес роботи зі стягненням майном. Банки, у яких рівень проблемних активів перевищує 5%, зобов'язані створити постійно діючий підрозділ для роботи з такими активами. Розбудова системного підходу до управління проблемними активами надалі сприятиме зниженню рівня непрацюючих кредитів.

Крім того, у вересні 2019 року подовжено на три роки дію закону “Про фінансову реструктуризацію”, згідно з яким реструктуризація має здійснюватися за принципом добровільності та врахування інтересів усіх кредиторів і боржника. Зокрема, з'явилася можливість проведення спільної процедури фінансової реструктуризації для кількох боржників, які є пов'язаними особами, але мають різних кредиторів.

Удосконалено національне законодавство у сфері фінансового моніторингу

У грудні 2019 року Верховна Рада України ухвалила закон, яким запроваджено перехід фінустанов до ризик-орієнтованого підходу під час проведення перевірки своїх клієнтів та відповідно перехід до кейсового звітування про підозрілі операції своїх клієнтів. Також збільшується порогова сума (понад 400 тис. грн) та зменшується кількість ознак для обов'язкового звітування фінустанов про фінансові операції, пов'язані з готівкою та переказом коштів за кордон. Закон вводить обов'язок для платіжних систем супроводжувати грошові перекази інформацією про платника та одержувача переказу; встановлювати запобіжні заходи, спрямовані на протидію маніпуляціям з грошима, одержаними від злочинів.

Продовжено валютну лібералізацію

У межах валютної лібералізації і для подальшого поліпшення інвестиційного клімату НБУ остаточно

скасував ліміти на репатріацію дивідендів, а також коштів від продажу цінних паперів і корпоративних прав іноземними інвесторами. Зазначені послаблення дають змогу нерезидентам гнучкіше розпоряджатися власними коштами як в іноземній валюті, так і в гривні.

Валютна лібералізація триватиме, поступово всі валютні обмеження будуть скасовані відповідно до темпів поліпшення макроекономічної ситуації та ухвалення закону про протидію BEPS.

Змінено підходи до оцінки кредитного ризику за цінними паперами

НБУ відповідно до вимог європейського законодавства запровадив єдиний підхід до оцінки кредитного ризику цінних паперів. За цим підходом пруденційні резерви, а також ваги кредитного ризику під час розрахунку капіталу визначатимуться залежно від міжнародних рейтингів цінних паперів. Це правило стосуватиметься й українських державних облігацій в іноземній валюті. Відповідно до Базельських стандартів нульовий ризик зберігатимуть облігації українського уряду у гривні.

Пом'якшено графік збільшення мінімального розміру капіталу

НБУ відтермінував до 1 січня 2021 року приведення банками розміру статутного та регулятивного капіталу до 300 млн грн та ініціював зміни до законодавства України про встановлення мінімального розміру статутного капіталу банку на рівні 200 млн грн. Чинні на сьогодні норми законодавства України вимагають від банків поступового збільшення розміру статутного капіталу до 500 млн грн до 11 липня 2024 року.

Спрощено умови роботи банків з малим бізнесом

У грудні 2019 року НБУ вніс зміни до Постанови № 351, які спрощують умови кредитування банками фізичних

осіб-підприємців. Банки зможуть використовувати портфельний підхід для оцінки ФОПів. Це правило буде поширене на усі кредити до 5 млн грн. Ключовим фактором оцінки ризиків позичальників буде своєчасність погашення боргу. Так, поки позичальники не допускать прострочення за своїми зобов'язаннями, надані їм кредити вважатимуться високоякісними. За такими кредитами банки визначатимуть мінімальний кредитний ризик. Цей підхід до оцінки кредитних ризиків фізичних осіб-підприємців також спростить формальні процедури з кредитного адміністрування. Загалом це розширить можливості банків кредитувати МСБ та спростить підприємцям доступ до кредитних ресурсів.

Спрощено порядок видачі небанківськими установами ліцензії на переказ коштів

3 листопада 2019 року набрав чинності новий порядок видачі небанківським установам ліцензії на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків. Зокрема, НБУ скасував обов'язок небанківської установи узгоджувати з ним внутрішні правила переказу коштів; удосконалив вимоги до бізнес-плану, який подається небанківською установою для отримання ліцензії на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків. Такий спрощений порядок розширює доступ фінустанов до ринку.

Змінено вимоги до обов'язкових резервів банків

У грудні 2019 року НБУ запровадив новий підхід до формування банками обов'язкових резервів. Для гривневих коштів буде встановлено нульову ставку резервування, а для валютних – 10%. Це сприятиме активізації банківського кредитування та дедоларизації економіки. Нові вимоги стануть чинними з березня 2020 року.

Рекомендації

Для забезпечення фінансової стабільності потрібна злагоджена робота всіх учасників фінансового ринку: Національного банку, банків, небанківських фінансових установ та регуляторів ринку, а також дієва підтримка органів державної влади. Національний банк пропонує державним органам і банкам свої рекомендації та оприлюднює власні плани і наміри на найближчий час.

Рекомендації органам державної влади

Ухвалити закони для ефективного регулювання фінансового сектору

Закон про “спліт” схвалено, надалі потрібно буде прийняти в новій редакції низку “секторальних законів”: про фінансові послуги, страхування, платіжні системи, фінансовий лізинг, кредитні спілки. Необхідним є подальше вдосконалення банківського законодавства.

Найважливіші законопроекти, які зараз унесено на розгляд парламенту:

щодо окремих питань функціонування банківської системи, який повинен врегулювати виведення з ринку неплатоспроможних банків (№ 2571). Законопроект удосконалює регулювання та нагляд за діяльністю банків; встановлює особливості розгляду в судах справ про виведення банків з ринку. Зокрема передбачено, що в разі скасування у суді рішення про виведення банку з ринку становище банку, у якому він перебував до прийняття такого рішення, не відновлюється; розпочата процедура ліквідації банку не призупиняється. Власники зможуть обмежитися компенсацією лише в разі доведення заподіяної їм шкоди. Законопроект містить положення про включення Ощадбанку з 1 липня 2020 року до загальної системи гарантування вкладів фізичних осіб;

про ринок капіталів (№ 2284). Законопроект передбачає удосконалення інфраструктури ринків капіталів та виникнення нових інструментів управління коштами для бізнесу. Зокрема йдеться про укладання й виконання деривативних контрактів та правочинів із ними; функціонування організованих товарних ринків, а також розбудову їхньої інфраструктури; забезпечення захисту прав власників облігацій.

Забезпечити повноцінне виконання нової програми співпраці з МВФ

У грудні 2019 року Україна досягла домовленості з МВФ (staff level agreement) про нову трирічну програму розширеного фінансування EFF на суму близько 5.5 млрд дол. Програма запрацює після виконання Україною усіх попередніх заходів (prior actions). Надалі сторони мають докласти зусиль, щоб виконати всі взяті Україною зобов'язання.

Прискорити реалізацію стратегії реформування держбанків

Оновлені Засади стратегічного реформування державного банківського сектору були підтримані Радою з фінансової стабільності та Урядом у 2018 році. Проте прогрес у їх реалізації був недостатнім. Нарешті сформовано незалежні наглядові ради усіх державних банків. Банки мають розробити власні стратегії з урахуванням стратегічних засад та переглянути бізнес-моделі, а наглядові ради – контролювати їх дотримання.

Меншою мірою залучати валютні борги на внутрішньому ринку

Прийнята у червні середньострокова стратегія управління державним боргом ставить за мету зменшення частки валютного державного боргу і переорієнтацію на гривневі запозичення. Таке завдання також зафіксовано в Меморандумі про взаємодію між КМУ та НБУ задля досягнення стійкого економічного зростання та цінової стабільності. Очікується, що Міністерство фінансів буде усе менше покладатися на залучення валютних боргів на внутрішньому ринку і з часом повністю відмовиться від випуску валютних ОВДП.

Посилити прозорість первинного ринку нерухомості та захист прав інвесторів

Первинний ринок нерухомості України є вкрай непрозорим, дієвих механізмів захисту прав інвесторів немає. Строки виконання будівельних робіт систематично порушуються, немає інформації про справжніх власників-девелоперів, схеми фінансування будівництва складні та запутані. Усе це стримує та стримуватиме розвиток іпотечного

кредитування. Ураховуючи соціальну важливість, вимоги до прозорості ринку нерухомості та відповідальність за невиконання умов угод мають бути подібними до правил, що діють у банківському секторі. Регулювання сектору потребує докорінних змін на законодавчому рівні з метою посилення захисту прав інвесторів та недопущення шахрайства серед девелоперів.

Рекомендації банкам

Найважливіші рекомендації банкам, надані у попередніх звітах про фінансову стабільність, залишаються актуальними:

- активізувати роботу з непрацюючими кредитами;
- консервативно оцінювати кредитний ризик за споживчими кредитами;
- зменшувати доларизацію балансів;
- активно залучати і утримувати більш стійкі довгострокові ресурси;
- дотримуватися програм докапіталізації/реструктуризації за результатами стрес-тестування;
- зберігати стандарти кредитування та контролювати рівень концентрацій корпоративних позичальників.

Завершити створення системи управління ризиками

У поточному році банки послідовно впроваджували вимоги Положення про організацію системи управління ризиками відповідно до встановленого графіка. У лютому 2020 року фінустанови повинні завершити цей процес. Останній, четвертий, етап передбачає розроблення та затвердження банками декларації схильності до ризиків, інших внутрішньобанківських документів з управління ризиками та надання інформації НБУ про виконання цього етапу. Створена банками система управління ризиками оцінюватиметься НБУ з огляду на її ефективність, комплексність та адекватність.

Впровадити систему управління проблемними активами

Протягом трьох кварталів наступного року банки мають послідовно виконувати графік впровадження вимог Положення про організацію процесу управління проблемними активами. До кінця лютого банки повинні створити постійно діючий окремий підрозділ роботи з непрацюючими активами (НПА) і комітет правління з питань управління НПА (для банків, у яких рівень проблемних активів значний). До кінця березня – розробити і затвердити стратегію управління проблемними активами та оперативний план. Цільові показники скорочення рівня та обсягу непрацюючих активів мають визначатися у стратегії. В оперативному плані – фінансові, організаційні і технологічні заходи, які банк планує впровадити для реалізації стратегії.

Затвердити збалансовану дивідендну політику

У 2020 році вимоги до капіталу банків зростатимуть: буде активовано обов'язковий для всіх банків буфер консервації капіталу в розмірі 0.625%, розширено перелік ризиків, під які банки повинні будуть тримати капітал. Тому банкам слід проводити збалансовану дивідендну політику, яка дасть змогу банкам вчасно виконати підвищені вимоги до капіталу.

Розробити та подати до НБУ плани відновлення діяльності

У липні 2019 року НБУ запровадив вимоги до банків розробити та щорічно оновлювати плани відновлення діяльності. Наявність таких планів сприятиме швидшій стабілізації роботи банків в умовах кризи. Розроблення планів є обов'язковим для системно важливих банків, проте рекомендовано усім банкам. Фінустанови мають подати плани НБУ до 1 жовтня 2020 року та щороку їх оновлювати. Національний банк оцінюватиме повноту, якість та реалістичність поданих планів, враховуватиме результати оцінки під час здійснення банківського нагляду.

Плани та наміри Національного банку

НБУ разом з іншими регуляторами фінансового сектору завершує розроблення Стратегії розвитку фінансової системи України до 2025 року та представить її широкому загалу в січні 2020 року. Зазначена вище стратегія визначає п'ять стратегічних напрямів (фінансова стабільність, макроекономічний розвиток, фінансова інклюзія, розвиток

фінансових ринків та інноваційний розвиток) і запроваджує механізми координації державних органів та професійних учасників ринку для досягнення кінцевих цілей розвитку фінансового сектору.

Впроваджувати нове регулювання небанківського фінансового сектору

На виконання закону про “спліт” НБУ розробить концепцію регулювання ринків небанківських фінансових послуг та закон про діяльність на ринках фінансових послуг. До 1 липня 2020 року НБУ зосередиться на оновленні нормативно-правової бази, яка стосується ведення реєстру фінансових установ та “секторальних законів”. Запровадженню нових регуляцій до небанківських фінансових установ передуватиме їх широке публічне обговорення.

Завершити розроблення вимог до нової структури капіталу

У наступному році НБУ затвердить та оприлюднить нормативно-правовий акт про нову структуру капіталу згідно з нормами CRR/CRD IV (які ґрунтуються на рекомендаціях Базель III). Проте для повної реалізації положень документа необхідно внести зміни до Закону України “Про банки і банківську діяльність”.

Запровадити новий норматив ліквідності NSFR

До кінця 2019 року НБУ затвердить методологію розрахунку нового нормативу довгострокової ліквідності – коефіцієнта чистого стабільного фінансування (NSFR). Впровадження нормативу планується у 2020 році з урахуванням кількісного аналізу впливу (quantitative impact study). Початкове значення та перехідний період для впровадження NSFR визначатимуться за результатами тестових розрахунків.

Встановити вимоги до капіталу на покриття операційного ризику

До кінця 2019 року НБУ затвердить Положення про порядок визначення банками мінімального розміру операційного ризику. Етап тестового розрахунку цього показника розпочнеться у 2020 році, а врахування у нормативі достатності капіталу – з 2022 року. Загалом банки отримають достатньо часу, щоб забезпечити необхідний рівень капіталу без порушення регуляторних вимог (див. [Вставка 3. НБУ запроваджує вимоги до капіталу під операційні ризики](#)).

Прийняти нову модель регулювання платіжного ринку

НБУ в липні 2019 року опублікував Концепцію реформування платіжного законодавства України. Так, у 2020 році планується імплементація Європейської Директиви Payment Service Directive 2 та, відповідно, прийняття на заміну чинному закону про платіжні системи та переказ коштів нового закону про платіжні послуги, яким буде суттєво оновлено регулювання діяльності надавачів платіжних послуг. Нова модель передбачить відхід від обов'язкової необхідності створення або членства в платіжній системі для надання платіжних послуг. Впровадження нового платіжного законодавства обговорюватиметься з представниками фінансових установ, експертами та іншими зацікавленими особами.

Абревіатури та скорочення

ВВП	Валовий внутрішній продукт		затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями” Російська Федерація
ВЛА	Високоліквідні активи		
ВРУ	Верховна Рада України		
Держбанки	Державні банки	РФ	
ДКСУ	Державна казначейська служба України	СВБ	Системно важливі банки
ДССУ, Держстат	Державна служба статистики України	СГ	Суб’єкти господарювання
ЕР	Економіки, що розвиваються	СОТ	Світова організація торгівлі
ЄКР	Єдиний казначейський рахунок	США	Сполучені Штати Америки
ЄС	Європейський Союз	ЦСЕ	Центральна та Східна Європа
ЄЦБ	Європейський центральний банк	ФГВФО	Фонд гарантування вкладів фізичних осіб
ЖКП	Житлово-комунальні послуги	Фінустанова	Фінансова установа
ІСЦ	Індекс споживчих цін	ФО, Фізособа	Фізична особа
ІФС	Індекс фінансового стресу	ФОП	Фізична особа-підприємець
МВФ	Міжнародний валютний фонд	ФРН	Федеративна республіка Німеччина
МСБ	Малий та середній бізнес	ФРС	Федеральна резервна система США
МСФЗ	Міжнародні стандарти фінансової звітності	ЮО	Юридична особа
МФУ, Мінфін	Міністерство фінансів України		
Нацкомфінпослуг	Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг	EBITDA	Earnings before interest, taxes, depreciation and amortization
НБФУ	Небанківські фінансові установи	EFF	Extended Financing Facility
НБУ, Національний банк	Національний банк України	CAR	Capital adequacy ratio
НВ	Національна валюта	CIR	Cost-to-income ratio
НКТ	Неконтрольовані території	DSTI	Debt service to income ratio
НКЦПФР	Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку	LCR	Liquidity coverage ratio
ОВДП	Облігації внутрішньої державної позики	LGD	Loss given default
ОЕСР	Організація економічного співробітництва та розвитку	LTV	Loan-to-value
ООН	Організація об’єднаних націй	NPE/NPL	Non-performing exposure / loan
ПДВ	Податок на додану вартість	NIM	Net interest margin
ПДФО	Податок на доходи фізичних осіб	NFSR	Net stable funding ratio
ППП	Податок на прибуток підприємств	PD	Probability of default
Постанова № 351	Постанова Правління НБУ від 30.06.2016 №351 “Про	ROA	Return on assets
		ROE	Return on equity
		RWA	Risk weighted assets
тис.	тисяча	р/р	у річному вимірі, річна зміна, до відповідного періоду попереднього року
млн	мільйон		
млрд	мільярд	кв/кв	до попереднього кварталу, у квартальному вимірі
грн	гривня	м/м	до попереднього місяця, у місячному вимірі
дол.	долар США		права шкала
в. п.	відсотковий пункт	п. ш.	
б. п.	базисний пункт		